

VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
TALOUSOIKEUS

Ville Jantunen

GOING CONCERN JA TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI PÖRSSIYHTIÖISSÄ

Talousoikeuden
pro gradu -tutkielma

Vaasa 2016

SISÄLLYSLUETTELO	SIVU
LYHENNELUETTELO	5
TIIVISTELMÄ	7
1. JOHDANTO	9
1.1 Johdatus aiheeseen	9
1.2 Tutkimuskohteen kuvaus	12
1.3 Tutkimustehtävän rajausta, tutkimusmenetelmät ja lähteaineisto	13
1.4 Tilintarkastuksen sisältö ja päämäärä	15
1.4.1 Kirjanpidon tarkastus	16
1.4.2 Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastus konserni mukaan lukien	16
1.4.3 Hallinnon ja toimintojen tarkastus	18
2. TILINTARKASTUKSEN JA SEN RAPORTOINNIN SÄÄNTELY JA LIITTYVÄT OIKEUSLÄHTEET	21
2.1 Kotimaiset kirjanpitosäännökset ja -oikeuslähteet	21
2.2 Kotimainen yhteisölaainsäädäntö	22
2.3 IFRS-standardit yleisesti	23
2.4 Tilintarkastuslaki ja sen kehitys	25
2.5 ISA-standardit yleisesti	26
2.6 Arvopaperimarkkinasäännökset ja tilintarkastus	27
2.7 Tilintarkastajan raportointimuodot	30
2.7.1 Tilinpäätösmerkintä	30
2.7.2 Tilintarkastuskertomus	31
2.7.3 Tilintarkastuspöytäkirja	36
2.7.4 Tilintarkastusmuistio	37
3. GOING CONCERN TILINTARKASTAJAN RAPORTOINNISSA	38
3.1 Going concern-harkintaan liittyvät tilanteet	38

3.2 Kirjanpito- ja yhteisösäännökset sekä IFRS going concern-harkinnassa	40
3.3 Arvopaperimarkkinasäätely ja going concern	43
3.4 Relevantit ISA-standardit ja going concern	47
3.4.1 Standardi ISA570 – Going Concern	48
3.4.2 Standardit ISA705 - tilintarkastuskertomuksen mukautukset ja ISA706 – lisätieto	54
3.5 Tilintarkastajan rooli ja raportointi going concern-tilanteissa	59
4. CASE STUDY: GOING CONCERN-RAPORTOINTIA SUOMALAISISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ	65
4.1 Tapausten esittely	65
4.2 Case Vaahto Group: Talousoikeudellinen caseanalyysi	67
4.3 Case Trainers’ House: Talousoikeudellinen caseanalyysi	74
4.4 Case Tiimari: Talousoikeudellinen caseanalyysi	78
4.5 Case Tecnotree: Talousoikeudellinen caseanalyysi	85
5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA TULKINTA	94
LÄHTEET	98

LYHENNELUETTELO

AML	Arvopaperimarkkinalaki 14.12.2012/746
EU	European Union, Euroopan Unioni
EC	European Commission, Euroopan Komissio
IASB	International Accounting Standards Board, IFRS-valmistelija
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board, IAS-valmistelija
IFAC	International Federation of Accountants, kansainvälinen tilintarkastajajärjestö
IFRS	International Financial Reporting Standards, kansainväliset tilinpäätösstandardit
ISA	International Standards on Auditing, kansainväliset tilintarkastusstandardit
HE	Hallituksen esitys
KHT	Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
KILA	Kirjanpitolautakunta
KPL	Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336 ja siihen tulleet uudistukset 30.12.2015
KPA	Kirjanpitoasetus 30.12.1997/1339 ja siihen tulleet uudistukset 30.12.2015
OYL	Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624
TilintL	Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141
TilintA	Valtioneuvoston asetus tilintarkastuksesta 26.11.2015/1377

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta****Tekijä(t):**

Ville Jantunen

Tutkielman nimi:

Going Concern ja tilintarkastajan raportointi pörssiyhtiöissä

Ohjaaja:

Juha Lindgren

Tutkinto:

Kauppätieteiden maisteri

Oppiaine:

Talousoikeus

Aloitusvuosi:

2014

Valmistumisvuosi:

2016

Sivumäärä: 89

TIIVISTELMÄ

Liiketoimintaympäristö on monimutkaistunut, kansainvälistynyt ja tietointensiivistynyt, ja täten taloudellisen raportoinnin oikeellisuus on noussut entistä tärkeämmäksi. Yritysten raportoinnin kohderyhmät, tilinpäätösten käyttäjät tekevät merkittäviä taloudellisia, oikeudellisia ja yhteiskunnallisia päätöksiä. 2000-luvulla markkinat ovat kohdanneet taloudellisen raportoinnin vääristymiä ja tilinpäätösskandaaleja, ja finanssi- ja velkakriisi ovat tuoneet laajat taloudelliset vaikeudet vaikuttaen yhtiöiden toiminnan jatkuvuuteen. Tilintarkastajan yksi korostuneista tehtävistä on ottaa kantaa tarkastuskohteen toiminnan jatkuvuuteen osana tilinpäätöksen oikeellisuutta. Sääntelyä on uusittu ja tiukennettu, mikä on koskenut arvopaperimarkkinoita, tilinpäätöstä ja kirjanpitoa sekä tilintarkastusta. Tutkimuksen tehtävänä on systematisoida ja selvittää vallitsevaa oikeustilaa tilintarkastajan roolissa toiminnan jatkuvuusraportoinnin suhteen erityisesti pörssiyhtiöissä. Apuna käytetään teoreettisen viitekehyksen ja jäsentelyn lisäksi case-analyysiä, josta myös tehdään tulkintaa raportointiin johtaneista tilanteista ja annetaan näkökulmia suosituksiksi johtopäätöksiin.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys sisältää ennen kaikkea kirjanpitoa ja tilintarkastusta koskevaa lainsäädäntöä ja standardeja, yhtiöoikeutta ja arvopaperimarkkinaoikeutta sekä näitä tukevaa kirjallisuutta ja muita lähteitä. Näiden avulla on selvitetty ja systematisoitu vallitsevaa oikeustilaa tilintarkastajan roolista going concern-raportoinnissa pörssiyhtiömaailmassa. Case-analyysissä on neljän todellisen tapauksen perusteella kuvailtu ja analysoitu talousoikeudellisesti yhtiön sekä tilintarkastajan raportointia going concern-tilanteissa ja laadittu suosituksia tältä pohjalta.

Tilintarkastajalla on korkea kynnys toiminnan jatkuvuuden julkiseen kyseenalaistamiseen. Tutkimuksen keskeisiä havaintoja ovat rahoituksellisen epävarmuuden olennainen merkitys erityisesti lyhyen aikavälin tarkastelussa, erityisten jatkuvuuteen liittyvien tapahtumien tai riskien arvioinnin tärkeys, tilintarkastajan jatkuvuus seurannan ja – arvioinnin vaikuttavuus sekä yhtiöiden johdon raportoinnin merkitys tilintarkastajan raportointiin.

AVAINSANAT: Toiminnan jatkuvuus, ISA-standardi, lisätieto, tilintarkastuskertomus.

1. JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Tilintarkastajien toimintaympäristöä voitaneen kuvailla dynaamiseksi viimeisenä vuosikymmenenä. Muutoksia on tapahtunut yritystoiminnan kansainvälisyydessä, sen monimutkaisuudessa ja monimuotoisuudessa, sekä siihen liittyvässä sääntelyssä muutamia mainitakseen. Sääntelyn ajureita ja vaikutuksia tilintarkastajan toimintaympäristöön on tullut sekä näistä mainituista asioista, että yksittäisistä tapahtumista. Yksittäisiä tapahtumia ovat olleet erityisesti erilaiset tilinpäätösskandaalit maailmalla, joihin lukeutuu esimerkiksi yhdysvaltalainen energiayhtiö Enron sekä muut kansainvälisiä pääomamarkkinoita kuohuttaneet tapahtumat. (Alakare ym. 2008: 15–18) Tilintarkastusalan sisältä lähivuodet katsoneena, ja suomalaisessa yrityselämässä erilaisissa yhtiöissä työskennelleenä, nähtävissä ovat olleet nyt tapahtuneet ja vähitellen etabloituvat merkittävät muutokset sekä yhtiöiden ja niiden johdon, että tilintarkastajien toimintaympäristössä ja sääntelyssä.

Finanssikriisi on ollut keskiössä, kun arvioidaan tilintarkastuksen merkityksen kehitystä. Euroopan komissio EC (EC 2014) on esittänyt finanssikriisin pitkään jatkuneessa jälkipuinnissa, että pääomamarkkinoilla tulisi edistää vakautta ja luottamusta. Finanssikriisistä opitut asiat tulee huomioida ja pohtia, minkälainen rooli ja merkitys tilintarkastajalla on pääomamarkkinoille; luottamus taloudelliseen informaatioon on omiaan lisäämään investointeja, kasvua, työtä ja hyvinvointia. Tilintarkastajat ovatkin tässä tilinpäätöstietojen keskeisinä varmentajina olennaisessa roolissa. Ehdotusten tavoitteena on lisätä tilinpäätösraportoinnin luotettavuutta, laatua sekä luottamusta siihen. Kyse on sääntelyn kirkastamisesta, sillä EC:n mukaan tilintarkastajat toimivat merkittävässä yhteiskunnallisessa roolissa tarjoten sijoittajille ja osakkeenomistajille lausunnon tilinpäätöksen oikeellisuudesta.

Hallituksen esitys Eduskunnalle jo aiemmaksi tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi (HE194/2006) esittelee yleisperusteluissaan myös muutoksen syiksi muuttunutta toimintaympäristöä, vaikuttaen myös tilintarkastajiin. Kyseinen HE kertoo, että tilinpäätösraportointi ja tilintarkastus ovat viime vuosina nousseet tarkastelun kohteeksi eri puolilla maailmaa. Tavoitteena erityisesti EU:ssa on ollut näitä aloja koskevien sääntöjen ja käytäntöjen harmonisointi. Keskeisenä laukaisijana olivat tämän HE:nkin mukaan tilinpäätösskandaalit erityisesti Yhdysvalloissa, joista seurasi Sarbanes-Oxley Actin pikainen voimaantulo. Skandaalit ovat heikentäneet luottamusta

pääomamarkkinoiden toimintaa kohtaan ja täten korostanut tilintarkastuksen merkitystä koko maailmassa. Yhdysvalloissa tapahtuneen kehityksen heijastusvaikutuksia on nähtävissä EU:ssa uudessa tilintarkastusdirektiivissä. Myös Suomessa tilintarkastuksen ja sen luotettavuuden merkitys on korostunut ja tilintarkastuksen yhteiskunnalliset vaikutukset ovat nousseet yleisen keskustelun kohteeksi. Jo käytännössä nykymuotoinen tilintarkastuslaki astui voimaan Suomessa kesällä 2007. Vastaavasti HE 194/2006 kertoo, että kehityspiirteet ovat lisänneet tarvetta kehittää globaalimpaa sekä toisaalta myös yksityiskohtaisempaa sääntelyä tilinpäätös- ja tilintarkastussektoreilla. Aiemmin yleisesti mainitut tilinpäätöskandaalit ovat luoneet voimakasta painetta tehdä tilintarkastusta koskevasta sääntelystä julkisesti velvoittavaa. Nämä paineet ovat kohdistuneet erityisesti tilintarkastajien ammattikuntaan, jonka toiminta on aiemmin pohjautunut ennen kaikkea itsesääntelyyn. HE 254/2014 eli esitys uudeksi tilintarkastuslaiksi, ei muuta tätä asetelmaa, mutta lisää EU-integraation tasoisen sääntelyn merkitystä sekä tavoittelee yhtenäisempää tilintarkastusjärjestelmää kokonaisuudessaan, kuten myös valvonnan kehittämistä edelleen. Uusi tilintarkastuslaki astuikin voimaan syyskuussa 2015.

Tilintarkastus on keskeinen väline tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden ja läpinäkyvyyden varmistamisessa sekä pääomamarkkinoiden luotettavuuden takaamisessa. Tilintarkastus on sen mukaan myös merkittävä osa kohdeyhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmää. Tilintarkastajien antamien taloudellisten tietojen uskottavuus on tärkeää paitsi julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yhtiöille, myös muille toimijoille. (HE194/2006 ja HE254/2014) Tilintarkastus kulminoituu tilintarkastajan raportointiin, ennen kaikkea tilintarkastuskertomukseen, mitä myöhemmin tarkemmin käsitellään.

Tilintarkastajien rooli nähdään (Alakare ym. 2008: 16–17) sekä sijoittajien ja osakkeenomistajien että pääomamarkkinoiden edun valvojana. Tämän lisäksi on kasvanut käsitys siitä, että tilintarkastaja on yhä enemmän yhteiskunnallisen edun huomioon ottaja, mikä näkyy yleisen edun käsitteellä esimerkiksi tilintarkastusdirektiivissä. Yhteiskunta laajemminkin, eli ihmiset ja instituutiot, luottavat tilintarkastajan työn laatuun. Korkeatasoisen tilintarkastuksen kautta luottamus markkinoilla paranee tilinpäätösten oikeellisuuteen ja luotettavuuteen. Erityinen merkitys asialla on yleisen edun kannalta merkittävässä yhtiöissä, joihin käsitetään julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yritysten lisäksi pankit ja vakuutuslaitokset, tai jopa muuten merkittävät yhtiöt.

Yhtäläillä tilinpäätösnormisto HE:n tilintarkastusesitysten (HE 254/2014) on kansainvälistynyt viime vuosina, kun IFRS on tullut otetuksi käyttöön yhä laajemmin ja erityisesti Euroopassa. Kansainväliset tilinpäätösstandardit ovat vaatineet yhä laajempaa osaamista tilintarkastajilta. Seurausta näistä kaikista asioista on se, että on muodostettu kansainväliset tilintarkastusstandardit eli ISA-standardit, jotka on hyväksytty Euroopan unionissa ja otettu lainsäädännön pohjaksi sekä osaksi hyvää tilintarkastustapaa. Standardeja julkaisee IFAC, johon kuuluu mm. Suomesta entinen KHT-Yhdistys, nykyinen Suomen Tilintarkastajat Ry. Tilintarkastusala on kuitenkin ollut aktiivisesti myös itse mukana kehittämässä osaamistaan ja palvelujaan vastamaan kasvavia vaatimuksia. Tarve tilintarkastajan työn ja toimintatapojen ohjeistamiseen on kasvanut, mihin ala onkin osin itse vastannut. Edellä jo mainitut IFRS- ja ISA-standardit ovat itsesääntelyn kehityksen tulosta, ja perustuvat yksityisen sektorin omaan kehitystyöhön. (Alakare ym. 2008: 15) Tutkimuksen kannalta keskeisimmät ISA-standardit eli ISA570 toiminnan jatkuvuudesta ja ISA705-706 raportoinnin mukauttamisesta ja lisätiedoista ovat uusiutuneessa muodossaan astuneet voimaan vuoden 2009 lopussa, mikä käy ilmi tutkimuksesta myöhemmin.

Tilinpäätös- ja tilintarkastussektorin lisäksi täydentävä sääntely on kehittynyt myös yhtiöoikeudessa sekä arvopaperimarkkinoihin liittyen. Tätä on tapahtunut sekä julkisvetoisesti kuten EU-tasolla, että itsesääntelyn keinoin eli esimerkiksi arvopaperipörssien antamina Corporate Governance-ohjeina. Toimintaympäristössä kiristyneen sääntelyn sanotaan näkyvän eniten julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa yhteisöissä, joihin kohdistuvat vaatimukset ovat kaikkienensa lisääntyneet. (Alakare ym. 2008: 15–16)

Tilinpäätöksen käyttäjiä ovat esimerkiksi IFRS-standardien yhteydessä määritellyt seuraavat ryhmät: nykyiset ja mahdolliset tulevat sijoittajat, henkilöstö, lainanantajat, tavarantoimittajat ja muut velkojat, asiakkaat, julkinen valta sekä suuri yleisö. Erityisenä huomiona mainittakoon sijoittajat ja osakkeenomistajat, sillä heidän tehtävänä on antaa yritykselle riskipääomaa ja saatu raportointi tehdyn tarkastuksen pohjalta vaikuttaa heidän taloudelliseen päätöksentekoonsa. Pääomamarkkinoiden toimivuuteen liittyy riskin ja tuoton käsitteet, minkä pohjaksi tarvitaan oikeellista tietoa. (Mähönen 2009: 81) Yksinkertaistaen asiaa, tietointensiiivisessä yhteiskunnassa ja kompleksistuvassa maailmassa varmennetun tiedon merkitys todennäköisesti on kasvanut ja kasvaa koko ajan. Tilinpäätöksen käyttäjät suorittavat taloudellisia päätöksiä, joiden vaikutukset ovat kauaskantoiset taloudellisesti ja liiketaloudellisesti, yhteiskunnallisesti ja tätä kautta niillä on luonnollisesti myös valtiollisia vaikutuksia. Varmennustoimintaan ja sen sääntelyyn,

sekä sen kohteena olevaan ulkoiseen liiketoimintaraportointiin liittyy vahvasti oikeudellinen ulottuvuus, sillä oikeus, tai oikeastaan talousoikeus, luo ne kehykset joiden läpi näitä asioita tulisi katsoa.

1.2 Tutkimuskohteen kuvaus

Edellä sivuttiin jo tilinpäätöskandaaleja ja finanssikriisiä, mihin voidaan perustellusti liittää toiminnan jatkuvuuteen liittyvät asiat ja yritysten taloudelliset vaikeudet. Ei ole yllättävää, että toiminnan jatkuvuus on olennaista kaikille yhteisöjen intressiryhmille, ja kyseessä on perustavanlaatuinen lähtökohta yritystoiminnalle ja arvopaperimarkkinoille, mitä aiemmin sivuttiin jo. Tutkielmassa on käsitelty toiminnan jatkuvuuteen liittyviä asioita tilintarkastuksen ja siihen liittyvän raportoinnin kannalta, mihin yleensä liittyvät asiakasyritysten taloudelliset tai rahoitukselliset vaikeudet. Johdon ja tilintarkastajan raportoinnin merkitys täytyy siis olla keskeinen, ja erityisesti sellaisissa tilanteissa, joihin liittyy riski toiminnan jatkuvuudesta; sidosryhmille kuten sijoittajille viestitty tilannekuva johdon ja tilintarkastajan raportoinnin kautta on se kosketuspinta, minkä perusteella taloudellisia päätöksiä muun muassa tehdään.

Tilintarkastuksen kentältä asiaa näkevänä, yritysten taloudelliset vaikeudet ovat erityisen ajankohtaisia, vaikka toki esiintyy niitä kaikkina taloudellisina aikoina. Asioiden esilläolo on kuitenkin kokemukseni mukaan korostunut finanssikriisin jälkeen, ja suomalaisten yritysten talous sekä täten toiminnan jatkuvuusriskit ja kiinnostus näitä asioita kohtaan ovat korostuneet. Tilintarkastusyhteisössä joudutaan puntaroimaan, minkälaisia toimenpiteitä ja raportointimuotoja tällaisissa tilanteissa käytetään siten, että vastataan sääntelyn tuomiin vaatimuksiin ja täytetään tilintarkastajan vastuu, mutta toisaalta saavutetaan yhteisymmärrys asiakkaan toimivan johdon sekä hallintoelinten kanssa.

Tilintarkastajalla on tiettyjä myöhemmin tarkennettavia tehtäviä liittyen harkintaan asiakkaan toiminnan jatkuvuudesta. Yleensä tähän liittyvät taloudelliset vaikeudet tai muu toiminnan loppumiseen tai keskeytymiseen liittyvä tilanne. Kyse on Going concern-olettaman käytöstä ja siitä, onko asiakkaan toiminnan jatkuvuus vaarantunut tai vaarantumassa. Asiaan voi liittyä esimerkiksi yrityssaneerauksen, konkurssin tai toiminnan vapaaehtoisen lopettamisen uhka. Esimerkiksi KHT-yhdistyksen (KHT-Yhdistys Ry 2010: 18) mukaan toiminnan jatkuvuudella on merkittävä vaikutus tilintarkastajan työhön ja niin sanotun tilintarkastusevidenssin eli tukevan dokumentaation hankintaan, johtopäätöksen tekemiseen tilanteesta toiminnan jatkuvuuskyvyn vaarantumiseen suhteen sekä tilanteen vaikutusten määrittelyyn

tilintarkastuskertomuksessa. Jatkuvuuden ollessa uhattuna, asiaan linkittyvät sekä johdon oma raportointi tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa, että tilintarkastajan raportointi muun muassa tilintarkastuskertomuksella.

1.3 Tutkimustehtävän rajaus, tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää jäsentäen ja systematisoiden vallitsevaa oikeustilaa yhteisöjen toiminnan jatkuvuuteen liittyen tilintarkastajan raportoinnin näkökulmasta. Jäsenellään teoreettisen viitekehyksen ja tämän systematisoinnin lisäksi oikeustilaa valottaa talousoikeudellinen, sääntelyajanjaksoa läpileikkaava case-analyysi tilintarkastajien going concern-raportoinneista, jossa vallitsevan oikeustilan toteutumista verrataan valituissa tapauksissa. Tutkimuksen tavoitteita ovat jo mainitun vallitsevan oikeustilan jäsenys- ja systematisointitehtävän lisäksi tämän ja case-analyysin pohjalta laadittavien tilintarkastajan tulkinta- ja raportointisuositusten muodostaminen sekä niiden tyypillisten kriittisten going concern-komponenttien esiin tuominen, jotka erityisesti tilintarkastajan raportoinnin kannalta ovat relevantteja. Aiheen relevanssia ja sen merkittävyyttä taloudellisessa, oikeudellisessa ja yhteiskunnallisessa mielessä on käsitelty aiemmin, eli sitä miksi aihetta tutkitaan.

Tutkimusaihepiiri ja sen toimintaympäristö on varsin laaja, joten sitä on tietyissä kohdissa tutkimuksessa rajattu perustellen sitä asiayhteydessään. Tilintarkastus ja tilintarkastajan raportointi, yhteisöjä koskevat kirjanpito-, tilinpäätös- ja yhteisösäännökset, arvopaperimarkkinasääntely, muuttunut toiminta- ja sääntely-ympäristö ovat kaikki olleet aiheen kannalta tarpeen käsitellä lyhyesti tai laajemmin, joten tutkimustehtäväkeskeisesti on rajattu käsittelyn laajuutta siinä määrin kuin mahdollista. Tästä johtuen näihin liittyvästä sääntely-ympäristöstä ja sen muutoksesta on tuotu jokaisessa peruselementit ja keskeiset periaatteet sekä muutokset, toisaalta toiminnan jatkuvuuteen ja tilintarkastajan raportointiin liittyvän aiheen ymmärtämisen kannalta soveltuvien osien syvennytty huomattavasti enemmän asiaan. Mainittakoon erikseen, että tilintarkastuksen suunnittelu ja suorittaminen on rajattu käsittelyltään kevyeksi fokuksen ollessa nimenomaan raportoinnissa. Ajallinen rajaus aiheessa on kohdistettu 2007 voimaantulleeseen tilintarkastuslain ajalta aina nykyiseen, syksyllä 2015 voimaantulleeseen uuteen tilintarkastuslakiin, eli vuoden 2007 lopusta päättyvistä tilinpäätöksistä lähtien. Lisäksi on huomioitu että monet keskeiset standardit ovat muuttuneet samoihin aikoihin vuosina 2007 – 2009, minkä jälkeen tarkastelun kannalta ei tähän päivään relevantteja muutoksia ole ollut. Vallitsevan oikeustilan käsittely kattaa

kaikenlaiset yhtiöt, mutta case-analyysi keskittyy perustellusti satunnaisotannalla valittuihin neljään erilaiseen pörssi-yhtiö-tapaukseen.

Tutkimusmetodina on ennen kaikkea traditionaalinen oikeusdogmaattinen, toisin sanoen lainopillinen, tutkimus. Lainoppi, joka on keskeisin oikeustieteen tutkimusaloista, tulkitsee ja systematisoi voimassa olevaa oikeutta ja esittää tuloksensa perusteltujen tulkintalauseiden, tulkintakannanottojen muodossa. (Siltala 2001: 8) Tällä tutkimuksella onkin vahva jäsenys- ja systematisointitehtävä vallitsevasta oikeustilasta, ja se myös sivuten esittää näkökulmia niihin asioihin, joihin käytännön tapausten perusteella tulisi tilintarkastajan kiinnittää huomiota raportoinnissaan. Tutkimus tuo esiin tätä kautta jäsentävää tietoa fokusalue- ja raportointisuositusten muodossa. Tutkimuksella on perusjaottelun, soveltava tutkimus tai perustutkimus, mukaisia molempia piirteitä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009: 132–137), ja tutkimus luokituu enemmän kvalitatiiviseksi kuin kvantitatiiviseksi tutkimukseksi ollen tutkimusstrategialtaan lähempänä tapaustutkimusta, case studya, kuin kokeellista tutkimusta tai survey-tutkimusta. Tähän viittaa jäsentävä ja systemaattinen luonne, joka kuitenkin analyttisesti oikeustaloudellisesta näkökulmasta tarkkailee tiettyjen casejen, tapausten, kautta vallitsevaa oikeutta.

Case studyn tyyppi- ja piirteistä Harvard Business School Pressin käsikirja (Harvard BSP 2007: 13) osaa kertoa, että hyvä case-analyysi pohjautuu kolmeen peruseikkaan: asialla on suuri taloudellinen tai oikeudellinen merkitys, riittävästi informaatiota on saatavilla johtopäätösten tekemiseksi ja ei ole valmiita määrättyjä lopputulemia. Case sopii siis hyvin teoreettisen, lainopillisen tutkimuksen ohkeen, sillä sitä kautta voidaan sekä tarkastella vallitsevaa oikeustilaa ja käytännön elämää, että analysoida case-kohteita, joiden perusteella yhdessä teorian ja lainopin kanssa päästään muodostamaan tulkintasuosituksia raportointia ajatellen. Case-tutkimuksen kohteet eivät vaadi sinällään muita perusteluja kuin tutkimuksellisuuden mahdollisuus, jo äsken sivutut ulottuvuudet; valinnoissa on kuitenkin huomioitu, että mukana olisi erilaisia tapauksia, jokainen tapaus kun kuitenkin on uniikki. Tutkimus on niin sanottu kirjoituspöytä-tutkimus.

Tutkimuksen lähdeaineisto on kategorialtaan varsin laajaa. Aihepiiristä johtuen siihen liittyy melko paljon kansallisia lakeja, asetuksia ja alempia säännöksiä, ohjeita, suosituksia, tulkintoja ja kannanottoja. Lisäksi kansainvälisillä säädöksillä, standardeilla sekä kommentaareilla, jotka tulevat erilaisilta instituutioilta tai järjestöiltä, on hyvin suuri merkitys lähdeaineiston kannalta. Tämän ohella tulkitseva ja jäsentävä oikeustieteellinen ja talousoikeudellinen kirjallisuus sekä kotimaisilta että ulkomaisilta osin tuo oman

lisänsä lähdeaineistoon. Case-analyysiin viitaten tulee myös mainita, että yhtiöiden tilinpäätöksillä ja näistä annetuilla tilintarkastuskertomuksilla on merkittävä lähdeaineistollinen ulottuvuus.

Kansallisiin lakeihin ja asetuksiin lukeutuvat esimerkiksi tilintarkastuslaki ja –asetus, kirjanpitolaki ja –asetus, arvopaperimarkkinalaki ja osakeyhtiölaki. Muuta alemman tasoista sääntelyviitekehystä ja ohjeistusta ovat muun muassa kirjanpitolautakunta ja sen antamat ohjeet. Kansainvälisiin säädöksiin lukeutuvat ennen kaikkea Euroopan Unionin antamat direktiivit ja asetukset liittyen tilintarkastukseen, arvopaperimarkkinoihin ja muuhun aiheen kannalta relevanttiin asiaan, kansainvälisiin standardeihin lukeutuvat kansainväliset IFRS-tilinpäätösstandardit ja kansainväliset ISA-tilintarkastusstandardit, unohtamatta näitä julkaisevia ja tulkitsevia järjestöjä kuten IAASB ja IFAC. Tulkitseva ja jäsentävä oikeustieteellinen ja talousoikeudellinen kirjallisuus sisältää erilaisia koti- ja ulkomaisia teoksia kirjanpitoon, tilintarkastukseen ja raportointiin, standardeihin, yhteisölakeihin, arvopaperimarkkinoihin ja muuhun vastaavaan liittyen.

1.4 Tilintarkastuksen sisältö ja päämäärä

TilintL:n 3:1:n mukaan tilintarkastus käsittää yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen. Jos lainsäädännössä muuten edellytetään tilintarkastusta, sovelletaan, mitä tässä laissa säädetään tilikauden tilintarkastuksesta ja sen sisällöstä. Laki kuvailee, mitä konkreettisia osa-alueita tilintarkastus käsittää. Yhteisön tai säätiön tilintarkastus on Suomessa lakisääteistä ja perustuu yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin, hyödyn ollessa erityisen suuri arvopaperipörssissä noteerattujen yhtiöiden osalta. Pieniä yhteisöjä on tilintarkastuslaissa vapautettu tilintarkastusvelvollisuudesta. (Tomperi 2009: 8-9) Varsinainen tilintarkastuksen tavoite tai päämäärä on Tomperia lainaten ”ilmaista käsitys tilinpäätöksestä tai muusta siihen rinnastettavasta informaatiosta”. Tilintarkastus tähtää kohtuullisella eli korkealla varmuustasolla antamaan varmuuden siitä, että tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittu voimassaolevien säännösten ja määräysten mukaan. Yhtäläillä lausunto annetaan siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus kirjanpitolaissa tai muissa tarkoituksenmukaisissa standardeissa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, ja että onko hallinto ollut lainmukaista (Tomperi 2009: 8-11). Täten siis tilintarkastuksen suorittaminen tähtää kaikkienensa varmentamistoimeksiannon mukaiseen raportointiin, eli riippumattoman käsityksen ilmaisemiseen tietystä informaatiosta. Tilintarkastaja on

vastuussa toimistaan, mutta kohtuullisen varmuuden kautta, ja se ei vapauta johtoa vastuusta (Hannula, Kari & Mäki 2014: 92-93).

Alla on käsitelty lakisääteisen ja standardipohjaisen tilintarkastuksen laajuuteen kuuluvia tarkastuskohteita ja –kokonaisuuksia, ei kuitenkaan suunnittelua, joka on toki tärkeä tilintarkastuksen onnistuneen suorittamisen kannalta, mutta aiheen kannalta ei relevantti.

1.4.1 Kirjanpidon tarkastus

Tilintarkastuslaissa ei ole sinällään tarkempia säännöksiä kirjanpidon tarkastuksen sisällöstä ja toteutustavasta. Tilintarkastajan on kuitenkin tarkastusta suorittaessaan noudatettava kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja eli ISA-standardeja, sekä hyvää tilintarkastustapaa. Kirjanpidon tarkastuksen laajuus ja sisältö määräytyvät tapauskohtaisesti olosuhteet huomioon ottaen ja ammatillisen harkinnan mukaisesti. Suomessa asiaa voidaan katsoa kirjanpitolain näkökulmasta: se säätelee liiketapahtumien kirjaamista ja kirjanpitoaineistoa. Tilintarkastuksessa varmistetaan, onko tarkastuskohteen kirjanpitoa pidetty kirjanpitolain säännösten mukaisesti ja tuottaako kirjanpito oikeaa tietoa tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laadintaa varten. Keskeisiä kirjanpidon tarkastuksen kohteita ovat liiketapahtumien oikeellisuuden ja asianmukaisuuden todentaminen kirjausketjussa, ala- ja pääkirjanpitojen täsmävyys ja juoksevuus taseelle sekä tulokselle, käytettyjen tietojärjestelmien luotettavuus ja niin edelleen. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2007: 75–77) Tarkastus perustuu siis lakiin ja standardeihin, mutta toimenpiteet tilintarkastaja määrittää ammatillista harkintaansa käyttäen riippuen tarkastuskohteesta.

1.4.2 Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastus konserni mukaan lukien

Kirjanpitolaki ja yhteisölait sisältävät säännökset myös tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laadinnasta. Asioita, joista tilintarkastaja pyrkii pääsemään olennaiseen varmuuteen, ovat että tilinpäätös ja toimintakertomus perustuvat kirjanpitoon, kaikki säännösten vaatima on laadittu oikeellisesti ja asianmukaisesti säännöksiin perustuen ja hyvän kirjanpitolaitoksen mukaisesti, ja että ne antavat oikeat ja riittävät tiedot tilikauden tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toimintakertomuksen tarkastustavoitteet ovat yhtenäiset tilinpäätöksen tarkastamisen kanssa ja tilintarkastaja varmentaa, etteivät toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ole keskenään ristiriitaiset. (Horsmanheimo ym. 2007: 77–83)

Tilinpäätöksen tarkastuksessa, linkittyen kirjanpidon tarkastukseen, tilintarkastaja siis varmistuu käytännössä kirjausketjun asianmukaisuudesta; onko liiketapahtumat kirjattu siten, että kirjausten yhteys tositteesta peruskirjanpitoon ja pääkirjanpitoon sekä pääkirjanpidosta tuloslaskelmaan ja taseeseen on vaikeuksitta todettavissa (Tomperi 2009: 82–83). Tomperi jatkaa, että tarkoituksena on siis varmistua siitä, että tuloslaskelma ja tase liitetietoineen täsmäävät kirjanpitoon ja siitä laadittuihin erittelyihin. Tarkastuksessa suoritetaan toimenpiteitä, joilla hankitaan evidenssiä lukujen oikeellisuudesta ja lukujen asianmukaisesta johtamisesta kirjanpitoon. Tilinpäätöstarkastuksessa kiinnitetään huomiota myös tilinpäätöksen esittämiseen; sisältääkö se oikeellisesti ja asianmukaisesti asiat joita sen tulee sisältää eli esimerkiksi tuloslaskelman, taseen, liitetiedot, rahoituslaskelman ja toimintakertomuksen sekä luettelon käytetyistä kirjanpitokirjoista, tositteiden lajeista ja niiden säilytystavoista. Tasekirjan tulee olla sidottu ja sivujen juoksevasti numeroituja. Vastaavasti tilintarkastaja varmistaa, onko tuloslaskelman ja taseen laatimisessa noudatettu kirjanpitoasetuksessa ja kirjanpitolautakunnan yleisohjeessa esitettyjä kaavoja, mikä pätee myös rahoituslaskelmaan, ja vertailuluvut on sisällytetty. Leppiniemiä mukailien (Leppiniemi & Leppiniemi 2007: 29) kirjausten onkin oltava oikeita ja riittäviä sekä tilikaudella että tilinpäätöstä laadittaessa.

Tilinpäätöksen tarkastus on Tomperin mukaan (Tomperi 2009: 84–86) ensisijaisesti siis laillisuusvalvontaa; onko säännöksiä ja määräyksiä noudatettu. Nämä voivat koskea tilinpäätöksen muotoa, sisältöä tai esitettäviä tilinpäätöstietoja. Tilintarkastaja hankkii tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, jolla varmistutaan tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Tämä tapahtuu ottamalla kantaa tarkastettavien liiketapahtumien tapahtumiseen, täydellisyteen, oikeellisuuteen, kohdistamiseen ja luokitteluun. Tilintarkastaja myös harkitsee tilinpäätöksen tarkastettavana olevien tilien saldoja niiden olemassaolon, oikeuksien ja velvoitteiden, täydellisyden sekä arvostamisen ja jaksottamisen osalta. Vastaavasti esittämistapaa ja tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja tarkastellaan oikeuksien ja velvollisuuksien, täydellisyden sekä luokittelun ja ymmärrettävyyden kannalta.

Taseen tarkastamisessa tilintarkastaja varmistaa tase-erän arvostuksen ja perusteet, erän kuulumisen tarkastettavan yhteisön varoihin, velkojen esittämisen täysimääräisinä, tase-erien täsmäämisen kirjanpidon kanssa sekä tase-erittelyjen asianmukaisen laadinnan. Tuloslaskelman tarkastuksen tarkastuksessa taasen varmistetaan pähkinänkuoressa kertoen, että tuottoja ei ole kirjattu liikaa ja ne ovat oikealla kaudella, ja että kaikki kulut on sisällytetty oikein luokiteltuna. Erilaiset erät, kuten taseenkin tapauksessa, vaativat

erityyppisiä tarkastustoimenpiteitä. Rahoituslaskelman tarkastuksessa varmistetaan laskelmalla esitettyjen lukujen oikeellisuus ja näiden perustuminen järkeviin apulaskelmiin, jotka antavat oikeat ja riittävät tiedot rahoitusasemasta ja rahavirroista. Liitetietojen tarkastuksessa tilintarkastaja puolestaan varmistaa, että on esitetty oikeellisesti ja asianmukaisesti kaikki kirjanpitoasetuksen että yhteisölakien mukaiset tiedot. (Tomperi 2009: 86–107) Taseen tarkastuksessa huomioidaan se, että tilintarkastajan on varmistuttava taseen esittämisestä sellaisena, että se laaditaan sen verran yksityiskohtaisena kuin on tarpeen vaikuttaneiden tekijöiden tai taseaseman tiettyjen erien selventämiseksi (EY 2008: 133).

Toimintakertomuksen, joka on erillinen tilinpäätökseen liitettävä ja yhteisölakeihin perustuva asiakirja, tarkastuksessa olennaista on aiemmin mainitun ristiriidattomuusasian lisäksi katsottava vaadittujen tietojen esittäminen sekä niiden oikeellisuus ja asianmukaisuus. Toimintakertomuksessa on esitettävä erilaisia asioita, kuten tiedot olennaisista tapahtumista tilikaudella ja sen päättymisen jälkeen, arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä, selvitys tutkimus- ja kehitystoiminnan laajuudesta, toimintaan liittyvät merkittävät riskit ja epävarmuustekijät, liiketoiminnan kehittymiseen vaikuttavat seikat, taloudellinen asema ja tulos sekä sen arviointi (Tomperi 2009: 111–114). Toimintakertomuksessa esitetään erilaisia liiketoimintaan liittyviä merkityksellisiä tunnuslukuja, esimerkiksi myyntiin ja kannattavuuteen sekä henkilöstöön liittyviä lukuja, joita käsitellään tarkemmin esimerkiksi KILAn yleisohjeessa toimintakertomuksen laatimisesta 12.9.2006.

Vastaavasti, yleiset tilinpäätöksen tarkastamista koskevat periaatteet ja menettelytavat sopivat myös konsernitilinpäätöksen tarkastamiseen, mikäli lausunnon kohteena on konsernitilinpäätös. Siinä tapauksessa on kuitenkin tiettyjä tarkastuskohteita, jotka on huomioitava yksittäisen yhteisön tilinpäätöksen tarkastuksen lisäksi. Näitä ovat erityisesti konsernitilinpäätöksen laatimisvelvollisuus ja laajuus, konsernitilinpäätöksen laatimiseksi tarpeelliset yhdistelylaskelmat sekä konsernituloslaskelman ja –taseen sekä muiden konsernitilinpäätökseen liittyvien raporttien esittäminen. Konsernitilinpäätös on osa emoyhteisön tilinpäätöstä, mutta erillistä tilintarkastuskertomusta ei anneta, vaan koko konsernia koskevat tiedot sisällytetään emoyhtiön tilintarkastuskertomukseen. (Tomperi 2009: 107)

1.4.3 Hallinnon ja toimintojen tarkastus

Hallinnon tarkastuksen sisältöä ei ole tarkemmin määritelty tilintarkastuslaissa tai muuten säännösten tasolla. Hallinnon tarkastuksen tarkoituksena on varmistua, onko tarkastuskohteen johto mahdollisesti syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohdetta kohtaan tai onko johto rikkonut tarkastuskohdetta koskevaa lakia, yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. Hallinnon tarkastus on siis lainmukaisuustarkastusta, ei esimerkiksi liiketoiminnan tarkoituksenmukaisuustarkastusta. Käytännössä hallinnon tarkastus sisältää varmentumisen siitä, onko tarkastuskohdetta koskevaa lainsäädäntöä ja muita sääntöjä noudatettu. Tilintarkastaja tarkastaa hallintoa siinä laajuudessa, että on mahdollista arvioida tarvetta esittää huomautus mahdollisista teoista tai laiminlyönneistä. (Horsmanheimo ym. 2007: 83–85) Hallinnon tarkastus on Mähösen Tilisanomissa esitetyn artikkelin (Tilisanomat 21.1.2016) mukaan mahdollisesti epäselvin tarkastuskohde, sillä siihen ei tule lisäapua muusta sääntelystä, ja EU-tasoisessa sääntelyssä sitä ei ole. Hallinnon tarkastus on suomalaisen tilintarkastukseen kuitenkin jäämässä uudessakin tilintarkastuslaissa.

Hallinnon tarkastuksen kohteet voidaan Tomperin jaottelun mukaan (Tomperi 2009: 73–81) jakaa kahteen ryhmään: yhteisö- tai säätiölain yleisten ja erityisten säännösten noudattamisen tarkastus. Yleiset säännökset ovat lain peruseriaatteita, jotka eivät liity yksittäiseen transaktioon tai toimeen, vaan ovat enemmän esimerkiksi johdon yleisiä huolellisuusvelvoitteita. Erityiset säännökset taas ovat tiettyjä hallintoelinten velvollisuuksia, esimerkiksi osake- ja osakasluettelon laatimisvelvollisuus. Tilintarkastuskertomuksen kannalta tilintarkastajan on harkittava, onko syntynyt vahingonkorvausvastuu johdolle siten, että on aiheutunut korvattava vahinko, on menetelty tavalla, joka lain mukaan aiheuttaa korvausvastuun, ja vahingon ja vastuun perusteena olevan menettelyn välillä on riittävä syy-yhteys. Käytännön tarkastustoimia, joita tilintarkastaja voi kohdistaa hallintoon, ovat yhtiökokousten ja hallitusten kokousten pöytäkirjojen tarkastaminen, sisäisen valvontajärjestelmän asianmukaisuuden tarkastus, rekisteritietojen tarkastus esimerkiksi kauppa- ja kiinnitysrekistereistä, osake-, osakas- ja jäsenluettelon tarkastaminen, merkittävämpien sopimusten ja lähipiirien tarkastus, varainhoidon, vakuutusten ja riskien hallinnan tarkastaminen, veroasioiden ja viranomaisille annettavien ilmoitusten tarkastaminen. Tomperi toteaa vielä, että (Tomperi 2009: 57–58) tilintarkastaja katsoo tilinpäätöstä ja hallintoa yhtiön toimintojen ja prosessien kautta. Näitä ovat esimerkiksi myynti, ostot, varasto, palkkahallinto ja maksuliikenne. Tarkoituksena on varmistua sisäisen valvonnan tarkoituksenmukaisuudesta ja toimivuudesta. Sisäisellä valvonnalla ja kontrolleilla tarkoitetaan kaikkia niitä menetelmiä, joilla pyritään paljastamaan toiminnassa

mahdollisesti esiintyvät virheet, ja pyritään myös virheiden ja väärinkäytösten ehkäisemiseen, taloudellisuuden edistämiseen ja toiminnan seurannan varmistamiseen. Tarkastettuaan toimintoja ja hallintoa sekä niihin liittyvää sisäistä kontrollia ja valvontaa, tilintarkastaja arvioi onko yhteisön johto täyttänyt valvontavelvollisuutensa. Tilintarkastaja raportoi vähäisistä puutteista tilintarkastuspöytäkirjassa tai –muistiossa, suuremmissa tapauksissa voi tulla kyseeseen huomautus tilintarkastuskertomuksessa.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus jakautuu viiteen päälukuun. Ensimmäisessä luvussa esitetään johdatus aiheeseen ja sen relevanttiuteen sekä ajankohtaisuuteen, kuvataan tutkimuskohdetta, määritellään tutkimustehtävä ja sen rajaukset sekä jäsennetään tutkimuksen rakennetta. Se käsittelee myös tilintarkastuksen sisältöä ja päämäärää. Toinen luku sisältää aiheellisen tilintarkastukseen linkittyvän sääntelyn ja oikeuslähteet sekä tilintarkastajan raportoinnin muodot. Käsittely alkaa kotimaisesta kirjanpidon sääntelystä ja oikeuslähteistä sekä yhteisöläinsäädännöstä, kansainvälisistä tilinpäätösstandardeista sekä arvopaperimarkkinasääntelystä. Selostetaan, mihin sääntelyyn ja oikeuslähteisiin tilintarkastajan tulee ottaa kantaa työssään myös listatussa yhtiössä. Käsittely siirtyy uuteen tilintarkastuslakiin ja tähän johtaneeseen kehitykseen sekä kansainvälisten tilintarkastusstandardien yleiseen esittelyyn. Loppuosa luvusta käsittelee tilintarkastajan suorittamaa raportointia, sillä erilainen raportointi on näkyvin ja pääosin julkinen osa tilintarkastajan työtä. Tilintarkastajan suorittaman raportoinnin perusteella markkinoilla, tarkastuskohteessa ja sen sidosryhmissä tehdään taloudellisia päätöksiä sekä olettamia.

Kolmas luku käsittelee toiminnan jatkuvuuteen liittyvää teoriaa, olettamia ja niiden perusteita, kohderyhmien velvoitteita, sääntelyä ja oikeuslähteitä, tilintarkastajan roolia toiminnan jatkuvuuden epävarmuustilanteissa sekä raportoinnissa huomioon otettavia asioita näissä harkinnoissa. Neljäs luku esittelee tutkimukseen valittuja kohteita tarkasteluvuosina sekä näiden annetut tilintarkastuslausunnot. Valitut neljä casea ovat Helsingin Pörssin päälialalta nykymuotoisen tilintarkastussääntelyn ajalta ja toiminnan jatkuvuudeltaan epävarmoja yhtiöitä, joita on analysoitu tilintarkastuskertomusten kautta oikeudelliseen teoreettiseen viitekehykseen peilaten ja johdannossa ilmoitettuja tutkimusmetodeja hyödyntäen. Viides luku kertoo tehtyä tutkimusta ja sen taustaa, ja sitten se esittelee johtopäätökset perustuen systematisoituun ja jäsennettyyn teoriaan sekä case-analyysistä saatuihin tietoihin. Vallitsevasta oikeustilasta on esitetty restrukturoitu käsitys, minkä lisäksi on laadittu suosituksia tilintarkastajan going concern-raportointiin liittyen.

2. TILINTARKASTUKSEN JA SEN RAPORTOINNIN SÄÄNTELY JA LIITTYVÄT OIKEUSLÄHTEET

Tässä kappaleessa käsitellään aiheen kannalta tarpeellisessa määrin kotimaisen relevantin säännösten ohella kansainväliset tilintarkastusstandardit eli ISA-standardit, sekä kansainväliset tilinpäätösstandardit eli IFRS-standardit. Aiemmin on kiinnitetty huomiota siihen, miten ne ovat vaikuttavat suomalaisen toimintaympäristöön ja lainsäädäntöön tilintarkastuslain kautta. Lisäksi on koottu muiden säännösten ja oikeuslähteiden osuutta tutkielman aiheen kannalta. Tilintarkastajan työ tähtää raportointiin suoritettun tarkastuksen perusteella. Horsmanheimon ym. (2007: 93) mukaan tilintarkastajan kirjalliset lakisääteiset raportit ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastuspöytäkirja näiden pohjatessa tilintarkastuslain luvun 3 pykäliin 4§, 5§ ja 7§. Näitä on käsitelty alaluvuissa.

2.1 Kotimaiset kirjanpitosäännökset ja -oikeuslähteet

Kirjanpitoa säätelee ennen kaikkea kirjanpito laki eli KPL, joka sisältää yleisiä säännöksiä kuten kirjanpitovelvollisuutta ja määritelmiä, sekä erinäisiä säännöksiä eli liiketapahtumien kirjaaminen ja kirjanpitoaineisto, tilinpäätös ja toimintakertomus, tilinpäätöseriin liittyvät määritelmät, arvostus- ja jaksotussäännökset, konsernitilinpäätöksen, ammatinharjoittajan kirjanpidon, kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamissäännökset sekä muita erinäisiä säännöksiä. Laissa on käsitelty suhteellisen yksityiskohtaisella tasolla, kuten myös periaatetasolla, käytännön kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyviä asioita. Vastaavasti KPA sisältää kirjanpitolakia tarkentaen tuloslaskelma- ja tasekaavat, rahoituslaskelman ja liitetiedot, konsernituloslaskelman ja konsernitaseen sekä näiden liitetiedot, tase-erittelyt ja liitetietojen erittelyt sekä lisätietoja kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta.

Tärkeimpiä kirjanpitoon muuten linkittyviä oikeuslähteitä ovat edellisten lisäksi hyvä kirjanpitolaita ja siihen liittyvät määreet sekä kirjanpitolautakunnan (Asetus KILAsa 784/1973) antamat julkaisut ja kannanotot. Lain mukaan kirjanpitolautakunnan tehtävänä on antaa kauppa- ja teollisuusministeriön välityksellä yleisiä neuvoja ja ohjeita kirjanpitolain soveltamisesta ja kirjanpidon pitämisestä, milloin lautakunta yhdenmukaisen hyvän kirjanpitolaita edistämiseksi katsoo siihen olevan aihetta sekä tehdä kauppa- ja teollisuusministerille tarpeellisiksi katsomiaan esityksiä ja pyynnöstä antaa sille lausuntoja edellisessä kohdassa tarkoitetuista kysymyksistä. Hyvä

kirjanpitolapa saa sisältönsä kirjanpitokäytännöistä ja –teoriasta. Suomessa keskeinen asema tähän on juurikin kirjanpitolautakunnan yleisohjeilla, lausunnoilla ja muilla kannanotoilla. Myös IFRS-standardeilla on ollut merkittävää vaikutusta modernissa hyvän kirjanpitotavan tulkinnassa kotimaisia säännöksiä tulkittaessa. (Mähönen 2009: 107–108) Itseasiassa kirjanpitolautakunta on suunniteltu edistämään hyvää kirjanpitotapaa. Vuosien myötä KILA:n rooli on muuttunut ja hyvä kirjanpitolapa eurooppalaistunut aiempaan verrattuna. Tilinpäätösdirektiivit tulivat kirjanpilainsäädännön pohjaksi 1990-luvulla ETA-sopimuksen ja myöhemmin EU:n täysjäsenyyden kautta. Lautakunta omaksui periaatteen, että yksittäisiin kysymyksiin voidaan saada johtoa IFRS-standardeista siltä osin, kuin kysymystä ei ole nimenomaisesti ratkaistu Suomen lainsäädännössä tai alemman tasoisessa normissa. Samalla tavoin sellaisissa kysymyksissä, joihin tilinpäätösdirektiivit eivät lainkaan ota kantaa, kirjanpitolautakunta on tukeutunut IFRS-standardeihin. (Tilisanomat 2010)

2.2 Kotimainen yhteisölainsäädäntö

Tarkastuskohteiden, eli tässä käsitetyllä tavalla käytännössä osakeyhtiöiden, hallintoa käsittelee Suomessa OYL. Se on merkittävin ja tässä ainoana yhtiömuotona tarkasteltava yhteisömuoto, tosin asiaa katsotaan myös ennen kaikkea julkisen osakeyhtiön ja listatun eli julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhtiön näkökulmasta. Osakeyhtiö voi osakeyhtiölain mukaan olla yksityinen tai julkinen eli oy tai oyj. Muut yhtiömuodot kuten osuuskunta tai henkilöyhtiöt, tai yhdistykset ja säätiöt, sivuutetaan erityisestä tarkastelusta niiden ollessa epärelevantteja aiheen kannalta.

OYL käsittelee kaikkien osakeyhtiön toiminnan keskeisiä periaatteita ja lain soveltamista, osakeyhtiön perustamista, osakkeita ja niiden ehtoja, arvo-osuusjärjestelmää, yhtiökokousta, osakeyhtiön johtoa ja edustamista, tilintarkastusta ja erityistä tarkastusta osakeyhtiöissä, omaa pääomaa, tilinpäätöstä ja toimintakertomusta sekä konsernia, osakeantia, optio- ja muita erityisiä oikeuksia osakkeisiin, osakepääoman korottamista, pääomalainaa, varojen jakamista, osakepääoman alentamista, yhtiön omia osakkeita, sulautumista ja jakautumista, vähemmistöosakkaiden lunastamista, yritysmuodon muuttamista ja yhtiön purkamista sekä seuraamuksia ja oikeussuojaa. Osakeyhtiön keskeisiä periaatteita ovat OYL:n mukaan oikeushenkilöllisyys ja osakkeenomistajan rajoitettu vastuu (1:2§), pääoma ja sen pysyvyys (1:3§), osakkeen luovutettavuus (1:4§), voitontuottamistarkoitus (1:5§), enemmistöperiaate (1:6§) ja yhdenvertaisuus (1:7§). 1:8§ mukaan johdon tehtävänä on huolellisesti toimien edistää

yhtiön etua. Tähän on tutkimusaiheen eli toiminnan jatkuvuuden kautta syvennytty enemmän viidennessä luvussa tutkimusta.

OYL:ssa on merkittävä määrä mainintoja tilintarkastuksesta sen eri kohdissa. Niistä relevanteimmat liittyvät tilintarkastajien valintaan, erilaisiin annettaviin todistuksiin ja lausuntoihin tietyissä tilanteissa kuten rekisteröimisvaiheessa, tilintarkastajan oikeuksiin kutsua koolle tai vaatia tiettyjä asioita, tilintarkastuskertomusten saantiin ja esillä pitämiseen ja niin edelleen. OYL 7.luku käsittelee erityisesti tilintarkastajia koskevia kohtia, tosin määräyksin on muussakin kohtaa lakia. Yleensä ottaen tilintarkastajien velvoitteita koskevissa kohdissa on viitattu asioiden tapahtuvan tilintarkastuslain mukaisesti, yhtiön velvoitteita koskevissa kohdissa taas on nimenomaiset säännökset osakeyhtiölaissa. Hannulan (Hannula ym. 2014: 85) mukaan johdon ja hallituksen vastuun suhteen tilintarkastukseen kannalta on hyvä hahmottaa juuri OYL 7.luku, mikä tuottaa keskeisiä säännöksiä, jotka johdon on otettava huomioon tilintarkastuksen kanssa.

2.3 IFRS-standardit yleisesti

Kansainväliset tilinpäätösstandardit, eli IFRS-standardit, tulevat sanoista International Financial Reporting Standards. IFRS-standardeja, jotka aiemmin nimettiin IAS-standardeiksi, eli International Accounting Standards, valmistelee ja kehittää IASB, joka on pitkältä nimeltään International Accounting Standards Board. IASB koostuu kymmenistä eri maista tulevista alan asiantuntijoista, ja sitä valvoo Monitoring Board, johon linkittyy julkisvalvonta. IFRS-standardien ajatuksena on pohjimmiltaan tarjota laadukasta ja vertailukelpoista tilinpäätösinformaatiota ympäri maailman listatuista yhtiöistä. Erityisen vahvaa etabloituminen on EU:ssa ja muutenkin G20-maissa. (IFRS Foundation 2015)

IFRS-standardien perustana ovat Mähösen (Mähönen 2009: 81–82) mukaan tilinpäätöksen laatimista ja esittämistä koskevat yleiset perusteet, niin sanottu Framework. Ne selittävät tilinpäätöksen ulkoisille käyttäjille tilinpäätöksen laatimisen ja esittämisen pohjana olevat käsitteet. Ulkoisista käyttäjistä fokus on ennen kaikkea sijoittajissa ja heidän tiedonsaannissaan, joka tapauksessa tilinpäätöksen on katsottu antavan riittävät tiedot myös muille ryhmille. IFRS on siis jossain määrin sitoutunut osakkeenomistajakeskeiseen yhtiökäsitykseen, vaikka palveleekin myös muiden ryhmien tiedonsaantia. Perusteet auttavat IASB:tä kehittämään uusia standardeja sekä tarkastelemaan olemassa olevia, sekä mahdollistavat tilinpäätöksen esittämiseen liittyvien säädösten, tilinpäätösstandardien ja menettelytapojen harmonisoinnin

edistämisen. Tarkoituksena on myös vähentää standardien sallimien vaihtoehtoisten menettelytapojen määrää. Toissijaisesti yleiset perusteet auttavat kansallisia tilinpäätösnormeja antavia elimiä kehittämään kansallisia normeja, auttaa tilinpäätöksen laatijoita standardien soveltamisessa, helpottaa tilintarkastajia antamaan lausunto tilinpäätösten standardienmukaisuudesta, mahdollistaa tilinpäätöksen käyttäjiä tulkitsemaan standardien mukaisesti laaditun tilinpäätöksen sisällään pitämää informaatiota sekä antaa IASB:n toiminnasta kiinnostuneille tietoa sen lähestymistavasta standardien laatimisessa. IFRS määrittelee, että tilinpäätöksen tarjoaman informaation luonne ja tarkoitus on yleisten perusteiden mukaan yrityksen taloudellisen aseman, toiminnan tuloksen ja taloudellisen aseman muutosten tietoa.

Yleiset perusteet, jotka jo aiemmin mainittiin, koostuvat viidestä tasosta, jotka jakautuvat kahteen kategoriaan. Ensimmäinen taso koostuu johdannosta, tilinpäätöksen tarkoituksesta ja tilinpäätöksen perusoletuksista, toinen taso tilinpäätöksen laadullisista ominaisuuksista ja kolmas taso tilinpäätöksen perustekijöistä. Nämä kolme ylintä tasoa muodostavat yleisten perusteiden teorian. Sitten on olemassa kaksi alemmaa tasoa: neljäs taso sääntelytason kysymyksistä eli perustekijöiden merkitsemisestä tilinpäätökseen ja arvostamisesta sekä viides taso tuloslaskelman ja taseen formaatista ja pääoman ja sen säilyttämisen käsitteistä. Yleisten perusteiden ydin on tilinpäätöksen perustekijöissä, kuten esimerkiksi taseen perustekijät varat, velat ja oma pääoma. Yksittäisen standardin ollessa perustekijöiden kanssa ristiriidassa, katsotaan standardia. Yleiset perusteet ovat kuitenkin punainen lanka standardeissa. (Mähönen 2009: 81–82) PwC:n IFRS-julkaisu (PwC 2015) toteaa, että perusteiden tarkoitus on luoda pohjaa periaatelähtöiselle taloudellisen suoriutumisen, taseaseman ja kassavirtojen kuvaamiselle niitä tahoja varten, jotka tekevät taloudellisia päätöksiä.

IFRS-standardien keskeisiä asioita ovat esimerkiksi tuoton määrittäminen; realisointiperiaate ei ole samalla tavalla voimassa kuten esimerkiksi suomalaisessa kirjanpitolainsäädännössä. Sen sijaan kirjauskypsyys ja perustellut odotukset pätevät. Eroja suomalaiseen vastaavaan syntyy myös esimerkiksi jaksotuksen ja arvostuksen eroista; standardit perustuvat pitkälti uudelleenarvostukseen hankintamenon sijaan, ja käyvän arvon periaate on vahvempi ja käyttö yleisempää. IFRS:n muita keskeisiä asioita ovat esimerkiksi asian sisällön korostaminen sen muodon sijaan, merkityksellisyys taloudellisessa päätöksenteossa, todellisuuden asiantilan tarkka kuvantaminen, periaatelähtöisyys, puolueettomuus ja täydellisyys. (Mähönen 2009: 82–85) IFRS-standardit, kuten myös US GAAP, tuovat tarvetta esittää näiden vaatimusten pohjalta kasvavassa määrin erilaisia lisätietoja notejen muodossa (Troberg 2007:40-41).

2.4 Tilintarkastuslaki ja sen kehitys

Tilintarkastusta säätelee ennen kaikkea tilintarkastuslaki. Aiemmin oli jo käsitelty, että kyseinen laki on uusittu lähelle nykyistä muotoa vuonna 2007, ja uusin tilintarkastuslaki on ollut voimassa syyskuusta 2015, johon on tehty hienoisia muutoksia muun muassa valvontaan ja järjestelmien integraatioon. TilintL perustuu nykyisin eurooppalaiselle sääntelylle sekä kansainvälisille tilintarkastusstandardeille eli ISA-standardeille. Tilintarkastuslaki sisältää monipuolisesti erilaisia säännöksiä, kuten tilintarkastusvelvollisuudesta, tilintarkastuksen sisällöstä, tilintarkastajaa koskevista erinäisistä muista säännöksistä ja julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajan erityissäännöksistä, tilintarkastajien hyväksymisestä ja rekisteröinnistä, tilintarkastuksen ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta, kansainvälisestä valvontayhteistyöstä sekä seuraamuksista. Tätä täydentää saman vuotinen TilintA, jossa on määritelty tilintarkastajarekisterin sisältöä ja rekisterinpitoa, asioiden käsittelyä valvontaelimissä, julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajaa koskevia tiettyjä erityissäännöksiä ja niin edelleen.

Tärkeimpiä suoraan tilintarkastukseen muuten linkittyviä oikeuslähteitä ovat pian käsiteltävien kirjanpito- ja yhteisölainsäädännön alueiden lisäksi hyvä tilintarkastustapa ja siihen liittyvät määreet. Suomen Tilintarkastajat Ry (Suomen Tilintarkastajat Ry 2015) kokoaa jäsenllyksi kokonaisuudeksi hyvän tilintarkastustavan oikeuslähteet: lait ja asetukset, tilintarkastusstandardit ja eettiset säännöt, tilintarkastuslautakunnan TILAn, valtion tilintarkastuslautakunnan VALAn, tuomioistuinten ja viranomaisten päätökset ja kannanotot sekä alan ammattikirjallisuus. Yhdistyksen mukaan hyvä tilintarkastustapa on keskeinen tilintarkastajan toimintaa ohjaava normisto, ja sen noudattaminen perustuu tilintarkastuslain 4:3:een sekä ammattieettisiin periaatteisiin. Hyvän tilintarkastustavan sisältöä säännösten ja oikeuslähteiden pohjalta määrittelevät pitkälti ammatissa toimivat tilintarkastajat, ratkaisevassa asemassa on kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC, jota on tässä tutkielmassa muutenkin esitelty. Suomessa hyvää tilintarkastustapaa kehittää Suomen Tilintarkastajat Ry, joka on IFACn jäsen.

Tilintarkastuslain voimaantulon ja sen uusimisen jälkeen merkityksellisintä suomalaiselle tilintarkastusta koskevalle sääntelylle on ollut EU-johtoisen sääntelyn kehittyminen. Taustalla olivat sekä pitkään jatkunut harmonisointityö EU:ssa, että tilinpäätösskandaalit ja niitä seuranneet tapahtumat Yhdysvalloissa. (Alakare ym. 2008: 18–20) Suomen kansallisella tilintarkastussääntelyyn liittyvällä kehityksellä ja kehitystyöllä on hyvin vahva kansainvälinen linkki. (Alakare ym. 2008: 20–21)

2.5 ISA-standardit yleisesti

Kansainväliset tilintarkastusstandardit, eli ISA-standardit, tulevat sanoista International Standards on Auditing. Suomessa ne on siis etabloitu lainsäädäntöön uudessa tilintarkastuslaissa 3:3:ssa. Pykälän mukaan yhteisön ja säätiön lakisääteisessä tilintarkastuksessa on noudatettava Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä tarkoitettuja yhteisössä sovellettavaksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja. Nämä on nimetty laissa kansainvälisiksi tilintarkastusstandardeiksi. Kyse on siis tätä myötä lain tasoisesta sääntelystä, ja ne ovat lain kautta velvoittavia. Kyseisten standardien noudattaminen ja niistä johtopäätösten vetäminen ovat osa hyvää tilintarkastustapaa. (Alakare ym. 2008: 71)

IFAC, joka jo aiemmin mainittiin, tulee sanoista International Federation of Accountants. Kyseessä ovat pitkälti kunkin maan tilintarkastajia edustavat tahot, eli Suomessa nykyinen Suomen Tilintarkastajat, joka tuli ennen tunnetuksi nimellä KHT-Yhdistys. Kyse on asiantuntijoiden muodostamasta globaalista järjestöstä, joka palvelee julkista intressiä vahvistaen ammatillisuutta ja kehitystä kansainvälisessä taloudessa omalla sektorillaan. (IFAC 2015a) Samaan kokonaisuuteen liittyy IAASB eli International Auditing and Assurance Standards Board, joka on erillinen ja itsenäinen toimielin. Sen tehtävänä on laatia ja luoda uusia standardeja tilintarkastukseen liittyvillä alueilla, sekä konsultoida niiden kansallista soveltamista. IAASB:n tavoitteita ovat globaalien taloudellisen vakauden tukeminen, varmistuspalveluiden roolin kehittäminen ja vahvistaminen sekä standardien fasilointi ja adoptointi. (IFAC 2015b)

ISA-standardien uusinta rakennetta on kuvailtu hyvin IFAC:n sivuilla. Standardit sisältävät aina seuraavan järjestyksen: Introduction, Objective, Definitions, Requirements, Application and Other explanatory material. Introduction-kohdassa kuvaillaan standardin tarkoitusta, kohdealuetta, asiaa sekä tilintarkastajien vastuuta. Objective-kohdassa puolestaan määritellään selkeä tavoite, joka standardilla on sen sääätelyalueella. Definitions taasen kertoo relevanteista termeistä jokaisen ISA-standardin kohdalla. Requirements-kohta luettelee standardin varsinaiset vaatimukset. Viimeinen kohta eli Application and other explanatory material tarkentaa vaatimuksia ja niiden kattavuutta sekä määrittelee esimerkkitalanteita, joihin standardi soveltuu. (IFAC 2015c) ISA-standardit uudistettiin IFAC:n toimesta ns. Clarity-projektissa, joka kattoi ISA-standardien lisäksi laadunvalvontastandardin ISQC 1. Tarkoituksena oli selkeyttää standardeja sekä kehittää niiden luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Standardien kieltä ja rakennetta muokattiin, pyrkien mm. erottamaan tilintarkastajalta vaadittavat asiat

soveltamisohjeista. Noin puoleen standardeista tehtiin myös sisällöllisiä muutoksia. Uusia standardeja on sovellettu vuodesta 2010 alkaen. (Suomen Tilintarkastajat Ry 2015) Tästä voidaan kuitenkin päätellä, että uuden tilintarkastuslain aikana sisältö on pysynyt olennaisesti samana.

ISA-standardeja on kymmeniä, joten niitä ei tässä esitellä jokaista erikseen. Standardit käsittelevät koko tilintarkastusta aina toimeksiannon hyväksymisestä suorittamisen menetelmien ja metodologioiden kautta raportointiin. Näkökulma on hyvin usein myös esimerkiksi jonkin tietyn yleisen tai erityisen asian huomioon ottamisessa tilintarkastuksessa. Yleisestä asiasta mainittakoon esimerkiksi keskeinen standardi ISA570 Going concern, joka liittyy toiminnan jatkuvuuteen. Erityisestä asiasta mainittakoon standardi ISA610 Using the work of Internal Auditors eli mahdollisten sisäisten tarkastajien työn hyväksikäyttö. (IFAC 2015c)

2.6 Arvopaperimarkkinasäännökset ja tilintarkastus

Tässä kappaleessa käsitellään arvopaperimarkkinalain eli AML:n yleisiä säännöksiä, jotka ovat relevantteja tutkimuksen aiheen julkisen intressin taustoittamiseksi. Tästä siirrytään TilintL:n ja jo mainitun AML:n kautta tilintarkastusta koskeviin tiukennettuihin säädöksiin arvopaperimarkkinoilla toimivien yhtiöiden, käytännössä ennen kaikkea pörssi-yhtiöiden osalta.

AML 1.luvun yleistä soveltamisalaa ja koko lain soveltamisalaa kattavia yleisiä periaatteita kyseisen lain puitteissa tulee hyvin esitellyksi Häyrysen ja Kajalan uutta arvopaperimarkkinalakia koskevassa teoksessa (Häyrynen & Kajala 2013: 47–62). Arvopaperimarkkinalain soveltamisala koskee arvopaperien yleiseen liikkeeseen saattamista, tiedonantovelvollisuutta arvopaperimarkkinoilla, julkisia ostotarjouksia sekä arvopaperimarkkinoiden väärinkäytön estämistä ja valvontaa. Lakia sovelletaan myös muualla kuin Suomessa tapahtuvaan toimintaan siten kuin laissa on säädetty, mutta ensisijaisesti siis Suomessa tapahtuvaan toimintaan. Yleisiin periaatteisiin kuuluvat hyvän arvopaperimarkkinatavan vastaisen menettelyn kielto, kielto antaa totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja ja velvollisuus pitää riittävät tiedot tasapuolisesti saatavilla. Arvopaperimarkkinalaki on harmonisoitu EU-lainsäädäntöön, joten siinä on direktiivi- ja asetusviittauksineen kansainvälinen viitekehys.

Hyvän arvopaperimarkkinatavan vastaisen menettelyn kielto määrittyy sitä kautta, mitä on hyvä arvopaperimarkkinatapa. Siihen kuuluu muun muassa menettelyt, jotka ovat sopusuhteissa arvopaperimarkkinalainsäädännön yksityiskohtaisten säännösten sekä

lainsäädännön tarkoituksen kanssa. (Häyrynen ym. 2013: 48–53) Keskuskauppakamari (Keskuskauppakamari 2011) on lainvalmisteluun liittyen puolestaan kommentoinut, että hyvällä arvopaperimarkkinatavalla tarkoitetaan niitä periaatteita ja sääntöjä, joiden noudattamista arvopaperimarkkinoilla toimivien keskuudessa vallitsevan valistuneen mielipiteen mukaan on pidettävä oikeana kauppatapana, ja joka ei ole osapuolten kannalta kohtuuton. Häyrysen ym. mukaan (Häyrynen ym. 2013: 48–53) kokonaisuutena sillä tarkoitetaan periaatteita ja sääntöjä, joiden noudattamista arvopaperimarkkinoilla toimivien keskuudessa vallitsevan valistuneen mielipiteen mukaan on pidettävä oikeana ja kaikkien asiakas- ja toimijaosapuolten kannalta kohtuullisena kauppatapana. Tähän kuuluu menettelyn kohteena mahdollisesti olleiden sijoittajien odotukset hyvän tavan mukaiselle toiminnalle. Määritteen ollessa joustava, on kehittynyt itsesääntelyä, esimerkkeinä mainittakoon Helsingin Pörssin säännöt ja ohjeet, Finanssialan Keskusliiton suositukset ja ohjeet sekä Keskuskauppakamarin yrityskauppautakunnan suositukset ja lausunnot. Myös Finanssivalvonnan tehtäviin kuuluu edistää ja valvoa hyvän arvopaperimarkkinatavan noudattamista.

AML:ssa kielto antaa totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja koskee tilanteita arvopaperien ja muiden rahoitusvälineiden markkinoinnissa ja vaihdannassa, joka tapahtuu elinkeinotoiminnassa sekä täytettäessä arvopaperimarkkinallain mukaista tiedonantovelvollisuutta. Kielto kattaa tiedonantovelvollisuuden sekä ensi- että jälkimarkkinoilla. Totuudenvastaisella tiedolla tarkoitetaan jonkin seikan selostamista tai esittämistä virheellisellä tai vääristävällä tavalla, tiedon harhaanjohtavuus taasen viittaa sen puutteellisuuteen tai virheelliseen esittämistapaan tai –muotoon (Häyrynen ym. 2013: 53–58). Velvollisuus pitää riittävät tiedot tasapuolisesti saatavilla koskee jokaista, joka itse tai toimeksiannon nojalla tarjoaa arvopapereita tai hakee arvopaperin ottamista kaupankäynnin kohteeksi säännellylle markkinalle tai monenkeskiseen kaupankäyntijärjestelmään, tai jolla on muu tiedonantovelvollisuus sijoittajia kohtaan. Tällainen taho on velvollinen pitämään sijoittajien saatavilla tasapuolisesti riittävät tiedot seikoista, jotka ovat omiaan olennaisesti vaikuttamaan arvopaperin arvoon (Häyrynen ym. 2013: 58–60). Finanssivalvonnan yleiset ohjeet tiedonantovelvollisuudesta (Finanssivalvonta 2015) täsmentävät tätä, että säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena olevan arvopaperin liikkeeseenlaskijalla on velvollisuus julkistaa yhtiön arvopaperin arvoon olennaisesti vaikuttavat päätökset ja muut seikat. Tiedot täytyy julkistaa ilman aiheetonta viivytystä. Tämän tavoitteena on turvata sijoittajille yhdenvertainen, tasapuolinen ja samanaikainen mahdollisuus tiedonsaantiin. Siksi annetun tiedon tulee olla luotettavaa, kattavaa, oikea-aikaista ja vertailukelpoista.

Tavoitteena on, että sijoittajalla on käytettävissään riittävät tiedot perustellun arvion tekemiseksi liikkeeseenlaskijasta ja sen arvopaperista.

TilintL lähtee Alakareen ym. mukaan (Alakare ym.2008: 143–145) siitä lähestymistavasta, että joidenkin yhteisöjen tilintarkastuksessa sovelletaan tavanomaista tiukempia vaatimuksia. Tämän lain säännökset perustuvat pohjimmiltaan EU:n tilintarkastusdirektiivin säännöksiin, jota on käsitelty yleisellä tasolla tässä työssä. Kyseessä ovat yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt, joilla on muita näkyvämpi asema ja merkitys talouselämän kannalta. Täten tilintarkastukseenkin sovelletaan tiukempia vaatimuksia. Keskuskauppakamarin koontikirjoitus (Keskuskauppakamari 2012) toteaa, että yleisen edun kannalta merkittävillä yhteisöillä tarkoitetaan tilintarkastusdirektiivissä julkisen kaupankäynnin kohteena olevia yhteisöjä, luottolaitoksia ja vakuutusyrityksiä sekä jäsenvaltioiden määrittämiä muita yhteisöjä, jotka ovat yleisen edun kannalta merkittäviä esimerkiksi niiden liiketoiminnan luonteen, yhteisön koon, sidosryhmien määrän tai työntekijämäärän vuoksi. Tilintarkastuslakiin ei sisälly määritelmää yleisen edun kannalta merkittävistä yhteisöistä, mutta siellä puhutaan arvopaperimarkkinalain mukaisen julkisen kaupankäynnin kohteena olevista yhteisöistä. Kyseisiä lain vaatimuksia sovelletaan sekä näihin, että aiemmin kappaleessa määriteltyihin muihin yleisen edun kannalta merkittäviin yhteisöihin.

Tiukemmat säännökset TilintL:ssa koskevat toimikausien enimmäisaikaa, tilintarkastajan vaihtamista, yhteisön hallitukselle annettavia tietoja riippumattomuudesta ja tilintarkastuksen ulkopuolisista palveluista, tilintarkastusyhteisön hallinnosta ja toiminnasta annettavia tietoja, laaduntarkastusta ja yhteisön esteellisyyttä tilintarkastajan siirtyessä tilintarkastusasiakkaan johtoon. (Alakare ym.2008: 146–153) Uusi TilintL EU-lähtöisesti onkin edelleen tuonut lisää erilaisia riippumattomuus- ja rotaatiovaatimuksia sekä tarkentanut niitä entisestään.

Myös arvopaperimarkkinalainsäädäntö sisältää julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajaa koskevia säännöksiä. Näitä sisältyy Suomessa arvopaperimarkkinalakiin. Kyseisiä määräyksiä ovat selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä sekä siihen liittyvät suositukset, kuten myös tarkastusvaliokuntatyöskentely. AML:n mukaan tilintarkastajan on muun muassa tarkastettava, että yhtiö on antanut asianmukaisen selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä, mikä siis liittyy Corporate Governanceen. Tilintarkastajan on lausuttava, ovatko mahdollisen erillisen lausunnon tiedot yhdenmukaisia tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen kanssa, ja pitävätkö siitä esitetyt tiedot paikkansa. Käytännössä

tilintarkastajalle muodostuu myös jonkinasteinen valvontavelvollisuus hallinnointi- ja ohjausjärjestelmiin liittyvien suositusten tietojen esittämisessä. Tarkastusvaliokunnan osalta on todettu, että TilintL:ssa tarkoitetut hallitukselle luovutettavat tiedot voidaan osoittaa tilintarkastajan toimesta tarkastusvaliokunnalle. Hallinto- ja ohjausjärjestelmiin liittyen on oltava kuvattuna hallituksen työskentelyrakenteet ja kokoonpanot, toiminnot ja toimielimet sekä niiden roolit sisäisen valvonnan, taloudellisen raportointiprosessin valvonnan sekä riskienhallinnan ja tilintarkastuksen valvonnan seurannassa. (Alakare ym.2008: 154–156)

2.7 Tilintarkastajan raportointimuodot

Kappaleessa on käsitelty tilintarkastajan erilaiset raportointimuodot: tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomuksen erilaiset versiot, tilintarkastuspöytäkirja sekä tilintarkastusmuistio.

2.7.1 Tilinpäätösmerkintä

Tilinpäätösmerkintä perustuu TilintL 3:5:een. Horsmanheimoa (Horsmanheimo ym. 2007: 93) siteeraten se on lyhyin kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tarkastuksesta annettava tilintarkastajan raportti. Se on kuittausmerkinnän luontoinen raportti, joka tarkoittaa tilintarkastuksen olevan suoritettu ja siinä viitataan tilintarkastuskertomukseen. Nykyisessä tilintarkastuslaissa ei enää tilinpäätösmerkinnällä lausuta siitä, onko tilinpäätös ja toimintakertomus laadittu hyvän kirjanpitotavan mukaisesti, toisin kuin aiemmassa laissa. Kyseinen lausuma sisällytetään nykyisin tilintarkastuskertomukseen.

Tilinpäätösmerkintä on raporttina aina samanlainen, riippumatta siitä miten ja minkälaisessa muodossa varsinainen lausunto annetaan. Se ei sisällä nykyisin mukaan mitään kannanottoa tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen oikeellisuudesta tai muusta tilintarkastuksen kohteena olevasta asiasta. Merkintä tehdään tasekirjaan ja siinä todennetaan siis käytännössä, että tarkastuksen kohteena on ollut merkinnällä varustettu tilinpäätös ja toimintakertomus tilintarkastus on suoritettu ja tilintarkastuskertomus on annettu. Tilintarkastaja tai tilintarkastajat allekirjoittavat ja päiväävät tilinpäätösmerkinnän. (Horsmanheimo ym. 2007: 93–94) Tilintarkastuslain 3:4 ilmaisee asian nykyisen luonteen myös selkeästi: ”Kun tilintarkastus on tehty, tilintarkastajan on tehtävä siitä tilinpäätökseen merkintä, jossa viitataan tilintarkastuskertomukseen.”

2.7.2 Tilintarkastuskertomus

Merkittävin ja näkyvin tilintarkastajan antamista raporteista on tilintarkastuskertomus, minkä alalla olevana voi todeta olevan se, jolla tarkastuksen voidaan sanoa sulkeutuvan. Kyseistä dokumenttia varten varmistetaan lukuisia erilaisia asioita tarkastuksessa, ja siinä olevia sanamuotoja hiotaan. Horsmanheimo ym. (Horsmanheimo ym. 2007: 94) toteaa, että se lausutaan kirjanpidosta, tilinpäätöksestä, toimintakertomuksesta ja hallinnosta tarkastuksen perusteella ja annetaan tilikausittain. Kertomuksen sisällöstä on tiettyjä alla esiteltyjä määräyksiä tilintarkastuslaissa, muutoin tilintarkastuskertomuksen muoto ja yksityiskohtainen sisältö määräytyvät hyvän tilintarkastustavan ja tilintarkastuksen kansainvälisten ISA-standardien perusteella. Tilintarkastuskertomuksessa yksilöidään sen kohteena oleva tilinpäätös sekä ilmoitetaan mitä tilinpäätössäännöstöä sen laatimisessa on noudatettu, olivat kyseessä sitten kotimaiset tai kansainväliset standardit.

Kertomuksessa ilmoitetaan siis, mitä tilinpäätössäännöstöä noudatetaan. Säännös on tarkoitettu selkeyttämään lausunnon pohjana olevaa tilannetta. Kansainvälisillä standardeilla viitataan EU:ssa hyväksytyihin IFRS-standardeihin ja suomalainen tilinpäätössäännöstö käsittää puolestaan kirjanpitolain ja -asetuksen sekä erillislakien tilinpäätöksiä koskevat säädökset ja Finanssivalvonnan valvottavia koskevat määräykset. Kotimaisissa tilinpäätöksissä kirjanpitolautakunnan ohjeilla ja lausunnoilla on keskeinen asema periaatteiden noudattamisen ohjailussa. Yleensä ottaen esimerkiksi pörssiyhtiöt laativat emoyhtiön tilinpäätöksen suomalaisen lainsäädännön mukaan, mutta konserni tulee laadittavaksi IFRS-standardien mukaisesti. (Alakare ym. 2008: 76–77) Pienet yhtiöt taas käytännössä laativat kotimaisen säännösten mukaisen tilinpäätöksen. Tilintarkastuslain 3:5, joka näitä määrittää, käsittelee muitakin muotoasioita kuten kertomuksen antamista jokaisella tilikaudella, sen päiväämistä ja allekirjoittamista sekä tilinpäätöksen ja yhteisön tai säätiön yksilöimistä. Kyseinen TilintL 3:5 sisältää jo tiettyjä yläkohtaisia määräyksiä siitä, mistä tilintarkastajan on annettava lausunto. Laista voitaneen todeta, että se lähtee lausunnon tekemisen perusteella tilinpäätöksen käyttäjän ja taloudellisen päätöksentekijän tarpeita huomioimaan. Tilinpäätöksen käyttäjille voidaan perustellusti todeta olevan olennaista tarkastuskohteen toiminnan tulos ja taloudellinen asema sekä toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tietojen ristiriidattomuus, olennainen oikeellisuus ja tietojen riittävyys huomioiden.

Tilintarkastuslain 3:5:n mukaan on annettava lausunto tilintarkastuskertomuksessa siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta,

sekä siitä, että ovatko tilinpäätös ja toimintakertomus keskenään yhdenmukaiset eli ristiriidattomat. Ensimmäinen kohta viittaa siis molempien osioiden oikean ja riittävän kuvan antamiseen, minkä tulee tapahtua oikean ja noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti. Jälkimmäisellä kohdalla pyritään taasen varmistumaan tietojen yhtenäisyydestä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen välillä. Horsmanheimo toteaa, että (Horsmanheimo ym. 2007: 101–104) nykyisessä tilintarkastuslaissa ei ole kertomukselle yltävää vaatimusta lausua yleisesti tilinpäätöksen lainmukaisuudesta, tilinpäätöksen vahvistamisesta, tuloksen käsittelystä sekä vastuuvapaudesta. Lainmukaisuus- ja vahvistusulottuvuudet on sisällytetty osaksi aiemminkin mainittuja oikeita ja riittäviä tietoja tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa, sillä niiden merkitys on yhdenmukainen. Tuloksen käsittelyä ja vastuuvapautta koskevat lausunnot on puolestaan jätetty nykyisestä tilintarkastuslaista pois sen vuoksi, että nämä voidaan katsoa tulevan tarkastetuksi ja lausutuksi osana muita kohtia; tilintarkastajahan tarkastaa hallinnon ja tilinpäätöksen. Jos tuloksen käsittely ja vastuuvapaus eivät toteutuisi, tulisi se lausutuksi muutenkin osana tilintarkastuskertomusta.

Lähtökohtien, tilinpäätöksen käyttäjän perspektiivin ja periaatteiden jälkeen TilintL 3:5 kertoo olennaisen tiedon siitä, minkälainen lausunto eli tilintarkastuskertomus voidaan antaa riippuen tarkastuksen tuloksesta. Laki kertoo lausunnon voivan olla vakimuotoinen, ehdollinen tai kielteinen. Myös sellainen tilanne, missä lausuntoa ei voida tilintarkastuskertomuksessa antaa, on mahdollinen. Lisäksi tilintarkastajan tulee tietyissä tilanteissa antaa tarpeellista lisätietoa tilinpäätöksestä tai huomauttaa virheellisyydestä hallinnon tarkastuksessa ilmenneistä seikoista.

Vakimuotoinen tilintarkastuskertomus voidaan antaa ehtojen täytyessä: kun tilinpäätös ja toimintakertomus antavat noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat keskenään ristiriidattomia, huomauttamiselle kertomuksella ei ole syytä, lisätietojen antamiselle ei ole tarvetta ja erityislainsäädännön edellyttämät lausumat tai tilintarkastuskertomukset voidaan antaa vakimuotoisina. (Horsmanheimo ym. 2007: 98–99) Vakimuotoisesta kertomuksesta käytetään termiä puhdas tilintarkastuskertomus, jolloin havainnot sellaisista virheistä ei siis ole, jotka menisivät kertomukselle asti. Toivottavaa voi silti olla kehitysehdotusten antaminen. (BDO 2010)

Tilintarkastuskertomuksen ollessa mukautettu, ei jokin tai kumpikaan lausunnoista ole täysin vakimuotoisia: tilinpäätös ja toimintakertomus eivät anna noudatetun

tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeaa ja riittävää kuvaa tai tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot eivät ole keskenään ristiriidattomia. Lisäksi kyse voi olla tilanteesta, joissa itse nämä edellä mainitut lausunnot annetaan sinänsä vakiomuotoisina, mutta tilintarkastuskertomukselle on lisätty huomautus tai annettu lisätieto. Näissä tilanteissa tilintarkastuskertomuksesta tulee siis mukautettu. (Horsmanheimo ym. 2007: 99) Balanssin online-artikkelissa (Balanssi 2015) on todettu, että mukautukset voivat koskea monia erilaisia asioita kuten johdon arvioita, ja nämä mukautukset ovat tilintarkastajan harkintaan perustuva ratkaisu sen vaikutuksesta. Mukautusta tulee siis jompaankumpaan tai molempiin lausuntoihin tai sitten ne annetaan sellaisenaan ja annetaan lisäksi lisätieto tai huomautus. Tilintarkastuskertomuksen lausuntoja ja niiden sisältöä on käsitelty tämän luvun alussa. Näiden lausuntojen mukauttaminen on täten tilanne, jossa lausunnon sisällön ei voida kohtuudella katsoa pitävän paikkaansa tilintarkastajan ammatillisen harkinnan ja tehdyn tarkastuksen perusteella, joka perustuu tilintarkastusstandardeihin. Seuraavassa on puolestaan käsitelty tarkemmin lisätietoa ja huomautusta, joita tilintarkastajan julkiseen loppulausuntoon eli tilintarkastuskertomukseen voidaan tarvittaessa sisällyttää.

Huomauttaminen tilintarkastuskertomuksessa koskee sellaisia tilanteita, joissa tilintarkastuksen yhteydessä on havaittu tietynlainen hallinnollinen virheellisyys tai väärinkäytös. Tilintarkastus sisältää hallinnon ja sen lainmukaisuuden sekä asianmukaisuuden tarkastuksen, jota kautta saadaan tilintarkastusevidenssiä mahdollisesta tarkastuskohteen johdon syyllistymisestä tekoon tai laiminlyöntiin seuraavasti kuvailulla tavalla. Huomautus on tehtävä, jos tarkastuskohteen yhtiömies, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsen, puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja taikka toimitusjohtaja on: 1) syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohdetta kohtaan; 2) rikkonut tarkastuskohdetta koskevaa lakia taikka tarkastuskohteen yhtiöjärjystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. Huomauttaminen perustuu siis vahingonkorvausvelvollisuuden mahdollisuuteen tai lain sekä muiden säännösten rikkomiseen. (Horsmanheimo ym. 2007: 106–107) Rikkomisen on luonnollisesti oltava niin vakava, että kyseessä on kertomusasia. Vähäiset rikkomukset eivät loogisesti ja käytännön kokemuksen perusteella nouse kertomukselle asti. KHT-yhdistyksen lainsäädäntöuudistuksen yhteydessä antaman lausunnon (KHT-Yhdistys 2014) mukaan huomautus tilintarkastuskertomuksella on tilintarkastajalle riittävä keino kattaa tilintarkastuslain mukainen vastuunsa sellaisista havainnoista, joissa johto ei ole ryhtynyt huomautuksen alaisten asioiden korjaamiseen.

Näitä tarkastellaan siltä kannalta, kuinka merkityksellisestä asiasta tarkastuskohteen yhtiökokouksen tai vastaavan toimitelimen kannalta on kyse. Tilintarkastajan tehtävänä on asian esille tuominen juurikin huomautuksen keinoin. Huomautuksen laittamista tilintarkastuskertomukseen harkittaessa, on otettava huomioon edellä mainittujen seikkojen lisäksi olennaisuuden periaate; mikäli kyse on tarkastuskohteen kokoon tai vahingonkärsijän olosuhteisiin nähden vähäisistä rikkomuksista tai laiminlyönneistä, tulee harkita huomautuksen poisjättämistä tilintarkastuskertomukselta. Se, mitä tulee myös tilintarkastajan harkita, on rikutun säännösten olennaisuus ja merkittävyys. Selvää on, etteivät tästä lukeudu ulos muut kuin vähäiset tarkastuskohdetta ja sen toimintaa koskevien lakien ja yhtiöjärjestyksen tai sääntöjen rikkomukset, mutta asian laita voi olla toisin alemman tasoisissa säännöksissä. Näiden alempien säädösten tai sääntöjen osalta hallinnon tarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen huomautuksen rooli on epäselvempää aluetta tarkemman sääntelyn puuttuessa, mitä se osin on myös niin sanottujen yleisten oikeusperiaatteiden ja lain hengen osalta. (Horsmanheimo ym. 2007: 107) Tästä voidaan perustellusti todeta, että kyse tuleeekin olla suhteellisen merkittävästä ja olennaisesti hallinnollisesta rikkomuksesta, jossa kyse on huolimattomuudesta tai tahallisuudesta. Lisäksi on harkittava, mikä on rikutun säännösten olennaisuus ja merkittävyys kokonaistarkastelussa.

Lisätieto tilintarkastuskertomuksessa on luonteeltaan taasen erilainen kuin huomautus, vaikka molemmissa annetaankin sinänsä vakiomuotoiset lausunnot lisättyinä huomautuksella tai lisätiedolla tapauksesta riippuen. Syyt lisätiedon antamiseen tilintarkastuskertomuksessa liittyvät tilintarkastusstandardien mukaan toiminnan jatkuvuutta koskeviin epäselvyyksiin tai esimerkiksi epävarmuuteen tulevaisuuden tapahtumista jotka toteutuessaan vaikuttaisivat suhteellisen olennaisesti tilinpäätökseen. Kyse on enemmän tai vähemmän sellaisista asioista, jotka eivät suoraan ole lopputulokseltaan tarkastuskohteen määräysvallan vaikutuspiirissä. Tämän lisäksi lisätietokappaletta voidaan hyödyntää sellaisissa tilanteissa, joissa raportoidaan muista kuin tilinpäätökseen vaikuttavista seikoista; esimerkiksi, jos on tarpeen muuttaa tilintarkastetun tilinpäätöksen sisältävään asiakirjaan sisältyvää muuta informaatiota ja yhteisö kieltäytyy tekemästä muutosta, tilintarkastaja voi lisätiedolla korostaa tätä epä johdonmukaisuutta. (Horsmanheimo ym. 2007: 111–112) Tilintarkastaja haluaa täten lisätiedolla painottaa, korostaa ja tuoda esiin tilinpäätöksessä jo johdon toimesta esitettyjä asioita lausuntoaan muuten mukauttamatta. Lisätieto on tietyn seikan painottamista koskeva lisätieto, jota on käsitelty tässä pro gradussa myöhemmin tarkemmin liitännäisten ISA-standardien kautta (IFAC 2015d-f).

Vakiomuotoisen tai mukautetun tilintarkastuskertomuksen lisäksi muita mahdollisia lopputulemia tilintarkastuskertomuksella ovat ehdollinen lausunto, kielteinen lausunto ja lausunnon antamatta jättäminen. Jos on olemassa lausuntoon vaikuttavia sellaisia seikkoja, joiden johdosta vakiomuotoista tai tavanomaista mukautettua tilintarkastuskertomusta ei voida antaa, tulee harkittavaksi jokin näistä mainituista lausuntomuodoista eli ehdollinen, kielteinen tai antamatta jättäminen. (Horsmanheimo ym. 2007: 99) Jokaista kohtaa on käsitelty alla tarkemmin. Tilanteita, joissa edellisessä kappaleessa mainitut lausuntotavat soveltuvat, ovat tilintarkastusstandardien mukaan, sekä riippuen tilintarkastajan ammatillisesta harkinnasta ja asian olennaisuudesta, seuraavat: 1) tilintarkastajan työn laajuutta on rajoitettu; 2) toimivan johdon ja tilintarkastajan välillä ei vallitse yksimielisyys tarkastuskohteen valitsemien tilinpäätösperiaatteiden hyväksyttävyydestä, niiden soveltamistavasta tai tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen riittävydestä. (Horsmanheimo ym. 2007: 99–100)

Ehdollinen lausunto soveltuu sellaiseen tilanteeseen, kun tilintarkastaja toteaa että vakiomuotoinen lausunto ei ole mahdollinen mutta toimivan johdon kanssa syntyneellä erimielisyydellä tai tilintarkastuksen laajuutta koskevalla rajoituksella ei ole niin olennaisia ja laajoja vaikutuksia, että olisi annettava kielteinen lausunto tai jätettävä lausunto antamatta tilintarkastuskertomuksessa. Ehdollisen lausunnon ilmaisu tapahtuu niin, että lausunto pätee lukuun ottamatta tiettyjä asioita. (Horsmanheimo ym. 2007: 100) Täten siis se on eräänlainen klausuuli tilintarkastuskertomuksessa, että jostakin asiasta ei voitu varmistua tai ei voida lausua siten että se olisi vakiomuotoinen. Tilintarkastaja ei siis ota kantaa jonkin yksittäisen tai usean mahdollisesti olennaisen asian oikeellisuudesta ja asianmukaisuudesta, mikä tarkoittaa sen poisrajaamista kertomukselta. Täten tilintarkastaja voi muilta osin lausua vakiomuotoisesti, kun kyseinen epäselvyys, erimielisyys tai rajoitus huomioidaan. Tällöin kuitenkin ei ole kysymys koko tilinpäätöksen käyttäjän kannalta niin olennaisesta asiasta että tulisi jättää lausunto antamatta kokonaan tai antaa kielteinen lausunto.

Lausunto voidaan myös jättää kokonaan antamatta, jos olosuhteet tilintarkastukseen ovat sellaiset. Tämä koskee tilanteita, joissa tilintarkastuksen laajuutta koskevat merkittävät rajoitukset, joiden mahdolliset vaikutukset ovat niin olennaisia ja laajoja, että tilintarkastajan ei ole ollut mahdollista hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Täten tilinpäätöksestä ei voida antaa lausuntoa. (Horsmanheimo ym. 2007: 100) Lausunnon antamatta jättämisessä on siis kyse tilanteista, joissa tilintarkastajan harkinnan mukaan kohdetta ei ole voitu tarkastaa esimerkiksi tarkastuskohteesta tai olosuhteesta johtuen sillä tavalla, kuin edellyttäisi.

Tarkastuksen laajuus ja tarkastusmahdollisuudet eivät ole tällöin riittäneet antamaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä.

Kielteinen lausunto annetaan taasen silloin, kun erimielisyydellä aiemmin mainitulla tavalla on niin olennainen ja laaja vaikutus tilinpäätökseen, että tilintarkastaja toteaa, ettei ehdollinen kertomus tuo riittävästi esiin tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta. (Horsmanheimo ym. 2007: 100) Kielteisen lausunnon tilanteessa tilintarkastaja on siis kyennyt havaitsemaan erimielisyyden, sekä sen että onko kyseessä sellainen asia jolla on olennainen ja laaja vaikutus tilinpäätökseen. Kyse voi olla esimerkiksi niin laajasta asiasta, ettei voida antaa ehdollista lausuntoa, joka voi taasen koskea yksittäistä asiaa tai erää, josta ei anneta vakiomuotoista lausuntoa. Se ei siis ole järkevästi rajattavissa tällaiseksi yksittäiseksi tai yksittäisiksi poissulkeviksi maininnoiksi, vaan puhutaan niin olennaisesti ja laajakantoisesti vaikuttavista seikoista, ettei tilintarkastaja voi kohtuudella antaa vakiomuotoista, mukautettua tai ehdollista lausuntoa. Kyse ei toisaalta ole lausunnon antamatta jättämisen tilanteestakaan, sillä tilintarkastajan on tässä tilanteessa ollut mahdollista hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, mutta se osoittaa että tulisi antaa kielteinen lausunto.

2.7.3 Tilintarkastuspöytäkirja

Tilintarkastusmerkinnän ja tilintarkastuskertomuksen lisäksi laissa säänneltyihin tilintarkastajan raportteihin kuuluu myös tilintarkastuspöytäkirja, TilintL 3:7. Tämä raportti sisältää sellaiset tarkastushavainnot, joita tilintarkastaja ei sisällyttä tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuspöytäkirjan luonne on Horsmanheimon mukaan (Horsmanheimo ym. 2007: 114) erilainen kuin muilla lakisääteisillä raporteilla eli tilintarkastusmerkinnällä ja tilintarkastuskertomuksella; se ei siis ole julkinen dokumentti ja yleisön vapaasti saatavilla, toisin kuin muut kaksi raporttia.

Pöytäkirjan tarkoituksena on vastuullisen toimielimen, hallintoneuvoston, hallituksen ja toimitusjohtajan informointi luotettavalla tavalla. Se sisältää huomautukset tarkastuskohteen vastuuvollisille sellaisista seikoista, jotka ovat tulleet esille tarkastusta suorittaessa. Siellä voidaan käsitellä esimerkiksi asioita, jotka liittyvät kirjanpidon ja hallinnon käytännön hoitamiseen, kuitenkin asioiden ollessa kohtuullisen vähäisiä. (Horsmanheimo ym. 2007: 114) Tilintarkastuspöytäkirjalla siis informoidaan jostakin sinällään kohtuullisen olennaisesta asiasta esimerkiksi periaatetasolla, mutta jota ei kuitenkaan katsota niin merkittäväksi, että se tulisi sisällyttää julkiseen

tilintarkastuskertomukseen tilikauden tilinpäätöksen tarkastukseen liittyen. Tilintarkastuspöytäkirjaan sisällytettäviä asioita ovat muun muassa havainnot pikaisten toimenpiteiden tarpeellisuudesta ja virheiden osoittaminen niiden korjaamista varten. Lain ja tilintarkastusstandardien sekä tilintarkastajan ammatillisen harkinnan perusteella tehty rajausta tilintarkastuskertomuksen ja tilintarkastuspöytäkirjan välillä voi silti olla joissain tapauksessa häilyvä. Aiemmin tilintarkastuspöytäkirjassa huomautuksena esitettyä seikkaa ei ole käsitelty ja hoidettu asianmukaisesti kuntoon, seurauksena voi myöhemmin olla huomauttaminen tilintarkastuskertomuksessa asian osalta. (Horsmanheimo ym. 2007: 114–115)

2.7.4 Tilintarkastusmuistio

Tilintarkastusmuistio, tai kansainvälisemmissä ympyröissä käsitteellä management letter tai audit memo, on myös yksi tilintarkastajan raportoinnin muodosta. Sitä ei ole määritelty tilintarkastuslaissa tai muuten suomalaisessa lainsäädännössä, mutta raportointimuoto on vapaamuotoisuutensa vuoksi lisääntynyt. Tämä muistio annetaan tilikauden aikana tehdystä tarkastuksesta tarkastuskerroittain tai tarkastuskohteittain, mutta koska tilintarkastuslaissa ei ole tarkastusmuistioita koskevia säännöksiä, on muistion laadinta tilintarkastajan harkinnan mukaista, ja sitä voidaan siis hyödyntää eri tavoin kommunikaatiokeinona. Tilintarkastajalla on itse päätettävissä, raportoiiko hän jostain tietystä tilintarkastuskertomukselle yltämättömästä asiasta tilintarkastusmuistiolla vai tilintarkastuspöytäkirjalla. Tilintarkastusmuistio on nimettävä selkeästi siten, ettei se sekoitu lain tarkoittamaan tilintarkastuspöytäkirjaan. (Tomperi 2009: 168)

Muistion suositeltava rakenne on Tomperin (Tomperi 2009:168) mukaan: otsikointi, tarkastustoimenpiteiden kuvaus, tarkastushavainnot, havaintoihin perustuvat johtopäätökset ja suositukset. Otsikointi sisältää asiakasyhteisön, tarkastusajankohdan ja tarkastuksen suorittajat. Tarkastustoimenpiteiden kuvaus sisältää tarkastuksen kohteen, saatavilla olleen aineiston ja siitä tarkastetut asiat, tarkastusmenetelmien käyttämisen ja keskustelujen yhteyshenkilöt. Tarkastushavainnot sisältävät kehittämistarpeet, puutteet ja muut havainnot. Havaintoihin perustuvat johtopäätökset sisältävät tarkastettujen toimintojen tai muiden asioiden hoitamisen asianmukaisuusarvion, korjaavien toimenpiteiden tarpeen, ja niin edelleen. Suositukset taasen sisältävät tilintarkastajan ehdotukset siitä, mihin toimenpiteisiin johdon tulisi ryhtyä, jotta vaatimukset täytetään.

3. GOING CONCERN TILINTARKASTAJAN RAPORTOINNISSA

Edellä oli esitelty yleisesti ISA-standardeja sekä IFRS-standardeja. Lisäksi oli käsitelty tilintarkastajan raportointia suhteellisen kattavasti, mikä oli aiheen kannalta tärkeä premissi. Tässä kappaleessa kootaan niitä standardeja ja lainkohtia tarkemmin sekä muuta teoreettista viitekehystä, jotka liittyvät mukautettuun tilintarkastajan raportointiin ja toiminnan jatkuvuuteen, erityisnäkökulmana julkisen kaupankäynnin kohteena olevat yhtiöt ja niiden omaan going concern-raportointiin liittyvät asiat.

3.1 Going concern-harkintaan liittyvät tilanteet

Toiminnan jatkuvuus on keskeinen tilinpäätösperiaate, ja tilinpäätöksessä onkin noudatettava suunnitelmallisuutta sekä johdonmukaisuutta, toisaalta huomioiden se tosiasia, onko toiminnan jatkuvuudelle edellytyksiä (Minilex 2016). Toiminnan jatkuvuuden kyseenalaistavat tilanteet, kuten erilaiset taloudelliset vaikeudet ja muut kriisit yhtiöissä, tulisi tulla tunnistetuiksi yritysten johdon ja tilintarkastajien toimesta yhdessä muiden sidosryhmien kanssa, mikä voisi vielä mahdollistaa korjaavat toimenpiteet kriittisten asioiden korjaamiseksi. Vastaavasti tilintarkastajan kannalta tarkastus tulisi kohdistaa näihin kriittisiin kohteisiin, jotta toiminnan jatkuvuusolettaman käytön mahdollisuudesta voitaisiin kohtuullisesti varmistua. Mainittakoon tässä yleisellä tasolla muutamia olosuhteita tai tapahtumia, jotka voivat indikoida taloudellisia vaikeuksia ja yrityksen toimintakyvyn vaarantumista: liiketoiminnan epäsuotuisa kehityssuunta, erilaiset taloudellisten vaikeuksien merkit kuten rahoitukselliset ongelmat, yrityksen sisäiset seikat kuten työvoimaan tai projekteihin liittyvät ongelmat, tai yrityksen ulkoiset seikat kuten tärkeiden sidosryhmien menetykset tai oikeudelliset ongelmat. (KHT-Yhdistys Ry 2010: 12)

Finanssikriisin aikana ja sen jälkeen on toiminnan jatkuvuuteen liittyviin asioihin kiinnitetty enenevässä määrin huomiota. Tätä on huomioitu erityisen hyvin muun muassa Iso-Britannian Auditing Practices Boardin vuonna 2008 julkaisemassa going concernia nykyisessä taloudellisessa tilanteessa käsittelevässä dokumentissa (APB 10/2008) ”Going Concern Issues During the Current Economic Conditions”. Lisäksi ISA570-standardiin (IFAC 2008) on tullut voimaan riskienarviointitoimenpiteiden ja niihin liittyvien toimenpiteiden osioon esimerkkejä tapahtumista ja olosuhteista, jotka yksin tai yhdessä saattaisivat indikoida epäilyksiin toiminnan jatkuvuusolettamasta. Näistä lähteistä on koottu alle niitä tapahtumia, olosuhteita ja indikaattoreita, jotka yritysjohdon ja tilintarkastajien tulisi ottaa huomioon going concern-olettaman ja toiminnan

jatkuvuuden ollessa vaarantumassa. Asiat on luokiteltu kohdealueittain, eli taloudellisiin olosuhteisiin, ulkopuolisen rahoituksen saantiin, oman pääoman ehtoisen rahoituksen hankintaan, tuleviin kassavirtoihin, yrityksen riippuvuuteen yhteistyökumppaneista, toiminnallisiin olosuhteisiin, yhtiön omaisuuden tai jonkun liiketoiminta-alueen myyntiin sekä muihin seikkoihin.

Taloudelliset olosuhteet APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältävät muun muassa nämä asiat: nettovelkojen määrä, turvautuminen lyhyeen rahoitukseen pitkäaikaisten omaisuuserien rahoittamisessa, maksu- tai uusintaongelmat kiinteissä luotoissa, viitteet luotonantajien vetäytymisestä, negatiiviset historialliset ja ennustetut rahavirrat, huonot taloudelliset avaintunnusluvut, huomattavat tappiot tai rahavirtoja kerryttävien omaisuuserien arvon merkittävä huonontuminen, viivästykset osingonmaksuissa, kyvyttömyys suorittaa velkoja eräpäivänä tai noudattaa lainasopimusten ehtoja, siirtyminen tavarantoimittajien kanssa luotto-ostoista käteismaksuihin, kyvyttömyys rahoituksen hankintaan välttämättömiin projekteihin, yhtiön velallisen kyvyttömyys suorittaa maksujaan tai uhka annettujen panttien tai takausten realisoitumisesta.

Ulkopuolisen rahoituksen saaminen APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältää muun muassa nämä asiat: vaikeudet ulkopuolisen rahoituksen hankinnassa tai lainaehtojen noudattamisessa, lainaehtojen tai erityisten lainaehtojen rikkominen sekä tästä aiheutuva mahdollinen takaisinperintä, erääntyvät ja kiinteät maturiteetiltaan lyhyet velat ilman uudistamis- tai maksamismahdollisuuksia, vakuutena olevien esineiden arvon alenemisriski alle lainan tason, viitteet rahoittajien ylläpitohaluttomuudesta tai merkittävät epäilykset yrityksen rahoittajan taloudellista tilaa kohtaan.

Oman pääoman ehtoisen rahoituksen hankinta APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältää muun muassa nämä asiat: johdon suunnitelmien päivittämättömyys nykyiseen markkinatilanteeseen, näytön puute osakkeenomistajien tuesta esimerkiksi osakeannille, skenaariopohjaisen suunnittelun puutteet tai lisäsijoitusmahdottomuudet osakkeenomistajien taloudellisesta tilanteesta johtuen. Tulevat kassavirrat APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältävät muun muassa nämä asiat: kassavirtojen väheneminen epäsuotuisten taloudellisten olosuhteiden johdosta, asiakkaiden maksuvaikeudet, uudistetun rahoituksen huonommat ehdot, vakuuksien lisäämistarpeet tai sub-prime-tyyppiset luotot edullisella tutustumisajalla. Yrityksen riippuvuus yhteistyökumppaneista

APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältää muun muassa nämä asiat: välttämättömät toimittajat taloudellisissa vaikeuksissa, vaihtoehtoisten toimittajien puute tai riippuvaisuus ulkopuolisen antamasta vakuudesta tai vakuuden maksusta.

Toiminnalliset olosuhteet APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältävät muun muassa nämä asiat: toimivan johdon aikomukset yhteisön toiminnan lopettamisesta tai toiminnan lakkauttamisesta, toimivaan johtoon kuuluvien avainhenkilöiden menettäminen, keskeisten asiakkuuksien menettäminen, työvoimaan liittyvät vaikeudet, tärkeiden tuotantarvikkeiden puute tai erittäin menestyksekkään kilpailijan ilmaantuminen. Yhtiön omaisuuden tai jonkun liiketoiminta-alueen myyminen APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältää muun muassa nämä asiat: johdon suunnitelmissa ei huomioitu nykyistä markkinatilannetta, johdon suunnitelmat eivät sisällä riittävästi huomioituina erilaisia toteutumisvaihtoehtoja tai näytön puute omaisuuden realisoimismahdollisuuksista suunnitelluilla myyntihinnoilla. Muut seikat APB:n julkaisun (APB 10/2008) ja ISA570-esimerkkiosion (IFAC 2008) mukaan sisältävät muun muassa nämä asiat: pääomavaatimusten tai muiden lakisääteiden vaatimusten noudattamatta jättäminen, ratkaisematta olevat oikeusprosessit tai viranomaismenettelyt yhteisöä vastaan joihin liittyy mahdolloman täyttämisen riski, yhtiölle epäedullisiksi osoittautuvat säännösten tai politiikan muutokset tai katastrofit ilman riittävää vakuutusturvaa.

3.2 Kirjanpito- ja yhteisösäännökset sekä IFRS going concern-harkinnassa

Itse toiminnan jatkuvuus mainitaan KPL:ssa yleisissä tilinpäätösperiaatteissa. KPL 1.luvun mukaan tilinpäätös ja toimintakertomus sekä tilinavaus perustuvat yleisiin tilinpäätösperiaatteisiin, joihin kuuluu oletus toiminnan jatkuvuudesta yhdessä muiden asioiden, kuten johdonmukaisuus laatimisperiaatteiden soveltamisessa, kanssa. OYL:n mukaan hallitus huolehtii yhtiön hallinnosta ja sen toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä. Hallitus on vastuussa siitä, että yhtiön kirjanpidon ja varainhoidon valvonta on asianmukaisesti järjestetty (OYL 6:2). Toimitusjohtaja puolestaan hoitaa yhtiön juoksevaa hallintoa hallituksen antamien ohjeiden ja määräysten mukaisesti. Toimitusjohtaja vastaa myös siitä, että yhtiön kirjanpito on lain mukainen ja varanhoito luotettavalla tavalla järjestetty. (OYL 6:17).

Osakeyhtiölain säännökset linkittyvät toiminnan jatkuvuuteen. Yritysten hallintoelinten velvollisuutena on siis valvoa toimivaa johtoa ja täten varmistua siitä, että yrityksissä järjestetään ja ylläpidetään sisäistä valvontaa, joka antaa kohtuullisen varmuuden raportoinnin luotettavuudesta, toimintojen tehokkuudesta ja taloudellisuudesta sekä soveltuvien lakien ja määräysten noudattamisesta (OYL 6:2). Vastaavasti yhtiön johdon velvollisuutena oli siis hallituksen valvomana luoda toimintaympäristö ja ylläpitää periaatteita sekä menettelytapoja, jotka auttavat yhteisön liiketoiminnan järjestelmällisessä ja tehokkaassa hoitamisessa, kuten myös tavoitteiden saavuttamisessa (OYL 6:17). KHT-Yhdistyksen mukaan (KHT-Yhdistys Ry 2010: 10) asia sisältää sen, että luodaan ja ylläpidetään kontroleja sekä hallitaan riskejä, joihin kuuluu epävarmuus toiminnan jatkuvuudesta. Näiden säännösten ja tulkintojen kautta syntyy myös johdon yleinen velvollisuus arvioida yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa, vaikkeivät yksittäiset tilinpäätösnormit näin suoraan edellyttäisikään.

KHT-Yhdistyksen julkaisu (KHT-Yhdistys Ry 2010: 10–11) toteaa, että oletamus toiminnan jatkuvuudesta kuuluu siis yleisiin tilinpäätösperiaatteisiin, mikä on kuitenkin yritysjohton arvioitava, jotta voidaan laatia oikeanlainen tilinpäätös. Tässä johdon arviossa yrityksen tai konsernin kyvystä jatkaa toimintaansa otetaan huomioon epävarmuus tulevaisuuden tapahtumista tai olosuhteista. Johdon arvioissa olisi relevanttia huomioida seuraavat tekijät: epävarmuuden asteen lisääntyminen pidemmälle tulevaisuuteen mennessä, tulevaisuuden arviointien pohjautuminen arviointihetkellä saatavilla olevaan informaatioon mistä sen jälkeiset tapahtumat voivat poiketa, sekä yrityksen koko ja monimutkaisuus, liiketoiminnan luonne ja olosuhteet sekä ulkoisten tekijöiden vaikutusaste. Toiminnan jatkuvuus tulee siis perustua johdon perusteltuihin arvioihin, ja sen tulisi olla osa yhtiön hallituksen ja johdon suorittamaa sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa.

IFRS-standardien osalta on myös tiettyjä perusoletuksia. IFRS-viitekehyksen mukaan ne ovat suoriteperuste eli accrual basis ja toiminnan jatkuvuuden periaate eli going concern. IFRS rakentuu muutenkin periaatteiden varaan. (Diffen 2016). Käytettävä tilinpäätösinformaatio perustuu IFRS-maailmassa muun muassa näille kahdelle perusoletukselle. Standardiston mukainen tilinpäätös laaditaan yleensä olettaen, että yrityksen toiminta on jatkuvaa, ja se jatkuu ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa. Täten siis oletetaan, ettei yrityksellä ole aikomusta eikä tarvetta lopettaa tai olennaisesti supistaa toimintaansa. Mikäli going concern-periaate ei sovellu, on tilinpäätös laadittava erilaisella perusteella, ja käytettävä peruste on ilmoitettava. (Haaramo 2012: 88)

IAS1-standardi käsittelee tilinpäätöksen esittämistä, ja asettaa periaatteet yleiseen tarkoitukseen soveltuvalle tilinpäätökselle (ICAEW 2016). Periaatteisiin kuuluvat esimerkiksi oikean kuvan antaminen, olennaisuus ja toiminnan jatkuvuus. Oikean kuvan antaminen liittyy siihen, että tilinpäätöksen tulee antaa oikea kuva yhteisön taloudellisesta asemasta, taloudellisesta tuloksesta ja rahavirroista. IAS1 lähtee siitä, että IFRS-standardien asianmukainen noudattaminen yleensäkin, ja mahdollisten lisätietojen antaminen, johtaa käytännössä lähes kaikissa olosuhteissa oikean kuvan antamiseen. Oikean kuvan antaminen tilinpäätöksessä on johdon vastuulla. (Haaramo 2012: 91–92) Vastaavasti olennaisuuden periaate soveltuu IAS1:n mukaan tilinpäätöstietojen esittämiseen: kaikki olennaiset erät on esitettävä erikseen, kaikki olennaiset asiat on mainittava erikseen. Olennaisuuden perusteella voidaan puntaroida asian esittämistä suoraan tilinpäätöksessä ja sen luvuissa, tai sitten liitetiedoissa. Olennaisuuden määrittely pohjaa tilinpäätöksen käyttäjien kannalta olennaisiin ja relevantteihin tietoihin; informaatio on olennaista, jos sen esittämättä jättäminen tai virheellinen esittäminen voisi vaikuttaa taloudellisiin päätöksiin. (Haaramo 2012: 93–94)

Haaramon mukaan (Haaramo 2012: 95–97) tilinpäätöksessä esitettävien tietojen osalta IAS1-standardi edellyttää myös tiettyjä osioita. Sen mukaan tilinpäätösinformaatioon sisällytetään tase kauden lopussa, kauden voittoa tai tappiota ja muita laajan tuloksen eriä koskeva laskelma, laskelma oman pääoman muutoksista kauden aikana, kauden rahavirtalaskelma ja liitetiedot, sekä soveltuvin osin vertailutiedot. IAS1-standardissa viitataan myös vapaaehtoiseen johdon taloudelliseen katsaukseen, jossa kuvataan ja selostetaan yhteisön taloudellisen tuloksen ja taloudellisen aseman keskeisiä piirteitä sekä tärkeimpiä yhteisöä koskevia epävarmuustekijöitä. Näissä kaikissa asioissa pätee olennaisuuden periaate.

Tilinpäätöksen perusoletuksia oli siis toiminnan jatkuvuus, going concern. Johdon tulee IAS1:n mukaan tilinpäätöstä laatiessaan tehdä arvio siitä, että onko yrityksellä kyky jatkaa toimintaansa. Tällöin tilinpäätös laaditaan toiminnan jatkuvuuteen perustuen, paitsi jos johdon tarkoituksena on lopettaa yritys tai lakkauttaa sen toiminta, tai sillä ei ole mitään muuta realistista vaihtoehtoa näkyvissä. Mikäli johto on arviointihetkellä tietoinen sellaisiin tapahtumiin tai olosuhteisiin liittyvistä olennaisista epävarmuustekijöistä, jotka voisivat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä toiminnan jatkamiseen, tulee nämä epävarmuustekijät ilmoittaa tilinpäätöksessä. Jos tilinpäätöstä ei laadita toiminnan jatkuvuuteen perustuen, ilmoitetaan tämäkin tilinpäätöksessä, kuten myös se, millä perusteella tilinpäätös on siinä tilanteessa laadittu, ja syy siihen minkä vuoksi yrityksen toiminnan ei voida katsoa jatkuvan. (Haaramo 2012:

92–93) IFRS-standardit, ja erityisesti IAS1, edellyttää siis johtoa nimenomaisesti ottamaan kantaa tilinpäätöstä laatiessaan toiminnan jatkuvuuteen, ja tekemiensä arviointien pohjalta sitten laatimaan tilinpäätöksen joko toiminnan jatkuvuusolettamaa käyttäen tai muulla perusteella, viestien mahdollisista epävarmuustekijöistä tilinpäätöksellä, siten että tilinpäätöksen käyttäjä saa oikean kuvan tilinpäätöksestä ja kykenee tekemään taloudellisia päätöksiä asian tiimoilta.

3.3 Arvopaperimarkkinasääntely ja going concern

Going concern, johdon raportointi ja tilintarkastajan raportointi liittyvät arvopaperimarkkinoiden kannalta ennen kaikkea tiedonantovelvollisuuteen; tilintarkastajan tehtävänä on varmentaa markkinoille annettava tilinpäätösinformaatiota, millä on tärkeä roolinsa raportoinnin luotettavuuden tuomisessa. Näitä perusteluja on sivuttu tutkimuksen johdannossa sekä tilintarkastuksen sisältöä ja päämäärää koskevissa kappaleissa. Vastaavasti tässä pääluvussa on käsitelty johdon ja tilintarkastajan velvoitteita raportoinnissa, ja tämä tuo tarkentavan sävynsä arvopaperimarkkinoiden kannalta. Tiedonantovelvollisuus jakautuu jatkuvaan tiedonantovelvollisuuteen (AML 6 luku), säännölliseen tiedonantovelvollisuuteen (AML 7 luku) ja muuhun tiedonantovelvollisuuteen (AML 8 luku). Muu tiedonantovelvollisuus sisältää erilaisia huomattavien omistus- ja ääniosuuksien muutosten ilmoittamisesta ja julkistamisesta liikkeeseenlaskijassa, jonka osake on kaupankäynnin kohteena säännellyllä markkinalla. Täten tämän muun tiedonantovelvollisuuden käsittely rajataan tutkimuksen ulkopuolelle, sillä se ei lähtökohtaisesti ole olennaista tilintarkastuksen ja going concern-olettaman kannalta.

Jatkuvalla tiedonantovelvollisuudella (AML 6 luku) tarkoitetaan liikkeeseenlaskijan säädettyä velvollisuutta antaa jatkuvasti tietoja sijoittajille. AML 6:4:n mukaan kaupankäynnin kohteena säännellyllä markkinalla olevan arvopaperin liikkeeseenlaskijan on ilman aiheetonta viivytystä julkistettava kaikki sellaiset päätöksensä sekä liikkeeseenlaskijaa ja sen toimintaa koskevat seikat, jotka ovat omiaan olennaisesti vaikuttamaan mainitun arvopaperin arvoon. Toisaalta pörssin on ilman aiheetonta viivytystä julkistettava sen tietoon tulleet 1 momentissa ja 6 §:ssä tarkoitetut päätökset ja seikat, joita liikkeeseenlaskija ei ole julkistanut. Liikkeeseenlaskija saa kuitenkin AML 6:5:n mukaan hyväksyttävästä syystä lykätä tiedon julkistamista, jos tiedon julkistamatta jättäminen ei vaaranna sijoittajien asemaa ja liikkeeseenlaskija pystyy varmistamaan tiedon säilymisen luottamuksellisena. Liikkeeseenlaskijan on

tällöin viipymättä ilmoitettava Finanssivalvonnalle ja asianomaiselle säännellyn markkinan ylläpitäjälle päätöksestään lykätä tiedon julkistamista ja sen syistä.

AML 6:6 kertoo taasen tilanteesta, jossa on julkistettavan seikan ilmaisemisesta johtuva julkistamisvelvollisuus: jos liikkeeseenlaskija tai sen lukuun taikka puolesta toimiva ilmaisee toiselle julkistamattoman tiedon, joka voi olennaisesti vaikuttaa arvopaperin arvoon, tieto on julkistettava samanaikaisesti. Jos tieto on ilmaistu tahattomasti, tieto on julkistettava ilman aiheetonta viivytystä. Mitä tässä pykälässä säädetään, ei sovelleta, jos tiedon saanut henkilö on erityissäännöksiin tai muuhun vastaavaan perustuen velvollinen pitämään sen salassa.

Jatkuvaa tiedonantovelvollisuutta, jota AML:ssa (AML 6 luku) voidaan täsmentää konkreettisemmin, ja jakaa kahteen ryhmään: liikkeeseenlaskijan tekemiin päätöksiin ja muihin liikkeeseenlaskijaa sekä sen toimintaa koskeviin seikkoihin. Julkistettavat päätökset ja seikat saattavat koskea muun muassa taloudellisia, operatiivisia tai rakenteellisia asioita. Liikkeeseenlaskijan itsensä tekemiä päätöksiä voivat olla esimerkiksi yhtiökokouksen tai hallituksen tilinpäätöstä tai osingonjakoa koskevat päätökset, organisaation ja toiminnan merkittävät uudelleenjärjestelyt, yrityskaupat ja muut liiketoimet. Muita liikkeeseenlaskijaa ja sen toimintaa koskevia seikkoja voivat taasen olla muun muassa viranomaisten tai tuomioistuinten yhtiötä koskevat päätökset, oikeudenkäynnit, konserniyhtiöiden tai tavarantoimittajien merkittävät vaikeudet, omat taloudelliset vaikeudet tai merkittävät markkinatekijämuutokset. (Häyrynen ym. 2013: 163–165)

Olennaisia seikkoja ovat sellaiset, jotka ovat omiaan vaikuttamaan pörssiyhtiön arvopaperien arvoon, tai jotka saattavat olla vaikutuslaajuudeltaan merkittäviä yhtiölle, ja tätä kautta vaikuttaa arvopaperien arvoon (Häyrynen ym. 2013: 165–191). Finanssivalvonnan (Finanssivalvonta 2015) ilmaisun mukaan päätökset ja seikat, jotka vaikuttavat olennaisesti arvopaperin arvoon, tulee viivytyksettä julkistaa. Tiedot tulee julkistaa ilman aiheetonta viivytystä, mutta toisaalta tiedon tulee olla mahdollisimman luotettavaa ja kattavaa. Tiedottaminen on aina kompromissi nopeuden periaatteen ja informaation täydellisen luotettavuuden ja kattavuuden välillä. Mikäli yhtiö on antanut tulevaisuudennäkymiä ja tulosennusteita tietyllä tasolla, tulee tätä koskevat mahdollisesti tiedossa olevat poikkeamat julkistaa viipymättä markkinoille tulosvaroituksena. (Häyrynen ym. 2013: 165–191)

Säännöllisellä tiedonantovelvollisuudella (AML 7 luku) tarkoitetaan liikkeeseenlaskijan säädettyä velvollisuutta antaa tietoja sijoittajille tilinpäätösten ja osavuotisten taloudellisten katsausten muodossa. AML 7:5-9 säätelevät tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen julkaisemista, AML 7:10–13 osavuosikatsauksen julkistamista ja AML 7:14–15 johdon osavuotisen selvityksen julkaisemista. Tilinpäätös ja toimintakertomus-osio sisältää määräykset tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen julkistamisesta, sisällöstä, selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä, tilintarkastuskertomuksesta ja sen julkistamisesta sekä tilinpäätöstiedotteen sisällöstä ja julkistamisesta. Osavuosikatsaus-osio sisältää määräykset osavuosikatsauksen julkistamisesta, sisällöstä ja rakenteesta, sen tarkastuksesta ja tilintarkastajan lausunnon julkistamisesta, sekä mahdollisesta pidennetystä tilikaudesta. Johdon osavuotinen selvitys-osio sisältää määräykset johdon osavuotisen selvityksen sisällöstä ja julkistamisesta sekä mahdollisesta pidennetystä tilikaudesta.

Tilinpäätöstä ja toimintakertomusta koskevat pykälät (AML 7:5-7) toteavat, että liikkeeseenlaskijan on julkistettava tilinpäätöksensä ja toimintakertomuksensa ilman aiheetonta viivytystä viimeistään kolme viikkoa ennen sitä yhtiökokousta, jossa tilinpäätös on esitettävä vahvistettavaksi, siten että kuitenkin viimeistään kolmen kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä. Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, kuten kirjanpitolaissakin mainitaan. Liikkeeseenlaskijan on myös esitettävä toimintakertomuksessa tiedot seikoista, jotka saattavat olennaisesti vaikuttaa julkiseen ostotarjoukseen yhtiön arvopapereista. Liikkeeseenlaskijan on myös esitettävä toimintakertomuksessa tai erillisessä kertomuksessa selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä.

Lisäksi AML 7:8-9 käsittelevät tilintarkastuskertomusta ja sen julkistamista sekä tilinpäätöstiedotteen sisältöä ja sen julkistamista. Pykälien mukaan liikkeeseenlaskijan on julkistettava tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen ohessa tilintarkastuskertomus. Jos tilikauden aikana kuudelta ensimmäiseltä kuukaudelta tai pidennetyn tilikauden 12 ensimmäiseltä kuukaudelta laadittua osavuosikatsausta ei tilintarkastajien käsityksen mukaan ole laadittu sitä koskevien säännösten mukaisesti, tästä on tilintarkastajan ilmoitettava tilintarkastuskertomuksessa. Huomioitava on myös, että liikkeeseenlaskijan on julkistettava tilinpäätös ja toimintakertomus sekä tilintarkastuskertomus heti, jos tilintarkastaja: 1) antaa muun kuin TilintL 3:5 tarkoitetun vakiomuotoisen lausunnon tai antaa lausunnon ohella samassa pykälässä tarkoitettuja lisätietoja; 2) esittää suorittamansa tilintarkastuksen perusteella tilintarkastuslain 3:5 tarkoitetun

huomautuksen; tai 3) toteaa, että selvitystä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä ei ole annettu tai että se ei ole yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Liikkeeseenlaskijan on julkistettava tilinpäätöstiedote ilman aiheetonta viivytystä, kuitenkin viimeistään kahden kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä. Tilinpäätöstiedotteen julkistamisajankohta on julkistettava heti, kun siitä on päätetty.

Osavuositarkastuksia koskevien pykälien (AML 7:10–13) mukaan liikkeeseenlaskijan on julkistettava osavuositarkastus tilikauden kolmelta, kuudelta ja yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta, mutta liikkeeseenlaskija voi kuitenkin päättää, ettei se julkista osavuositarkastusta tilikauden kolmelta eikä yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta, jos se yhtiön koko, toimiala tai muu vastaava syy huomioon ottaen on perusteltua. Liikkeeseenlaskijan on tässä tapauksessa julkistettava tilikauden ensimmäisen ja toisen kuuden kuukauden aikana 14 §:ssä tarkoitettu johdon osavuotinen selvitys. Osavuositarkastus on julkistettava ilman aiheetonta viivytystä, kuitenkin viimeistään kahden kuukauden kuluessa tarkastuskauden päättymisestä, ja sen julkistamisajankohta on julkistettava heti, kun siitä on päätetty. Osavuositarkastuksen on annettava oikea ja riittävä kuva liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, kuten tilinpäätöksenkin, ja se on laadittava noudattaen samoja kirjaamis- ja arvostusperiaatteita kuin tilinpäätöksessä. Osavuositarkastuksessa esitettävien tietojen on oltava vertailukelpoisia edellisen tilikauden vastaavan tarkastuskauden tietoihin. Mikäli liikkeeseenlaskijan on laadittava konsernitilinpäätös, osavuositarkastus annetaan konsernin tietoina.

AML 7:10–13 toteaa myös, että osavuositarkastuksen selostusosassa on annettava yleiskuvaus liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä niiden kehityksestä tarkastuskaudella, sekä selostettava tarkastuskauden merkittäviä tapahtumia ja liiketoimia sekä niiden vaikutuksia liikkeeseenlaskijan toiminnan tulokseen ja taloudelliseen asemaan ja annettava kuvaus liikkeeseenlaskijan liiketoimintaan liittyvistä merkittävistä lähiajan riskeistä ja epävarmuustekijöistä. Taulukko-osa on laadittava noudattaen kirjanpitolaisissa tarkoitettuja kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja osavuositarkastuksista. Liikkeeseenlaskija voi kuitenkin laatia tilikauden kolmelta ja yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta suppean taulukko-osan. Liikkeeseenlaskijan tilintarkastajan mahdollisesti tarkastettua osavuositarkastuksen, on tämän ilmoitettava lausunnossaan, missä laajuudessa tarkastus on suoritettu. Tilintarkastajan lausunto onkin tällöin liitettävä osavuositarkastukseen. Toisaalta jos liikkeeseenlaskijan tilintarkastaja ei ole tarkastanut osavuositarkastusta, liikkeeseenlaskijan on ilmoitettava tästä osavuositarkastuksessa.

Johdon osavuotista selvitystä koskevat pykälät (AML 7:14–15) mahdollistavat sen, että mikäli liikkeeseenlaskija ei julkaise osavuosikatsausta tilikauden kolmelta ja yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta, sen on ennen tilikauden alkamista julkistettava tieto siitä sekä perusteet julkaisematta jättämiselle. Liikkeeseenlaskijan on tällöin julkistettava johdon osavuotinen selvitys aikaisintaan kymmenen viikon kuluttua asianomaisen kuuden kuukauden ajanjakson alkamisesta ja viimeistään kuusi viikkoa ennen sen päättymistä. Johdon osavuotisen selvityksen julkistamisajankohta julkistetaan heti, kun siitä on päätetty. Selvityksessä esitetään yleiskuvaus liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä niiden kehityksestä katsauskaudella julkistamisajankohtaan asti. Selvityksessä on selostettava katsauskauden merkittäviä tapahtumia ja liiketoimia sekä niiden vaikutuksia liikkeeseenlaskijan taloudelliseen asemaan. Mikäli liikkeeseenlaskijan on laadittava konsernitilinpäätös, johdon osavuotinen selvitys annetaan konsernin tietoina.

3.4 Relevantit ISA-standardit ja going concern

Edellä oli käsitelty ISA-standardeja yleisellä tasolla. Niistä on enemmän tai vähemmän osa osoitettavissa toiminnan jatkuvuuteen liittyvään epävarmuuteen eli going concern-tyyppisiin tilanteisiin. Suorimmin asiaan liittyy ISA 570 – Toiminnan jatkuvuus (IFAC 2015d), jonka sisältöä käsitellään alempana. Lisäksi raportointipuoleen liittyvät standardit ISA705 – Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen sekä ISA706 – Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet. Myös näitä käsitellään alla tarkemmin. (KHT-Yhdistys Ry 2010: 18–19)

Asiayhteyteen liittyviä muita standardeja, jotka koskevat erilaisia vahvistuksia, arvioita, toimenpiteitä, kommunikointia sekä olennaisia virheitä ylipäätään ja niin edelleen, ovat KHT-Yhdistyksen julkaisun mukaan (KHT-Yhdistys Ry 2010: 18–19): ISA 580 - Kirjalliset vahvistusilmoitukset, ISA240 – Väärinkäytöksiin liittyvät tilintarkastajan velvollisuudet tilintarkastuksessa, ISA260 – Kommunikointi hallintoelinten kanssa, ISA315 – Olennaisen virheellisuuden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla, ISA330 – Tilintarkastajan toimenpiteet arvioituihin riskeihin vastaamiseksi, ja ISA540 – Kirjanpidollisten arvioiden mukaan lukien käypää arvoa koskevat kirjanpidolliset arviot ja niistä tilinpäätöksessä esitettävien tietojen tarkastaminen.

3.4.1 Standardi ISA570 – Going Concern

ISA570 – Going Concern käsittelee toiminnan jatkuvuutta ja going concern-olettamaa. Standardin laajuus eli niin sanottu scope käsittää tilintarkastajan vastuut tilinpäätöksessä johdon käyttämään going concern-olettamaan liittyen. Standardi ISA570 määrittelee toiminnan jatkuvuusolettaman, niin sanottu Going Concern Assumption, seuraavalla tavalla tiivistettynä. Lähtökohtaisesti yhtiön liiketoimintaa katsotaan siitä näkökannasta, että yhtiön liiketoiminta jatkuu lähitulevaisuudessa. Täten myös tilinpäätös valmistellaan sillä olettamalla, ellei johto aio likvidoida tai keskeyttää toimintaa, tai ei ole muita realistisia mahdollisuuksia. Käytettäessä toiminnan jatkuvuusolettamaa, tarkoittaa se yhtiöllä olevan hyvät mahdollisuudet omaisuuserien realisointiin ja velkojen hoitamiseen osana normaalia liiketoimintaa, millä perusteella myös tilinpäätös on laadittu. Näiden määrittelyjen jälkeen standardi siirtyy johdon ja tilintarkastajan vastuiden käsittelyyn, tavoitteisiin, vaatimuksiin ja soveltamiseen. (IFAC 2015d)

Standardi ISA570 (IFAC 2015d) jakaa siis vastuut johdolle ja tilintarkastajalle siitä arviosta, että onko yhtiöllä kyky jatkaa liiketoimintaansa, ja voidaanko tilinpäätökset luonnostella sitä olettamaa käyttäen. Standardin mukaan johdon vastuu suorittaa arvio toiminnan jatkuvuudesta voi perustua nimenomaiseen standardiin tai säännökseen, kuten esimerkiksi kansainvälisten tilinpäätösstandardien IAS1:een. Yhtäläisesti on myös mahdollista, että yhtiötä koskevat säädökset eivät suoraan velvoita toiminnan jatkuvuusolettaman arviointiin, mutta koska näissäkin tapauksissa kyse on tilinpäätöksen valmistelun kannalta olennaisesta periaatteesta, kuuluu sen johdon arviointivelvollisuuksien piiriin. Johto tekee velvoiteperusteesta riippumatta arvionsa tulevaisuuden epävarmuuden vallitessa ja tiettyinä hetkenä, joten kyse toiminnan jatkuvuudessa on perimmiltään arviosta tai estimaatista, mutta sen tulee vain olla perusteltu. Arviossa tulisi ottaa huomioon seuraavia faktoreita: tulevat tapahtumat ja niiden todennäköisyydet sekä niihin liittyvä tulevaisuuden ajallinen epävarmuus, yhtiön koko ja kompleksisuus sekä ulkoisten tapahtumien vaikuttavuus yhtiöön, sekä arviointihetkellä saatavilla oleva informaatio ja tilikauden jälkeiset tapahtumat. ACCA eli Association of Chartered Accounts toteaa, että ISA570 kyllä määrittelee toiminnan jatkuvuuteen liittyvät näkökohdat, mutta itseasiassa taasen ISA1 käsittelee sitä tulevaisuutta, josta arvio on tehtävä (ACCA 2015).

Standardi (IFAC 2015d) käsittelee vastaavasti sitten tilintarkastajan vastuita jatkuvuusolettaman suhteen. Sen mukaan tilintarkastajan tulee hankkia tarpeellinen

määrä tarkoitukseen soveltuva evidenssiä siitä, onko johdon toiminnan jatkuvuusolettama ja tilinpäätöksen mahdollinen laadinta tällä perusteella asianmukaista ja perusteltua. Tilintarkastajan tulee ottaa edellä mainitusta jatkuvuusarviointimuodosta riippumatta kantaa siihen, onko johdon tekemään toiminnan jatkuvuusolettama-arvioon liittyen merkittävää epävarmuutta. Tilannearvion ja evidenssin perusteella tulee pohtia vaikutusta tilintarkastajan raportointiin. Haasteena tilintarkastajan asianmukaisuusarvioissa on se, että tulevaisuuden tapahtumiin liittyvä ennustaminen sisältää luontaisia rajoituksia, ja mahdolliset havaita näihin liittyviä virheellisyyksiä ovat matalammat. Arviota tuleekin katsoa arvion tekohetkellä saatavilla olevan evidenssin perusteella.

Standardin vaatimukset, eli requirements, käsittelee riskinarviointiprosesseja ja siihen liittyviä toimintakäytäntöjä, johdon arvion kriittistä arvioimista ja sen arviointijaksoa, lisätarkastustoimenpiteitä tiettyjen olosuhteiden tai tapahtumien ilmaantuessa, johtopäätösten tekemistä ja raportointia, sekä erilaisia tilanteita, joita voi ilmetä raportoinnin kannalta. Näitä tilanteita ovat: asianmukainen toiminnan jatkuvuusolettama merkittävän epävarmuuden vallitessa, epäasianmukainen toiminnan jatkuvuusolettama, johto ei suorita riittävässä laajuudessa toiminnan jatkuvuusarviointia, hallintoelimille kommunikointi ja tilinpäätöksen hyväksymisen merkittävä viivästyminen. (IFAC 2015d) IFAC:n yksi komiteoista, ennen kaikkea pieniin ja keskisuuriin yrityksiin keskittyvä Small- and Medium Sized Practices Committee SMEPC, on avannut ISA570-standardin kautta riskienarviointitoimenpiteitä tulkintateoksessaan (SMEPC 2011:218–220), joka käsittelee ISA-standardien käytännön soveltamista. Vaikka komitea onkin pk-yritysten helpottamiseksi perustettu, ovat sen neuvot valideja siltä osin, kuin ei ole tiukempaa sääntelyä suuryritysten osalta, täten siis going concern-olettaman käytössä soveltuvat nämä hyvin myös pörssi-yhtiömaailmaan, jonka vuoksi teosta on siteerattu tässäkin tutkimuksessa. Teoksen mukaan riskienarviointitoimenpiteitä suorittaessaan tilintarkastajan tulee harkita, onko sellaisia tapahtumia tai olosuhteita, jotka voisivat antaa merkittävää syytä epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Tilintarkastajan tulee selvittää, onko toimiva johto tehnyt alustavan arvion yhteisön toiminnan jatkuvuusolettaman soveltumisesta ja yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa. Tämäkin kirja esittelee esimerkkejä niistä tapahtumista tai olosuhteista, jotka voisivat yksin tai yhdessä saattaa epäilyksen alle olettamuksen toiminnan jatkuvuudesta. Näitä ovat erilaiset taloudelliset, toiminnalliset ja muut asiat, mihin kuuluu esimerkiksi huonot taloudelliset tunnusluvut tai keskeisen asiakkaan menetys.

SMEPC:n mukaan (SMEPC 2011:218–220) riskienarviointitoimenpiteiden osalta tilanne jakaantuu kahteen skenaarioon, minkä lisäksi on olemassa ammatillinen yleisohje. Ensimmäisessä skenaariossa yhteisö ja sen toimiva johto on suorittanut toiminnan jatkuvuuteen liittyvän arvioinnin, ja tällöin tilintarkastajan tulee keskustella arviosta johdon kanssa selvittäen onko se tunnistanut tapahtumia tai olosuhteita, jotka voisivat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Mikäli tällaisia on havaittu, keskustelu jatkuu näiden asioiden suhteen ja arvioidaan niiden vaikutukset toiminnan jatkuvuuteen. Toisessa skenaariossa toiminnan jatkuvuusarviointia ei ole vielä tehty. Tällöin tilintarkastajan tulee keskustella toimivan johdon kanssa niistä perusteista, joilla oletusta toiminnan jatkuvuudesta aiotaan käyttää, sekä tiedustella niistä tapahtumista ja olosuhteista, jotka saattaisivat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä toiminnan jatkamiseen. Kummassakin tapauksessa tilintarkastaja pyrkii tunnistamaan tiedustelujen ja keskustelujen perusteella mahdolliset tapahtumat ja olosuhteet sekä hankkii toimivalta johdolta suunnitelmat niihin vastaaviin toimenpiteisiin. Tämän jälkeen arvioidaan johdon toimenpidesuunnitelmat ja sitä tukeva dokumentaatio. Yleinen ohje, joka jo aiemmin mainittiin, puolestaan toteaa että tilintarkastajan tulee koko tilintarkastuksen ajan pysyä tarkkaavaisena sellaisten seikkojen varalta, jotka koskevat tapahtumia tai olosuhteita mahdollisesti antaen merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Tilintarkastaja tekee kaikkien seikkojen perusteella johtopäätöksen siitä, että esiintyykö olennaista epävarmuutta toiminnan jatkuvuuden suhteen, tai että onko epäasianmukaista käyttää toiminnan jatkuvuusolettamaa.

Konkreettisesti standardi (IFAC 2015d) antaa myös lisänäkökohtia, millä tavoin tilintarkastaja arvioi toimivan johdon tekemää arviota. Sen tulee ensinnäkin kattaa sama ajanjakso, mitä toimiva johto on käyttänyt tehdessään arviotaan, joka tapauksessa vähintään sovellettavan tilinpäätösnormiston edellyttämällä tavalla ja säädöksen taikka määräysten mukaisesti. Yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa tulisi arvioida vähintään 12 kuukauden päähän. Mikäli näin ei ole toimiva johto tehnyt ja arvio alittaa 12 kuukautta tilinpäätöspäivästä, tilintarkastaja pyytää johtoa ulottamaan arvionsa kattamaan vähintään tämän 12 kuukauden pituisen ajanjakson. Toiseksi, arvioidessaan toimivan johdon tekemää arviota tilintarkastaja harkitsee, sisältyykö arviioon kaikki relevantti informaatio, josta tilintarkastaja on tietoinen muuten tilintarkastuksessa tulleen evidenssin kautta. Kolmantena tilintarkastaja tiedustelee aiemmin jo sivuttuun tapaan toimivalta johdolta sen tiedossa mahdollisesti olevista arvion kattaman ajanjakson jälkeisistä tapahtumista tai olosuhteista, jotka voisivat antaa merkittävää aihetta epäillä

yhtiön toiminnan jatkamiskykyä. (SMEPC 2011:220–222) Tähän näkemykseen yhtyy myös ACCA (ACCA 2015).

Toimenpiteitä, joilla tilintarkastaja varmistaa SMEPC:n mukaan (SMEPC 2011:222) omaa selustaansa ja suorittaa omaa vastuutaan toiminnan jatkuvuusolettaman suhteen, ovat mainittujen perspektiivisten tekijöiden lisäksi muutaman konkreettisen asian suorittaminen ja selvittäminen: dokumentoidaan saatavilla oleva evidenssi, selvitetään onko muuta tukea saatavilla, käsitellään muut keskeiset muutokset ja pyydetään kirjalliset vahvistukset. KHT-Yhdistyksen julkaisu (KHT-Yhdistys Ry 2010: 18–19) viittaa myös muihin kuin ISA570-standardiin, sillä monet itseasiassa tämän standardin tavoitteiden varmentamiseksi tulevat toimenpiteet mahdollistuvat muidenkin standardien määrittämän työn kautta. Saatavilla olevan evidenssin dokumentointi sisältää muun muassa yhteisön saamien lainojen ja rahoituksen ehdot, tiedot etuoikeusasemaltaan huonommista kolmansien osapuolten myöntämistä lainoista, tiedot takaus- tai henkilökohtaispanttiperusteisista rahoitusmuodoista sekä tiedot muista muutoksista, jotka voisivat merkittävästi antaa syytä epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Muu saatavilla oleva tuki on esimerkiksi sen arviointia, että onko olemassa mahdollisen omistajajohtajan tai muun lähipiirin kyky antaa tarvittavaa lisätukea kuten lainoja tai takauksia sekä kyky täyttää tukijärjestelyjen mukaiset velvoitteensa. Muut keskeiset muutokset sisältävät käsittelyä toimintoihin aiheutuvista vaikutuksista, jotka seuraisivat keskeisistä muutoksista kuten tärkeän asiakkaan, tavarantoimittajan tai avainhenkilön menettämisestä, tai yhtäläillä myynnin menetyksestä eri analysoiduista syistä johtuen. Kirjallisten vahvistusten pyytäminen on yksi konkreettisista toimenpiteistä, jotka voivat sisältää muun muassa vahvistukset annettavan taloudellisen tuen ehdoista tai omistajan aikomuksista tai käsityksistä annettavan tuen suhteen.

Tilintarkastajan tulee riskien tunnistamisen ja niiden perusteella tehtyjen toimenpiteiden ohella harkita miten riskeihin vastataan standardin ISA570 (IFAC 2015d) mukaisesti, mitä jo sivuttiin edellisessä kappaleessa. ISA 570:n mukaan tilintarkastajan tunnistuessa tapahtumia tai olosuhteita, jotka voivat antaa syytä epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa, tulee tällöin hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä, jotta voidaan ratkaista, esiintyykö olennaista epävarmuutta toiminnan jatkuvuudesta. Tämä tapahtuu suorittamalla lisätarkastustoimenpiteitä, huomioon ottaen lieventävät tekijät, joita ilmenee. Mahdollista on, että tilintarkastaja tunnistaa sellaisia tapahtumia tai olosuhteita, jotka antavat aiheutta toiminnan jatkamiskyvyn epäilyyn yhteisössä. Epävarmuus on olennaista silloin, kun epävarmuuden mahdollinen vaikutus on niin laaja, ja sen toteutuminen niin todennäköistä, että tilintarkastajan käsityksen

mukaan tilinpäätöksessä on tarpeen esittää asianmukaiset tiedot epävarmuuden luonteesta ja vaikutuksista. (SMEPC 2011:223–225)

Toimenpiteiden tulee SMEPC:n tulkinnan mukaan (SMEPC 2011:223–225) sisältää vähintään seuraavat asiat: a) jos toimiva johto ei ole tehnyt vielä arviota yhteisön toiminnan jatkamiskyvystä, tulee tilintarkastajan vaatia se tekemään; b) tilintarkastaja arvioi toimivan johdon suunnitelmat tulevista toimista, jotka liittyvät sen tekemään arvioon toiminnan jatkuvuudesta, estimoiden parantaako näiden suunnitelmien toteutuva lopputulos todennäköisesti tilannetta ja ovatko ne toteuttamiskelpoisia vallitsevassa tilanteessa; c) jos yhteisö on laatinut rahavirtaennusteen ja sen analysointi on merkittävä faktori harkittaessa tapahtumien ja olosuhteiden tulevaisuuden toteutumia toimivan johdon suunnitelmien arvioinnin yhteydessä, arvioidaan ennusteen laatimista varten tuotetun pohjatiedon luotettavuus sekä ratkaistaan, onko ennusteen taustalla oleville oletuksille riittävä tuki; d) tilintarkastaja harkitsee, onko toimivan johdon toiminnan jatkuvuusarviopäivämäärän jälkeen tullut saataville lisää tosiasioita, jotka vaikuttaisivat arvioon; e) toimivalta johdolta ja hallintoelimiltä pyydetään kirjalliset vahvistusilmoitukset tulevia toimenpiteitä koskevista suunnitelmista ja niiden toteuttamiskelpoisuudesta. Itse toimenpidesuunnitelma voi sisältää esimerkiksi seuraavia strategioita: omaisuuden realisointi, lainan ottaminen tai velkojen uudelleenjärjestely, menojen pienentäminen tai lykkääminen, toimintojen uudelleenjärjestely, sulautumis- tai yritysostomahdollisuuksien etsintä tai pääoman kasvattaminen.

ISA570 standardi (IFAC 2015d) siirtyy vaatimuksiltaan lopuksi raportointiasiaan. Tilintarkastaja tekee hankitun tilintarkastusevidenssin perusteella johtopäätöksen siitä, että liittyykö hänen käsityksensä mukaan olennaista epävarmuutta tapahtumiin tai olosuhteisiin, jotka voivat yksin tai yhdessä antaa merkittävää epäilyksen aiheutta yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa, mihin vaikuttaa mahdollisen vaikutuksen laajuus ja todennäköisyys aiemmin mainittuun tapaan. SMEPC:n mukaan (SMEPC 2011:226–228) kyse on siitä, että onko tilinpäätös esitetty oikein oikean ja riittävän kuvan antamiseen tähtäävässä normistossa, tai että tilinpäätös ei ole harhaanjohtava säädösten ja määräysten noudattamiseen perustuvassa normistossa. Mikäli tilanne on se, että tilintarkastajankin näkökulmasta ei esiinny olennaista epävarmuutta toiminnan jatkuvuudesta, ei tämä luonnollisesti aiheuta raportointitoimenpiteitä, vaan silloin toiminnan jatkuvuusolettaman käyttö on asianmukaista, joten tätä ei käsitellä enempää tässä yhteydessä. Muut tilanteet ovat standardin mukaan ne, joissa toiminnan jatkuvuusolettaman käyttö on asianmukaista epävarmuuden kuitenkin vallitessa, ja sitten ne, joissa toiminnan jatkuvuusolettaman käyttö ei ole asianmukaista. Asianmukaisen toiminnan jatkuvuusolettaman tilanteessa

epävarmuuden vallitessa jakautuu skenaario edelleen kahteen: onko tilinpäätöksessä kuvattu tapahtumat ja olosuhteet kattavasti, ja ilmoitetaanko siinä olennaisen epävarmuuden esiintymisestä, vai ei.

Toiminnan jatkuvuusolettaman asianmukaisen käyttämisen yhteydessä, mutta kuitenkin samanaikaisesti epävarmuuden vallitessa, tilintarkastaja ratkaisee kuvataanko tilinpäätöksessä riittävästi niistä keskeisiä tapahtumia tai olosuhteita, jotka saattavat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä toiminnan jatkamiseen. Vastaavasti arvioidaan toimivan johdon suunnitelmia, miten se aikoo toimia näiden tapahtumien ja olosuhteiden suhteen. Lisäksi on harkittava, onko esitetty selkeästi, että olennaista epävarmuutta liittyy tapahtumiin tai olosuhteisiin, jotka liittyvät toiminnan jatkuvuusolettamaan, ja että yhteisö ei mahdollisesti pysty realisoimaan varojan ja suorittamaan velkojaan osana tavanomaista liiketoimintaansa. (SMEPC 2011:226–228) Mikäli tilinpäätöksessä on siis esitetty riittävät tiedot toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta, tilintarkastaja raportoi vakiomuotoisesti, mutta sisällyttää kertomukseen tiettyä seikkaa painottavan kappaleen, lisätiedon (IFAC 2015f). Kappale korostaa sitä, että olennaista epävarmuutta liittyy tapahtumaan tai olosuhteeseen, johon liittyy epäily toiminnan jatkuvuudesta, ja siinä kiinnitetään lukijan huomio siihen liitetietoon tilinpäätöksessä, jossa esitetään mainitut seikat. Jos taasen tilinpäätöksessä ei esitetä riittävästi tietoja toiminnan jatkuvuusolettamaan liittyvästä epävarmuudesta, tilintarkastajan tulee antaa varauman sisältävä lausunto tai kielteinen lausunto kokonaisharkinnan perusteella. Tilintarkastaja mainitsee tällöin kertomuksella olennaisesta epävarmuudesta, joka liittyy yhteisön kykyyn jatkaa toimintaansa.

Tilanteen ollessa se, että toiminnan jatkuvuusolettamaa on käytetty tilinpäätöksen laadinnassa epäasianmukaisesti eli tilintarkastajan näkökulmasta sitä ei olisi voitu käyttää, tilintarkastajan tulee antaa tilintarkastuskertomuksella kielteinen lausunto. (SMEPC 2011:226–228) Kyse on tällöin ISA705:n eli kertomuksen mukauttamisen harkinnasta tilanteeseen (IFAC 2015e). Mikäli toimiva johto on haluton tekemään taasen arviota tai pidentämään sen kattamaa ajanjaksoa tilintarkastajan tätä pyytäessä, tulee harkita tämänkin vaikutuksia tilintarkastuskertomukseen vastaavasti.

Tilintarkastajan velvollisuutena on myös hallintoelimille kommunikointi. Näille tulee kommunikoida tunnistetuista tapahtumista ja olosuhteista, jotka voivat antaa merkittävää aihetta epäilykselle toiminnan jatkuvuudesta yhteisössä. Kommunikoinnin tulee sisältää nämä asiat: aiheuttavatko tapahtumat tai olosuhteet olennaista epävarmuutta, onko tilinpäätöksen laadinnassa asianmukaista käyttöä oletusta toiminnan jatkuvuudesta, ja

onko asiasta esitetty tilinpäätöksessä riittävästi tietoja. Toisaalta tilintarkastajan on harkittava sellaisia tapauksia, joissa toimivan johdon tai hallintoelinten antama hyväksyntä tilinpäätökselle viivästyy merkittävästi. Näissä voi standardin mukaan olla yhteys toiminnan jatkuvuutta koskevaan arvioon, ja täten tarvittaessa tulee suorittaa lisätarkastustoimenpiteitä aiemmin käsiteltyyn tapaan, ja harkittava vaikutuksia tilintarkastajan johtopäätökseen toiminnan jatkuvuudesta ja siihen liittyvästä raportoinnista. (SMEPC 2011:226–227)

3.4.2 Standardit ISA705 - tilintarkastuskertomuksen mukautukset ja ISA706 – lisätieto

ISA705 – Modifications to the Opinion in the Independent Auditor’s Report käsittelee tilintarkastajan tilinpäätöksestä annettavaan lausuntoon mahdollisesti tarvittavia asianmukaisia mukautuksia. Standardin laajuus eli niin sanottu scope käsittää tilintarkastajan vastuun julkaista asianmukainen lausunto sellaisissa olosuhteissa, joissa tilintarkastajan johtopäätösten mukaan tarvitaan mukautuksia tai varaumia tarkastuksen perusteella annettuun tilintarkastuskertomukseen. Standardi ISA705 määrittelee mukautetut lausunnot kolmeen kategoriaan: mukautettu lausunto (qualified opinion), kielteinen lausunto (adverse opinion) ja lausunnon antamatta jättäminen (a disclaimer of an opinion). Standardin perusteella yleistasolla lausunnot ja niiden asianmukaisuusharkinta määräytyvät kahden kohdan perusteella: 1) asian luonne, josta mukautus johtuu ja onko tilinpäätös olennaisesti virheellinen, tai mahdolliset vaikeudet saada riittävää ja tarkoituksenmukaista evidenssiä, minkä johdosta tilinpäätös saattaa olla olennaisesti virheellinen; 2) tilintarkastajan harkinta havaittujen asioiden laajuudesta ja niiden vaikutuksesta tilinpäätökseen. (IFAC 2015e)

Standardissa (IFAC 2015e) on esitetty yleisen rakenteen mukaiset tavoitteet, sekä tässä myös keskeiset määritelmät, jotka ovat tarpeen. Tilintarkastajan tavoitteita ovat SMEPC:n (SMEPC 2011:697) ilmaisutapaa mukaillen esittää selvästi ja asianmukaisesti mukautettu lausunto tilinpäätöksestä, mikä on tarpeellista kun: 1) tilintarkastaja havaitsee hankkimansa evidenssin perusteella, että tilinpäätöksessä kokonaisuutena on olennainen virheellisyys, tai 2) tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tätä tarpeellista ja tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä siinä määrin, että kykenisi toteamaan ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole olennaista virheellisyyttä. Keskeisiä määritelmiä, jotka on otettava huomioon standardin oikeellisessa tulkinnassa, ovat laajalle ulottuva (pervasive) ja mukautettu lausunto (modified opinion). Laajalle ulottuva on termi, jota käytetään kuvaamaan virheellisyyksien vaikutuksia tilinpäätöksen, tai mahdollisia vaikutuksia tilinpäätökseen, niissä tapauksissa kun virhe ei rajoitu yksittäisiin tileihin tai eriin, niiden

osuus tilinpäätöksessä on huomattava tai jos kyse on perustavanlaatuisista esittämistapa-asioista vaikuttaen tilinpäätöksen käyttäjien saamaan käsitykseen. Mukautettu lausunto on taasen määritelmällisesti varauman sisältävä lausunto, kielteinen lausunto tai lausunnon antamatta jättäminen riippuen tapauksesta. Konkreettisia esimerkkejä lausuntopohjilta esittää SMEPC (SMEPC 2011:706–712): valittujen tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden soveltumattomuus, puutteelliset tiedot rahoitusinstrumentista, tytäryrityksen yhdistelemättä jättäminen, tilintarkastuksen laajuutta koskeva rajoitus tai riittämättömät tiedot toiminnan jatkuvuuden olennaisesta epävarmuudesta.

Vaativuudet-osassa standardia (IFAC 2015e) on sitten määritetty lausuntokohtaisesti, joita oli aiemmin mainitusti kolme erilaista mukautettua lausuntoa tämän standardin piirissä, minkälaisissa tilanteissa kutakin käytetään ja miten se tapahtuu. Standardin mukaan mukautettu lausunto ylittää joudutaan antamaan tilanteessa, jossa tilintarkastaja toteaa, että hankitun tilintarkastusevidenssin perusteella tilinpäätöksessä on kokonaisuutena olennainen virheellisyys, tai ei pystytä hankkimaan tarpeellista ja tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä, jotta voitaisiin todeta se, että tilinpäätöksessä ei ole olennaista virheellisyyttä. SMEPC tulkitsee kirjassaan (SMEPC 2011:698) standardin eri lausuntoja: varauman sisältävää mukautettua lausuntoa, kielteistä lausuntoa ja lausunnon antamatta jättämistä.

Varauman sisältämä mukautettu lausunto annetaan standardin mukaan (IFAC 2015e) silloin, kun tilintarkastaja tarkastuksensa perusteella toteaa, että virheellisyydet ovat yksittäin tai yhdessä tilinpäätöksen kannalta olennaisia, mutta eivät laajalle ulottuvia, tai siinä tapauksessa kun tilintarkastaja ei pysty hankkimaan lausuntonsa perustaksi tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä, mutta voidaan todeta että mahdollisten havaitsemattomien virheellisyyksien mahdolliset vaikutukset eivät olisi laajalle ulottuvia vaikka olennaisia olisivatkin. SMEPC täsmentää, että (SMEPC 2011:698–700) tämä soveltuu myös siihen tilanteeseen, että tilintarkastajan tietoon tulee toimeksiannon hyväksymisen jälkeen, että toimiva johto on rajoittanut tilintarkastuksen laajuutta siten, että se todennäköisesti johtaa tarpeeseen antaa tilinpäätöksestä varauman sisältävä lausunto, mikäli johto ei poista kyseisiä rajoituksia riittävässä määrin, siten kuitenkin ettei kyse ole niin laajakantoisesta asiasta että koko tilinpäätöksestä ei voida lausua. Varauman sisältävä mukautettu lausunto tulee esittää perusteluineen lisäkappaleena, siten että perustelut ovat ennen varsinaista lausuntokappaletta. Mikäli kyse on tilinpäätöksen olennaisesta virheellisyydestä, joka koskee tilinpäätöksen yksittäisiä rahamääriä, tilintarkastajan tulee sisällyttää mukautetun lausunnon perustelukappaleeseen kuvaus virheellisyydestä ja sen rahamääräinen vaikutus, paitsi jos

se ei ole käytännössä mahdollista. Vastaavasti jos kyse on sanallisesta olennaisesta virheellisyydestä, tulee tämä mainita mukautetun lausunnon perustelukappaleessa, tai jos kyse on poisjätetystä tiedosta, niin kuvata mukautetun lausunnon perusteluissa minkä luonteista pois jätetty tieto on. Varauman mukautetun kertomuksen perustelukappaleessa tulee esittää syyt siihen, jos ei ole pystytty hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä.

Kielteinen lausunto puolestaan annetaan standardin mukaan (IFAC 2015e) silloin, kun tehdyn tarkastuksen ja saadun tilintarkastusevidenssin perusteella tilintarkastaja toteaa, että virheellisyydet ovat yksin tai yhdessä sekä olennaisia että laajalle ulottuvia tilinpäätöksen kannalta. Kielteisessä lausunnossa on huomioitava, että tilintarkastuskertomus ei saa sisältää vakiomuotoista lausuntoa saman tilinpäätösnormiston mukaisesta tarkastetusta tilinpäätöksestä, sillä se olisi ristiriidassa kielteisen lausunnon kanssa. Kielteinen lausunto annetaan kokonaisuutena tilinpäätöksestä, ja se tulee perustella erillisellä kappaleella, sijoittaen perustelut tilintarkastuskertomuksessa välittömästi ennen lausuntokappaletta. Perusteluissa on kuvattava syyt kaikkiin muihinkin tiedossa oleviin seikkoihin, jotka olisivat edellyttäneet lausunnon mukauttamista, sekä näiden vaikutukset, vaikka kyse onkin kielteisestä lausunnosta (SMEPC 2011:698–700).

Lausunnon antamatta jättäminen tulee kyseeseen standardin mukaan (IFAC 2015e) silloin, kun tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tarkastusta varten ja lausuntonsa perustaksi tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, ja toteaa että mahdollisten havaitsemattomien virheellisyyksien mahdolliset vaikutukset tilinpäätökseen olisivat sekä olennaisia että laajalle ulottuvia. Vastaavasti joissakin suhteellisen harvinaisissa tapauksissa on mahdollista, että lausunto tulee jättää antamatta silloin, jos useita epävarmuustekijöitä sisältävissä olosuhteissa ei ole mahdollista laatia lausuntoa tilinpäätöksessä hankitusta evidenssistä huolimatta, sillä epävarmuustekijöiden mahdolliset vaikutukset kumuloidusti ja toistensa kanssa tilinpäätökseen ovat kiistanalaiset. Lausunnon antamatta jättämisen tapauksessa ei tule sisällyttää tilintarkastuskertomukseen mitään vakiomuotoiseen lausuntoon viittaavaa kappaletta, ettei kertomuksen lukija saa ristiriitaista käsitystä. Lausunnon antamatta jättäminen tulee perustella kuten muutkin mukautukset, ja siihen tulee sisällyttää myös muodosta huolimatta syyt kaikkiin muihin tiedossa oleviin seikkoihin, jotka olisivat edellyttäneet lausunnon mukauttamista, sekä niiden vaikutukset. (SMEPC 2011:698–700)

ISA706 – Emphasis of Matter Paragraphs and Other Matter Paragraphs in the Independent Auditor’s Report käsittää ohjeistuksen tilintarkastuskertomukseen sisältyvästä lisätiedosta, jonka tarkoituksena on kiinnittää tilinpäätöksen käyttäjien huomiota tiettyihin seikkoihin. Standardin laajuus eli niin sanottu scope käsittää tilintarkastajan harkinnan mukaisen lisätiedon antamisen tilintarkastuskertomuksella sellaisissa olosuhteissa, joissa tilintarkastajan johtopäätösten mukaan sitä tarvitaan. Standardi ISA706 määrittelee, että lisäkommunikointi voi olla tarpeen seuraavasti: a) kiinnitetään tilinpäätöksen käyttäjien huomiota tilinpäätöksessä esitettyihin tiettyihin asioihin, jotka ovat merkittäviä ja olennaisia tilinpäätöskokonaisuuden ymmärtämisen kannalta; b) kiinnitetään tilinpäätöksen käyttäjien huomiota joihinkin muihin kuin tilinpäätöksessä esitettyihin tiettyihin asioihin, jotka ovat relevantteja tilinpäätöskokonaisuuden ymmärtämisen, tilintarkastajan vastuun tai tilintarkastuskertomuksen kannalta. (IFAC 2015f)

Standardissa (IFAC 2015f) on esitetty yleisen rakenteen mukaiset tavoitteet, sekä tässä myös keskeiset määritelmät, jotka ovat tarpeen. Tilintarkastajan tavoitteita ovat SMEPC:n (SMEPC 2011:714–716) ilmaisutapaa mukaillen: harkintansa mukaan kun on tarpeellista, kiinnittää tilinpäätöksen käyttäjien huomiota lisäkommunikaation avulla tilintarkastuskertomuksella 1) tiettyyn seikkaan, joka on esitetty asianmukaisesti tilinpäätöksessä, mutta se on niin tärkeä ja olennainen, että se on perustavanlaatuinen käyttäjien tilinpäätöksestä saaman käsityksen kannalta; 2) johonkin seikkaan, joka on relevantti tilinpäätöksen käyttäjien tilintarkastuksesta, tilintarkastajan velvollisuuksista tai tilintarkastuskertomuksesta saaman käsityksen kannalta. Konkreettisia esimerkkejä tiettyjä seikkoja painottavalle lisätiedolle ovat poikkeukselliseen oikeudenkäyntiin tai sääntelytahon toimenpiteeseen liittyvä epävarmuus, tilikauden päättymisen jälkeiset tapahtumat, mittava katastrofi, merkittävät epävarmuustekijät ja toiminnan jatkuvuus, ristiriitaisuudet, tai uuden tilinpäätösstandardin ennenaikainen soveltaminen sen ollessa kuitenkin sallittua. Konkreettisia esimerkkejä muita seikkoja kertovalle lisätiedolle ovat taasen tilintarkastajan mahdottomuus luopua toimeksiannosta, tilintarkastajan lisäpalvelotteet ja tilintarkastuskertomuksen jakelua koskevat rajoitukset.

Keskeisiä määritelmiä, jotka on otettava huomioon standardin oikeellisessa tulkinnassa, ovat tiettyä seikkaa painottava kappale (Emphasis of Matter Paragraph) ja muuta seikkaa koskeva kappale (Other Matter Paragraph). Tiettyä seikkaa painottava kappale on tilintarkastuskertomukseen tarvittaessa sisällytettävä kappale, jossa viitataan tilinpäätöksessä asianmukaisesti esitettyyn seikkaan tai seikkoihin, jotka ovat tilintarkastajan harkinnan mukaan niin perustavanlaatuisia, että kappaleen esittäminen on

tarpeen tilinpäätöksen käyttäjän saaman ymmärryksen kannalta. Muuta seikkaa koskeva kappale on taasen määritelmällisesti vastaava lisäkappale tilintarkastuskertomuksella, joka tilintarkastajan harkinnan mukaan tarvitsee tuoda esiin korostaakseen tilintarkastuksesta, tilintarkastajan velvollisuuksista tai tilintarkastuskertomuksesta tiettyjä asioita tilinpäätöksen käyttäjille. (IFAC 2015f)

Standardi (IFAC 2015f) jatkaa tästä tyypillisellä rakenteellaan vaatimukset-osioon, joka lähtee muoto- ja kommunikointiasioista. Tämäkin käy läpi sitä vaatimusta, että mikäli tilintarkastaja katsoo tekemäänsä tarkastukseen ja hankkimaansa tilintarkastusevidenssiin pohjaten, on hänen sisällytettävä tiettyä seikkaa painottava kappale tilintarkastuskertomukselle. Tämä tapahtuu siten, että otsikkona käytetään juuri tietyn seikan painottamista, tai muuta vastaavaa asianmukaista otsikkoa. Se tulee sijoittaa tilintarkastuskertomuksessa välittömästi lausuntokappaleen jälkeen, ja mainita, että tilintarkastajan lausuntoa ei ole mukautettu kyseisen seikan osalta. Kappaleeseen tulee sisällyttää selkeä viittaus seikkaan, jota halutaan painottaa, ja mainita, missä kohtaa tilinpäätöstä kyseistä seikkaa relevantisti kuvaavat tiedot ovat. Tiettyä seikkaa painottavalla lisätiedolla voidaan viitata vain tilinpäätöksellä jo olevaan seikkaan. Muut seikat-skenaario on perusteiltaan ja jaottelultaan käsitelty edellisissä kappaleissa, ja se ei ole tietyn erityisluonteensa vuoksi relevantti tutkimuksen aiheen kannalta, joten sitä ei käsitellä sen syvemmillä. SMEPC (SMEPC 2011: 716) huomioi standardin pohjalta vielä erikseen, että tiettyä seikkaa painottava kappale ei korvaa tilintarkastuslausunnon tarpeellista mukauttamista, eikä sitä että toimivan johdon tulee lisätä tarvittavat tiedot tilinpäätökseen. Tilintarkastajan tulee kommunikoida hallintoelinten kanssa lisätiedon tarpeesta ja kappaleen ehdotetusta sanamuodosta.

Tiettyä seikkaa painottavan kappaleen osalta vaatimukset-kohta standardissa (IFAC 2015f) sisältää täsmentäviä näkökulmia, muotovaatimuksia ja lähtökohtia. Keskeiset ehdot ja vaatimukset on yksinkertaistettu SMEPC:n toimesta (SMEPC 2011: 717). Ensimmäisenä keskeisenä ehtona on, että tiettyä seikkaa painottava kappale voidaan lisätä kertomukselle vain, jos asiasta annetaan tilinpäätöksessä jo täydet tiedot. Kappaleessa viitataan seikkoihin, jotka siis jo esitetään tilinpäätöksessä, ja se ei korvaa tällaisten tietojen esittämistä. Kappaleessa ei esitetä yksityiskohtaisempaa tietoa, kuin millä tasolla tilinpäätöksessä asia on esitetty. Toisena keskeisenä ehtona on, että olennaista virheellisyyttä ei saa olla. Tilintarkastajan täytyy siis hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä tarkastuksensa tueksi, jotta voidaan todeta, ettei kyseinen lisätietoon johtava seikka ole olennaisesti virheellinen tai virheellisesti esitetty. Kolmantena keskeisenä ehtona on se, että tiettyä seikkaa painottava kappale on

sijoitettava välittömästi tilintarkastuslausunnon jälkeen, mutta ennen muita raportointivelvoitetta koskevaa osiota. Otsikoinnin on oltava asianmukainen, kuten tietyn seikan painottaminen tai vastaava. Neljäntenä keskeisenä ehtona on se, että kyseessä ei ole lausunnon mukauttaminen. Kappaleessa on mainittava, ettei tilintarkastajan lausuntoa ole mukautettu kyseisen seikan osalta. Mikäli mukautus on tarpeen, kyseessä ei ole lisätieto tässä merkityksessä.

SMEPC (SMEPC 2011: 717–718) on listannut standardin (IFAC 2015f) pohjalta muita ISA-standardeja, jotka sisältävät vaatimuksia tilintarkastajan velvollisuudesta sisällyttää tietyissä olosuhteissa tilintarkastuskertomukseen tiettyä seikkaa painottava kappale. Näitä ovat ISA210 – Tilintarkastustoimeksiantojen ehdoista sopiminen, ISA560 – Tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat, ISA570 – Toiminnan jatkuvuus ja ISA800 – Erityisesti huomioon otettavia seikkoja ja erityistä tarkoitusta varten sovellettavien normistojen mukaisesti laadittujen tilinpäätösten tilintarkastukset. Tutkimuksen aiheen kannalta erityisen relevantti on ISA570 – Toiminnan jatkuvuus. Esimerkkinä soveltumiselle onkin mainittu tietyn seikan painottamisen kappale eli lisätieto, jossa perustellusti ja tiettyihin seikkoihin nojaten viitataan sellaiseen epävarmuuteen, joka saattaa antaa merkittävää aihetta epäillä yhtiön kykyä jatkaa toimintaansa.

3.5 Tilintarkastajan rooli ja raportointi going concern-tilanteissa

Tilintarkastajalle voi asiakasyhtiössään tulla harkittavaksi going concern-olettaman kyseenalaistaminen. Tavanomaisessa tilanteessa tilinpäätös ja toimintakertomus voidaan valmistella toiminnan jatkuvuuden periaatteella, mutta on olemassa tiettyjä erityisesti taloudellisista vaikeuksista tai muusta vastaavasta johtuvia tilanteita, joissa tämä going concern on vaarantumassa ja jolloin olettaman käyttö on kyseenalaista. Tilintarkastajan tulee havaita ja pohtia toiminnan jatkuvuuden vaarantumisen tilannetta ja sen vaikutuksia tilintarkastukseen, tilintarkastusevidenssiin sekä raportointiin ja tätä kautta tilintarkastuskertomukselle asti. Tilintarkastajalla on merkittävä rooli tällaisissa tilanteissa. (KHT-Yhdistys Ry 2010: 18) Kokemuksen kautta todettakoon, että tilanteet, joissa tilintarkastaja joutuu harkitsemaan vakavasti toiminnan jatkuvuuteen ja täten going concern-periaatteen käyttöön liittyviä asioita, poikkeavat tavanomaisista. Tavanomaisesti kyseessä on yhden työvaiheen rutiininomainen dokumentointi, mutta mikäli asia tulee kyseenalaistetuksi, tulee paineen alla kaikki näkökohdat ottaa huomioon, millä voi olla vaikutusta jopa tarkastustyön laajentamiseen sekä jatkuvaan seurantaan.

Kun tilanne tulee vastaan, jossa toiminnan jatkuvuus yhtiössä saattaa olla uhattuna, tulee tilintarkastajan hankkia tietoa johdon suunnitelmista, joiden avulla johto aikoo parantaa yhtiön taloudellista tilaa, sekä arvioida näiden suunnitelmien toteutumisen todennäköisyyttä. Mahdollisia keinoja voivat olla esimerkiksi omaisuuden myyntiä, rahan lainaamista tai velkojen uudelleenjärjestelyä, kustannusten vähentämistä tai niiden myöhempään ajankohtaan siirtämistä, osakepääoman tai muun oman pääoman muutoksia, tai kannattavuuden parantamista tuottoja lisäämällä. Edelleen, kun nämä seikat ja niiden todennäköisyys on arvioitu, tulee harkita mitä vaikutuksia asialla on tilinpäätökseen, liitetietoihin ja toimintakertomukseen sekä näissä olevien tietojen riittävyteen. (KHT-Yhdistys Ry 2010: 18) Toiminnan jatkuvuus oli siis peruseriaate tilinpäätöksen laatimisessa, ja sen katsotaan tarkoittavan yhteisön kykyä ja halua jatkaa liiketoimintaansa ennakoitavissa olevan tulevaisuuden ajan. Täten normaalitilanteessa tilinpäätös laaditaan perustuen tähän toiminnan jatkuvuuteen, paitsi jos johto aikoo lopettaa yhteisön tai lakkauttaa sen toiminnan, tai sillä ei ole muuta realistista vaihtoehtoa tälle. Toiminnan jatkuvuusolettaman tilanteessa omaisuus ja velat merkitään tilinpäätökseen olettaen, että yritys pystyy realisoimaan omaisuutensa ja maksamaan velkansa osana normaalia toimintaa.

Jotkin tilinpäätöksen laadintaa koskevat normistot jopa sisältävät nimenomaisen vaatimuksen siitä, että johdon tulee laatia erityinen arvio tarkastuskohteen kyvystä jatkaa toimintaansa, sekä säännöksiä ja esitettäviä tilinpäätöstietoja, jotka tulee ottaa huomioon toiminnan jatkuvuuteen liittyen. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 164–165) Yhteisön tai säätiön johdollahän oli siis velvollisuus tehdä arvio yhteisön tai säätiön kyvystä jatkaa toimintaansa, ja vaatimus tulee tilinpäätösnormistosta, kansainvälisten tilinpäätösstandardien osalta IAS1:stä, joka edellyttää johdon tekevän arvion yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa. Vastaavasti kirjanpitolain yleisiin tilinpäätösperiaatteisiin kuului oletus toiminnan jatkuvuudesta, minkä voidaan käytännössä katsoa tarkoittavan toiminnan jatkuvuuden arviointivelvoitetta johdon toimesta. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 164) Tilintarkastajalla on velvollisuus hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä siitä, että johdon on ollut asianmukaista käyttää toiminnan jatkuvuusolettamaa tilinpäätöksen laatimisessa ja esittämisessä, sekä tekemään johtopäätöksen siitä, onko olennaista epävarmuutta yhteisön kyvyssä jatkaa toimintaa. Tilintarkastajan velvollisuus toiminnan jatkuvuusarviointiin ei ole riippuvainen yhteisöä koskevasta lainsäädännöstä. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 164)

Johdon arvion ja tilintarkastajan hankkiman evidenssin sekä tekemiensä johtopäätösten perusteella tilintarkastajan tulee päättää, ovatko mahdolliset mukautukset

tilintarkastuskertomukseen tarpeellisia. Harkintaketju lähtee johdon arviosta; arvioiko johto, että oletus toiminnan jatkuvuudesta soveltuu tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen. Mikäli johto arvioi, että toiminnan jatkuvuusolettama ei sovellu, laaditaan tilinpäätös muulla periaatteella. Tällöin vakiomuotoinen lausunto on ISA570:n (IFAC 2015d) mukaan mahdollinen, ja lisätieto annetaan tilintarkastajan toimesta harkinnan mukaan. Jos taas johto arvioi, että toiminnan jatkuvuusolettama soveltuu, tilintarkastaja arvioi sitä, voidaanko tätä olettamaa soveltaa. Jos olettamaa ei tilintarkastajan arvion mukaan voida soveltaa, tilintarkastaja raportoi lähtökohtaisesti kielteisen lausunnon riippumatta tilinpäätöksessä annetuista tiedoista, jos johto on soveltanut kuitenkin tilinpäätöstä laatiessaan toiminnan jatkuvuusolettamaa. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 164–165)

Jos tilintarkastaja ja johto ovat molemmat arvioineet, että toiminnan jatkuvuusolettamaa voidaan soveltaa, lausuntojen lähtökohta muuttuu (KHT-Yhdistys Ry 2012: 164–165). Tällöin tulee harkittavaksi, onko toiminnan jatkuvuudesta merkittävää epävarmuutta, mikä ei ole absoluuttinen tilanne vaan arvionvarainen ja tilintarkastajan harkintavarassa. Mikäli päädytään siihen, että merkittävää epävarmuutta toiminnan jatkuvuudesta ei tilintarkastajan harkinnan mukaan ole, annetaan vakiomuotoinen lausunto. Mikäli on kuitenkin aihetta olettaa toiminnan jatkuvuusolettaman sisältävän merkittävää epävarmuutta tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan, tulee arvioitavaksi annetaanko tilinpäätöksessä tarpeellisessa määrin tietoja tästä epävarmuudesta. Jos näitä tietoja annetaan tarpeellisessa määrin, on raportointina vakiomuotoinen lausunto, mutta epävarmuudesta johtuen siihen tulee lisätieto, joka painottaa toiminnan jatkuvuuteen liittyvää ongelmaa. Jos taas tilinpäätöksessä ei esitetä riittävässä määrin tarpeellisia tietoja toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta, raportointina tulee olemaan ehdollinen tai kielteinen lausunto sen mukaan, kuinka olennainen tai laaja vaikutus puutteella on, mitä ISA705 tukee (IFAC 2015e).

Tilintarkastaja ei voi ennustaa tulevaisuuden tapahtumia tai olosuhteita, jotka voisivat johtaa jatkuvuusolettaman kumoamiseen. Tutkiessaan johdon arviota tilintarkastajan tulisi tarkastella noudatettuja menettelytapoja, arvion perustana olevia olettamuksia sekä johdon suunnitelmia tulevista toimenpiteistä. On harkittava, onko arvioissa otettu huomioon kaikki olennainen informaatio. Mikäli toiminta on ollut kannattavaa ja rahoitus turvattua, voidaan ilman yksityiskohtaistakin analyysiä paremmin luottaa toiminnan jatkuvuuteen. Tilintarkastaja myös tiedustelee johdolta, onko viitteitä sellaisista tapahtumista tai olosuhteista, jotka kyseenalaistavat merkittävästi toiminnan jatkamiskyvyn johdon arvion kattaman ajanjakson jälkeen, joka tulee olla vähintään 12

kuukautta tilinpäätöspäivästä esimerkiksi ISA570:n (IFAC 2015d) mukaan. Itse ajallista premissiä määrittelee kuitenkin yhtiön kannalta enemmän tilinpäätöksen esittämistä koskeva ISA1-standardi (ACCA 2015). Tilintarkastaja myös harkitsee sitä, onko saatavissa lisätietoja johdon arvion laatimispäivän jälkeiseltä ajalta, ja hankkii tarpeellisen määrän tarkoituksenmukaista evidenssiä siitä, ovatko johdon suunnitelmat toteuttamiskelpoisia siten, että suunnitelmien seurauksena tilanne parantuu. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 166–167)

Mikäli on päädytty siihen, että on olemassa olosuhteita, joissa vallitsee epävarmuus toiminnan jatkuvuudesta, tilintarkastajan tulee päättää miten raportointia tulisi käsitellä ISA570:n (IFAC 2015d) pohjalta. KHT-Yhdistyksen mukaan (KHT-Yhdistys Ry 2012: 166–171) tilanteet voidaan jakaa kolmeen eri tasoon: oletamus toiminnan jatkuvuudesta on perusteltu mutta epävarmuuden sävyttämä, oletamus toiminnan jatkuvuudesta ei ole perusteltu, tai johto on haluton arvion laatimiseen tai laajentamiseen. Jos oletamusta toiminnan jatkuvuudesta voitiin pitää perusteltuna, mutta olennainen epävarmuus oli olemassa, on tilintarkastajan harkittava seuraavaa: kuvaako tilinpäätös riittävästi keskeisiä tapahtumia ja olosuhteita, jotka voivat merkittävästi kyseenalaistaa tarkastuskohteen kyvyn jatkaa toimintaansa sekä niitä koskevia johdon suunnitelmia, ja onko tilinpäätöksessä selkeästi esitetty olennaisen epävarmuuden olemassaolo liittyen tapahtumiin ja olosuhteisiin, jotka saattavat merkittävästi kyseenalaistaa tarkastuskohteen kyvyn jatkaa toimintaansa, mikä voisi tarkoittaa ongelmia omaisuuden realisoimisessa tai velkojen maksussa osana normaalia liiketoimintaa. Tämä skenaario jakautuu edelleen siihen, että onko tilinpäätöksessä esitetty riittävät tiedot tai ei ole esitetty riittäviä tietoja. Asia tulee arvioitavaksi ISA705:n (IFAC 2015e) ja ISA706:n (IFAC 2015f) kannalta.

Mikäli tilinpäätöksessä on esitetty tarpeellisessa määrin toiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen liittyviä tietoja, jotka kuvaavat riittävästi tapahtumia ja olosuhteita, tulee tilintarkastajan antaa tilinpäätöksestä vakiomuotoinen lausunto, mukauttaen sitä kuitenkin lisäämällä lisätietokappaleen ISA706:n mukaisesti (IFAC 2015f), jossa korostetaan olennaisen epävarmuuden olemassaoloa liittyen tapahtumiin ja olosuhteisiin, jotka voivat merkittävästi kyseenalaistaa yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Lisäksi kiinnitetään huomio tilinpäätöksen liitetietoon, jossa esitetään edellä selostetut asiat. Arvioissa otetaan huomioon se, että kiinnittääkö tilinpäätösinformaatio tilinpäätöksen käyttäjän huomion siihen, että tarkastuskohte ei mahdollisesti pysty jatkamaan toimintaansa, esimerkiksi omaisuuden myyntiä tai velkojen maksamista osana normaalia liiketoimintaa. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 167–169)

Kertomuksella käytetään yleensä termiä ”tietyn seikan painottamista koskeva lisätieto”, kun halutaan korostaa toiminnan jatkuvuuteen liittyvää epävarmuutta. Sen kohdan alla tilintarkastaja viittaa tilinpäätökseen ja sen liitetietoihin, kertoo taustoja kuten esimerkiksi tilikauden osoittamaa tappiota tai huonoa rahoitusasemaa, katsoo kokonaiskuva ja tekee johtopäätöksen vallitsevasta toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta. Mikäli toiminnan jatkuvuuteen liittyviä lisätiedon antamisen aiheita on niin useita ja ne ovat erittäin merkittäviä, voi olla perusteltua jättää lausunto kokonaan antamatta sen sijaan, että muokattaisiin lausuntoa lisätiedolla. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 167–169)

Tilanteessa, jossa tilinpäätöksessä ei ole esitetty riittäviä tietoja, tulee tilintarkastajan kokonaisharkinnan mukaan antaa ehdollinen tai kielteinen lausunto (IFAC 2015e). Tilintarkastuskertomukseen sisällytetään erityinen viittaus siihen, että on olemassa olennaista epävarmuutta, joka saattaa merkittävästi kyseenalaistaa tarkastuskohteen kyvyn jatkaa toimintaansa. Ehdollisessa lausunnossa tilintarkastaja esittää, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat ehdollisen lausunnon perusteluissa kuvattuja puutteellisia tietoja lukuun ottamatta oikeat ja riittävät tiedot yhteisön taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Ehdollisen lausunnon perustelut sisältävät tarkemman kuvauksen seikasta, jotka aiheuttavat toiminnan jatkuvuuteen liittyvän merkittävän epävarmuuden, kuten rahoitusjärjestelyongelmat, joita ei ole mainittu riittävien tietojen kera tilinpäätöksessä. Kertomus sisältää tältä osin siksi myös yleensä huomautuksen siitä, että tilinpäätöstä ja toimintakertomusta ei ole laadittu säännösten mukaisesti eli kuvaamaan asianmukaisesti toiminnan jatkuvuuteen liittyvää tilannetta, vaan siinä on puutteita siten, ettei lisätiedon antaminen ole riittävää.

Kielteisen lausunnon (IFAC 2015e) tapauksessa tilinpäätöksessä ei ole annettu riittäviä tietoja toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta, ja se ei käytännössä käy ilmi tilinpäätöksestä. Kyseessä on siis vakavampi toiminnan jatkuvuuteen liittyvän arvioinnin virhe tilinpäätöksen esittämisessä ja raportoinnissa. Täten lausuntona on, että tilinpäätös ja toimintakertomus eivät anna oikeita ja riittäviä tietoja yhteisön taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Vastaavasti huomautus on annettu, että tilinpäätöstä ja toimintakertomusta ei ole laadittu säännösten mukaisesti, kun toiminnan jatkuvuusolettamaa ei ole asianmukaisesti käsitelty. Toinen skenaarioista oli se, että olettamusta toiminnan jatkuvuudesta ei voida pitää perusteltuna. Tilintarkastajan arvioidessa näin, että tarkastuskohde ei pysty jatkamaan toimintaansa, tulee tämän antaa kielteinen lausunto, mikäli tilinpäätös on laadittu perustuen toiminnan jatkuvuutta koskevaan olettamukseen. Tässä on otettava huomioon suoritettujen lisätarkastustoimenpiteiden, saatu informaatio sekä johdon suunnitelmien todennäköiset

vaikutukset; mikäli toiminnan jatkuvuus on näistä asioista huolimatta edelleen merkittävästi epävarmaa sillä tavalla että olettamusta toiminnan jatkuvuudesta ei voida pitää perusteltuna, annetaan kielteinen lausunto. Tilinpäätös tulisi tällaisessa tilanteessa laatia sillä olettamalla, että toiminta ei tule jatkumaan, esimerkiksi realisointiperiaatteiden mukaisesti. Mikäli johto laatii tilinpäätöksen sille olettamalle että toiminnan jatkuvuusolettama ei sovellu, voi vakiomuotoinen kertomus tulla kyseeseen, usein kuitenkin lisätiedolla mukautettuna. (KHT-Yhdistys Ry 2012: 169-172)

Kolmas skenaario on KHT-Yhdistyksen julkaisua (KHT-Yhdistys Ry 2012: 173) mukainen se, kun johto on haluton laatimaan arvioita tai laajentamaan sitä tilintarkastajan pyytäessä. Tällöin tilintarkastajan tulee harkita tilintarkastuskertomuksen mukauttamista tilintarkastuksen laajuuden rajoittamisen johdosta. Tilintarkastajalla on oikeus saada kaikki tarvitsemansa tiedot tarkastuksen tueksi, ja joskus voi olla tarpeen laatia tai laajentaa tiettyjä arvioita. Tilintarkastajan velvollisuutena ei kuitenkaan ole velvoitetta itse laajentaa ja paikata johdon arvioiden puutteita, ja täten tilanteet saattavat johtaa mukautettuun tilintarkastuskertomukseen; tarkastuksen tueksi ei ole saatu tarpeellista määrää tarkoituksenmukaista tarkastusevidenssiä toiminnan jatkuvuutta koskevan olettamuksen soveltuvuudesta tilinpäätöksen laadinnassa. Kokonaišharkintaa on kuitenkin käytettävä, sillä joissain tapauksissa tilintarkastaja voi muuta kautta kuten tilitoimistosta tiedustelemalla, tai korvaavia tarkastustoimenpiteitä suorittamalla, päästä samaan lopputulokseen ja täten kyetä tekemään johtopäätökset toiminnan jatkuvuusolettaman soveltuvuudesta. Tilintarkastajan on arvioitava johdon arvion puuttuessa, kun ei kyetä täten selvittämään onko olemassa toiminnan jatkuvuuden vaarantavia tapahtumia tai olosuhteita, että onko tarkastuskohteen kyky jatkaa toimintaansa merkittävästi kyseenalaistettu. Vastaavasti on kuitenkin ensin arvioitava, onko johto ryhtynyt toimenpiteisiin tai onko muita asiaa lieventäviä tekijöitä. Asia pohjautuu ISA705-standardiin (IFAC 2015e).

4. CASE STUDY: GOING CONCERN-RAPORTOINTIA SUOMALAISISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ

Tässä luvussa on käsitelty käytännön tapausten kautta sellaisia tilanteita, joissa tilintarkastaja ei ole raportoinut täysin vakiomuotoisesti tilintarkastuskertomuksella ja toiminnan jatkuvuus eli going concern on ollut uhattuna. Tapauksiksi on valittu työn rajauksen mukaan OMX Helsinki-päälisellä uuden tilintarkastuslain aikana olleita caseja satunnaisesti, neljä hieman erityyppistä tapausta. Kaikille yhteistä on toiminnan jatkuvuuteen liittyneet epäilykset ja tilintarkastajan siitä esittämä jollain lailla vakiomuotoisesta poikkeava raportointi. Valitut neljä yhtiötä ovat Vaahto Group, Trainer's House, Tiimari ja Tecnotree. Alla on esitelty yhtiöt, niiden liiketoiminnan peruslukuja vuodesta 2007 vuoteen 2014 taustaksi sekä eri vuosina toimitettu tilintarkastuskertomuksen tekninen pääsisältö. Tästä on menty sitten case-kohtaiseen talousoikeudelliseen analyysiin. Case-analyysin käyttö tutkimuksen tukena on perusteltu johdannossa.

4.1 Tapausten esittely

Vaahto Group kuuluu teollisuustuotteet ja –palvelut-listalle. Se valmistaa laitteistoja paperi-, kartonki-, selluteollisuudelle sekä prosessiteollisuudelle. Yhtiön segmentit ovat Paper Technology ja Process Technology. Paper Technology on keskittynyt paperi- ja kartonkikoneiden modernisointiin sekä ylläpitoon, huoltoon ja varaosapalveluihin. Process Technology on erikoistunut sekoitinteknologiaan, paineastioihin ja lämmönvaihtimiin. Yhtiö toimii Suomessa ja muualla Euroopassa. Vaahton juuret ulottuvat vuoteen 1874 ja nykyinen Vaahto Paper Technology perustettiin vuonna 1918. Vaahto tuli pörssiin vuonna 1989. (Talentum 2013: 159) Tilikausilta 2007-2011 tilintarkastaja on antanut Vaahto Groupille vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen (Vaahto Group Plc Oyj 2008–2011). Pidennetyltä 1.9.2011 – 31.12.2012 tilikaudelta on annettu lisätieto, joka liittyy ennen kaikkea maksuvalmiuteen ja rahoituksen riittävyyteen, josta tilintarkastaja ei muilta osin ole mukauttanut kuitenkaan lausuntoaan (Vaahto Group Plc Oyj 2013). Vastaavasti tilikaudelta 1.1. – 31.12.2013 on annettu tiettyä seikkaa painottava lisätieto, joka liittyy rahoituksen riittävyyteen ja tulorahoitusennusteisiin, josta tilintarkastaja ei muilta osin ole mukauttanut kuitenkaan lausuntoaan (Vaahto Group Plc Oyj 2014). Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2014 on taas annettu vakiomuotoinen kertomus, ilman lisätietoa (Vaahto Group Plc Oyj 2015).

Trainers' House kuuluu teknologia-listalle. Se tarjoaa markkinoinnin, koulutuksen ja liiketoiminnan kehittämisen palveluita. Yhtiö on erikoistunut henkilöstön kehitysohjelmiin ja räätälöityihin koulutuksiin. Yhtiö toimii Suomessa. Trainers' House tuli pörssiin fuusioitumalla Satama Interactiven kanssa vuonna 2007, Satama taas listattiin pörssiin vuonna 2000. Vuonna 2008 Sataman nimi muutettiin Trainers' Houseksi ja 2010 viimeiset osat alkuperäisestä Satama Interactivesta myytiin pois. (Talentum 2013: 154) Tilikausilta 2007–2013 tilintarkastaja on antanut Trainers' Houselle vakiomuotoisen lausunnon tilintarkastuskertomuksella mitään siihen lisäämättä (Trainers' House Oyj 2008–2014). Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2014 on annettu tiettyä seikkaa painottava lisätieto, joka liittyy ennen kaikkea saneeraukseen hakeutumiseen sekä tästä aiheutuvaan toiminnan jatkuvuuteen liittyvään epävarmuuteen, josta tilintarkastaja ei muilta osin ole mukauttanut kuitenkaan lausuntoaan (Trainers' House Oyj 2015).

Tiimari kuuluu kulutuspalvelut-listalle. Tiimari on askarteluun, lastenjuhliin ja kodin somistamiseen erikoistunut vähittäismyyntiketju. Yhtiö toimii pääasiassa Suomessa. Yhtiö perustettiin vuonna 1975. (Talentum 2013: 152) Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2007 Tiimari ei ole julkistanut tilintarkastuskertomusta (Tiimari Oyj 2008). Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2008 (Tiimari Oyj 2009) on annettu lisätieto ilman mainintaa vakiomuotoisen lausunnon mukauttamattomuudesta, mikä liittyy rahoitusaseman huonoon tilaan sekä toiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen tulorahoituksen ja rahoitusjärjestelyjen epävarmuuden kautta. Myös tilikaudella 1.1. – 31.12.2009 on annettu lisätieto ilman mainintaa vakiomuotoisen lausunnon mukauttamattomuudesta, mikä liittyy vastaavaan rahoituksellisista seikoista johtuvaan toiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen (Tiimari Oyj 2010). Lisätieto on annettu myös tilikaudella 1.1.–31.12.2010 (Tiimari Oyj 2011), mutta ei ole mainintaa että tämä tapahtuisi lausuntoa mukauttamatta, sillä rahoitukseen liittyy suurta epävarmuutta lisätynä arvonalentumistestauksen riskeillä. Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2011 on edelleen annettu vielä lisätieto tilintarkastuskertomuksella ja siten, ettei ole mainintaa lausunnon mukauttamattomuudesta (Tiimari Oyj 2012), syynä rahoitusriskien hallinta ja täten toiminnan jatkuvuuden epävarmuus. Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2012 (Tiimari Oyj 2013) on myös annettu tietyn seikan painottamista koskeva lisätieto, joka korostaa lähiajan riskejä ja epävarmuustekijöitä taloudellisissa tavoitteissa, kovenanttiehdoissa, rahoituksen uudelleenjärjestelyissä sekä käyttöpääoman riittävydessä johtaen täten epävarmuuteen yhtiön kyvyssä jatkaa toimintaansa. Vuonna 2013 Tiimari asetettiin konkurssiin.

Tecnotree kuuluu teknologialistalle. Tecnotree tarjoaa telekommunikaatiotoimialan tuotteiden, asiakkaiden ja myynnin IT-ratkaisuja. Yhtiöllä on tuotteita

matkapuhelinoperaattoreille median ja kommunikaatioväilykseen sekä asiakas- ja tuotehallintaan. Yhtiön tuotteita ovat muun muassa matkapuhelinverkkojen voicemail ja multimediasivestijärjestelmät. Laskutukseen liittyviä tuotteita matkapuhelinoperaattoreille ovat esimerkiksi pre-paid-järjestelmät. Yhtiö irrotettiin Kyrosta, joka on siis nykyinen Glaston, vuonna 2001 omaksi yhtiökseen. 2008 Tecnomen osti intialaisen Lifetreen. Yhtiön asiakkaina on yli 120 mobiilioperaattoria yli 70:ssä eri maassa. (Talentum 2013: 148) Tilikausilta 2007–2011 tilintarkastaja on antanut Tecnotreelle vakiomuotoisen lausunnon tilintarkastuskertomuksella mitään siihen lisäämättä (Tecnotree Oyj 2008–2012). Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2012 on annettu tiettyjä seikkoja painottava lisätieto (Tecnotree Oyj 2013) ja vakiomuotoisen kertomuksen mukauttamattomuudesta ei ole mainintaa, syynä on maksuvalmiusriskin sekä liikearvon merkittävän kuranttiusriskin korostaminen, jotka ovat omiaan aiheuttamaan toiminnan jatkuvuudelle epävarmuudelle. Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2013 puolestaan on annettu vastaavasti tiettyjä seikkoja painottava lisätieto (Tecnotree Oyj 2014) ja vakiomuotoisen kertomuksen mukauttamattomuudesta ei ole mainintaa, syynä on maksuvalmiuden tiukkuuden, liikearvon merkittävän kuranttiusriskin sekä projektien taloudellisten epävarmuuksien korostaminen, jotka ovat omiaan aiheuttamaan toiminnan jatkuvuudelle epävarmuudelle. Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2014 on annettu mukautettu lausunto, tiettyjä seikkoja painottava lisätieto, kuten myös huomautus (Tecnotree Oyj 2015); ehdollinen lausunto on annettu projektisaamisten epävarmuuteen liittyen, huomautus aikaisen ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnistä oman pääoman menettämisestä alle puoleen osakepääomasta ja lisätieto taloudellisen aseman heikkoudesta, toiminnan uudelleenjärjestelystä toiminnan jatkuvuuteen liittyen sekä liikearvon ja projektisaamisten alaskirjausriskistä.

4.2 Case Vaahto Group: Talousoikeudellinen caseanalyysi

Vaahdon liikevaihto on vuosina 2007–2012 vaihdellut merkittävästi suuntaan ja toiseen, kokonaisliikevaihto on kuitenkin jäänyt pysyvästi alemmalle tasolle ennen kaikkea vuoden 2010 puolittumisen jälkeen, vaikka 2011 tulikin palautumista. Vuosina 2012–2014 on tullut edelleen selvää laskua, liikevaihdon taso vuonna 2014 on ollut noin neljännes lähtövuodesta 2007. Vuoden 2007 voitollisuuden jälkeen ovat vuodet 2008–2014 olleet tappiollisia, kun katsotaan esimerkiksi EBIT-lukua. Operatiivinen kassavirta on ollut lievästi miinuksella aina vuodesta 2007 lukuun ottamatta vuosia 2008–2009. Gearing eli velkaantuneisuus pysyi vuoteen 2009 asti siedettävänä, mutta on sen jälkeen kohonnut jatkuvasti, eikä sitä ole voitu laskea vuodesta 2012 lähtien. Oma pääoma on

nimittäin vähentynyt vuodesta 2008 lähtien ja kääntynyt negatiiviseksi vuonna 2012. (Vaahto Group Plc Oyj 2008–2015)

Esittelyssä mainittiin katsottuihin tilintarkastuskertomuksiin viitaten, että tilikausilta 2007–2011 tilintarkastaja on antanut Vaahto Groupille vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen mitään siihen lisäämättä (Vaahto Group Plc Oyj 2008–2011), mikä on tapahtunut myös viimeisenä tarkasteluvuonna 2014 (Vaahto Group Plc Oyj 2015). Edellä selostettiin lyhyesti Vaahdon taloudellinen kehitys, ja koska vakiomuotoiset kertomukset on annettu vuosina 2007–2011, ei tilintarkastajan tiedossa ole tällöin ollut seikkoja ISA570:n, ISA705:n ja ISA706:n tavoitteiden ja vaatimusten tapaan (IFAC 2015d-f), jotka olisivat vaatineet lisätietoa tai lausunnon mukauttamista seuraavan 12 kuukauden ajalta, toiminnan jatkuvuusolehtaman epäileminen mukaan lukien. Tilintarkastajan lausunto perustuu kokonaisuuden harkintaan, olennaiseen oikeellisuuteen ja tietojen esittämiseen sekä kohtuulliseen varmuuteen jo tilintarkastuslain perussisällön perusteella (TilintL 3:5), ja täten olennaisia virheitä ei ole löytynyt julkiseen raportointiin saakka. Yhtiön johto on ollut myös velvollinen IFRS-standardin IAS1 perusteella (Deloitte IASPLUS 2015) arvioimaan muun muassa toiminnan jatkuvuutta, ja on vastuussa tilinpäätöksen oikeellisuudesta. OYL:n 1:8§ mukaan johdon on myös huolellisesti toimien edistettävä yhtiön etua.

Vaahdon taloudellisesta kehityksestä (Vaahto Group Plc Oyj 2008–2011) puolestaan edellä käsiteltyyn tapaan vuoteen 2009 saakka liikevaihto pysyi hyvällä tasolla ja toiminta oli siihen asti kannattavaa kassavirrankin ollessa positiivinen. Vuoden 2010 myynnin puolittumisen yhteydessä tilintarkastajalla lienee hälytyskellot ruvenneet soimaan ja kriisitietoisuus vähitellen lisääntymään, myös tuloksen kääntyessä negatiiviseksi kassavirran ohella. Päätös mahdollisesta lisätiedosta tai lausunnon mukauttamisesta on tehtävä sen hetken arvion mukaan, ja 2010 oli varsinainen ensimmäinen vuosi, jolloin toiminnan jatkuvuus täytynee olla otettu seurantaan. Yksi huono vuosi ei silti pitkä historia huomioon ottaen vielä aiheuta julkista going concern-raportointia; eihän sillä hetkellä arvioituna toiminnan jatkuvuus ole välttämättä vielä ollut uhattuna 12 kuukauden tähtäimellä. Vuonna 2011 liiketoiminta ja sen kannattavuus pienistä tappioista huolimatta oli puolestaan toipunut selvästi, mikä on antanut tilintarkastajalle perusteltua aihetta uskoa tilanteen kääntymiseen ja johdon suunnitelmien onnistumiseen, jota on tullut arvioida toiminnan jatkuvuuteen liittyen ISA570-standardin mukaisesti (IFAC 2015d). Omavaraisuus on hiljalleen laskenut heikoksi ja gearing noussut korkeaksi vuosina 2010–2011, mutta omistajataustat ja mahdolliset rahoitusjärjestelyt huomioiden on ollut

mahdollista uskoa rahoituksen ratkeamiseen ja lisöpääomittamiseen, jos sitä tulevaisuudessa tarvittaisiin (Vaahto Group Plc Oyj 2008–2011).

Pidennetyllä 1.9.2011 – 31.12.2012 tilikaudella (Vaahto Group Plc Oyj 2013) on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakiomuotoista lausuntoa muuten mukauttamatta ”tiettyjen seikkojen painottamista koskevat lisätiedot”-otsikoitu kappale. Siinä tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota tilinpäätöksen liitetiedoissa kohdassa 28, rahoitusriskien hallinta, sekä toimintakertomuksessa esitettyihin asioihin yhtiön maksuvalmiudesta ja veloista. Kappaleessa on sitten todettu, että yhtiön oman arvion mukaan konsernin käyttöpääoma riittää tilinpäätöshetkellä seuraavan 12 kuukauden tarpeisiin, mikäli konserni saavuttaa ennustetut tulostavoitteet, ja lyhytaikaisen rahoituksen uudelleenjärjestely on mahdollinen. Tilintarkastajan näkemys tästä on, että nämä asiat yhdessä liitetiedoissa ja toimintakertomuksessa mainittujen asioiden kanssa osoittavat olennaista epävarmuutta yhtiön toiminnan jatkuvuudesta.

Tilintarkastaja lisää vielä lisätiedoissa (Vaahto Group Plc Oyj 2013), että on syytä kiinnittää huomiota emoyhtiön liitetiedoissa kohdassa 12, eli vaihtuvat vastaavat ja saamiset, selostettuihin tytäryhtiöiltä olevien pääomalainasaamisten arvostukseen ja tähän liittyvään epävarmuuteen. Lisätiedon lisääminen kertomukselle perustuu TilintL:n 3:5 pykälään ja ISA706-standardiin (IFAC 2015f) yhdessä toiminnan jatkuvuutta käsittelevän ISA570-standardin (IFAC 2015d) kanssa. Aiemmin oli jo mainittu yhtiön velvoitteesta arvioida omaa toiminnan jatkuvuuttaan IAS1-standardin mukaan (Deloitte IASPLUS 2015), mistä toki lähtee myös KPL ja OYL. Standardien vaatimukset lähtevät siis siitä, että tarpeelliset lisätiedot annetaan tilintarkastajan toimesta silloin, kun yhtiö on ne riittävällä tavalla itsekin tuonut esiin toimintakertomuksessaan ja liitetiedoissaan.

Vaahdon pidennetyn tilikauden 2012 vuosikertomukselta (Vaahto Group Plc Oyj 2013) löytyy ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomukselta löytyy kappale ”Rahoitus ja maksuvalmius”. Sen luvulliset pääkohdat ovat toiminnan jatkuvuuden kannalta, että konsernin liiketoiminnan rahavirta on ollut tällä ja viime tilikaudella selvästi negatiivinen, omavaraisuusaste on pudonnut edelliskauden positiivisesta negatiiviseksi, ja rahoituskulut ovat kasvaneet edelliskauden selvästi. Tekstiosassa hallitus on kertonut, että konsernin maksuvalmiustilanne on kireä ja rahoituksen riittävyys edellyttääkin johdon suunnitelmien toteutumista, kannattavuuden parantumista ja varautumista lyhytaikaisen rahoituksen maksuohjelmien uudelleenjärjestelyyn tai lisärahoituksen hankkimiseen. Tästä kerrotaan vielä, että hallitus on tilikauden

päättymisen jälkeen aloittanut neuvottelut rahoittajien kanssa maksusuunnitelmien uudelleenjärjestelmiseksi. Kappale kertoo myös vielä, että rahalaitoslainoihin liittyvät omavaraisuuden kovenanttiehdot ovat rikkoutuneet tilikauden aikana, mutta yhtiö on saanut rahoittajilta vahvistuksen siitä, että lyhyellä aikavälillä seuraamuksia yhtiölle ei asiasta ole. Vahvistukset eivät kuitenkaan kata seuraavaa 12 kuukautta.

Tilinpäätöksen liitetiedoista vuodelta 2012 (Vaahto Group Plc Oyj 2013) kohdasta 28, ”Rahoitusriskien hallinta”, ilmenee tavanomaisten tietojen lisäksi toiminnan jatkuvuuteen linkittyvät asiat. Korkoriskin alla on todettu, että kovenanttiehdot ovat rikkoutuneet, minkä vuoksi rahalaitoslainoja on luokiteltu lyhytaikaisiksi lainanantajilta saadun sanktiottomuusvahvistuksen kuuden kuukauden keston vuoksi, millä on vaikutuksensa myös korkojen herkkyyssanalyysin struktuuriin. Jälleenrahoitus- ja likviditeettiriskin alla on todettu konsernin maksuvalmiustilanteen olevan kireä sekä edellyttävän samoja toimenpiteitä mitä toimintakertomuksessakin on lueteltu. Yhtiö on laatinut kassavirtaennusteen seuraavalle 12 kuukaudelle, joka perustuu tulosennusteeseen ja arvioituihin toiminnan rahoitustarpeisiin. Sen mukaan konsernin käyttöpääoma riittää tilinpäätöshetkellä seuraavan 12 kuukauden tarpeisiin, edellyttäen että tulosennusteet saavutetaan ja lyhytaikaista rahoitusta voidaan uudelleenjärjestellä, johon liittyvät neuvottelut hallitus on aloittanut tilikauden päättymisen jälkeen. Tulosennusteiden saavuttamiseen liittyy epävarmuutta, sillä tulosennusteessa käytetty taso ei kuvasta edellisten vuosien tasoa ja sen odotetaan paranevan merkittävästi. Rahoitusjärjestelyiden alla on vielä kuvailtu lisäksi sitä, että rahalaitoslainoihin liittyi kovenanttiehtoja per 31.12.2012, ja niistä omavaraisuuteen liittyvät ehdot ovat rikkoutuneet tilinpäätöshetkeen mennessä. Rikkomuksesta ei aiheudu konsernille seuraamuksia rahoittajien vahvistuksen mukaan, joka tosin kestää vain kuusi kuukautta.

Lisäksi vuoden 2012 emoyhtiön liitetietojen (Vaahto Group Plc Oyj 2013) kohdasta 12 ilmenee tilintarkastajan mainitsema ”Pääomalainasaatavat tytäryhtiöiltä”. Kappaleessa kerrotaan, että yhtiöllä on OYL:n tarkoittamia pääomalainoja myönnettynä Vaahto Paper Technologylle ja Japrotekille. Mahdollista arvonalentumista on arvioitu perustuen kerrytettävissä oleviin rahamääriin kassavirtaennusteiden kautta ja diskonttokorko eli pääoman tuottovaatimus huomioiden. Yhtiö on todennut, että pääomalainasaatavien arvossa ei ole herkkyyttä, ja täten mikäli yhtiö jää asetetuista tulostavoitteista, syntyy tarve uudelle alaskirjaukselle jo aiemmin tehdyn lisäksi. Tulostavoitteet eivät kuvasta viime vuosien toteutunutta tuloskehitystä, joten ne sisältävät epävarmuutta.

Edellä mainitut seikat olivat olennaisia ja tilintarkastaja on nähnyt tarpeelliseksi korostaa niitä ISA706 mukaisesti (IFAC 2015f). Asiat perustuvat pitkälti ISA570 toiminnan jatkuvuuden standardiin (IFAC 2015d). Jo yhtiön ilmoittamista kovenanttiehtoihin liittyvistä riskeistä selviää, että seuraavan 12 kuukauden toiminnan jatkuvuusolettama on uhattuna, sillä vapautus rikkomisesta kestää vain 6 kuukautta. Tähän liittyen, rahoitus on ollut vaakalaudalla negatiivisen kassavirran ja tappioiden vuoksi. Lisäksi vakimuotoisten kertomusten vuosina odotetut tulospäätökset eivät ole jatkuneet, vaan tilanne on heikentynyt, eli johdon suunnitelmat eivät ole toteutuneet, mikä on huomioitava raportoinnissa kokonaisharkinnan ISA706 mukaisesti (IFAC 2015f).

Tilikaudella 1.1. - 31.12.2013 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakimuotoista lausuntoa muuten mukauttamatta ”tiettyjen seikkojen painottamista koskevat lisätiedot”-otsikoitu kappale. Siinä tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota tilinpäätöksen liitetiedoissa kohdassa 28, rahoitusriskien hallinta, sekä toimintakertomuksessa esitettyihin asioihin yhtiön maksuvalmiudesta ja veloista. Kappaleessa on sitten todettu, että yhtiön oman arvion mukaan konsernin käyttöpääoma riittää tilinpäätöshetkellä seuraavan 12 kuukauden tarpeisiin, mikäli konserni saavuttaa ennustetut tulostavoitteet, ja lyhytaikaisen rahoituksen uudelleenjärjestely on mahdollinen. Tilintarkastajan näkemys tästä on, että nämä asiat yhdessä liitetiedoissa ja toimintakertomuksessa mainittujen asioiden kanssa osoittavat olennaista epävarmuutta yhtiön toiminnan jatkuvuudesta. Tilintarkastaja ei ole sisällyttänyt tälle tilikaudelle edellisvuoden kertomuksella ollutta kommenttia tytäryhtiöltä olevista pääomalinasaamisista. (Vaahto Group Plc Oyj 2014). Tilanne, raportointi ja sen perustelut ovat pitkälti yhtenäiset 2012 päättyneen tilikauden kanssa.

Vaahdon tilikauden 2013 vuosikertomukselta (Vaahto Group Plc Oyj 2014) löytyy ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomukselta löytyy kappale ”Rahoitus ja maksuvalmius”. Sen luvulliset pääkohdat ovat toiminnan jatkuvuuden kannalta, että konsernin liiketoiminnan rahavirta on ollut tällä tilikaudella selvästi negatiivinen, ja rahoituskulut ovat laskeneet hieman edelliskauden. Omavaraisuuslukua ei ole esitetty tänä vuonna tässä kappaleessa, mutta toimintakertomuksella on erillinen omaa pääomaa koskeva osio, jossa on todettu sen olevan negatiivinen johtuen liiketoiminnan tappiollisuudesta ja pääomalinainojen alaskirjauksesta. Tekstiosassa hallitus on kertonut, että konsernin maksuvalmiustilanne on kireä ja rahoituksen riittävyys edellyttääkin johdon suunnitelmien toteutumista ja kannattavuuden parantumista. Kappaleessa kerrotaan vielä, että hallitus on tilikauden 2013 aikana toteuttanut neuvottelut rahoittajien

kanssa maksusuunnitelmien uudelleenjärjestelmiseksi; konserni saa lyhennysvapaata vuoden 2014 ajaksi, lainanantajat ovat antaneet lainoja anteeksi ja lisäksi tullaan antamaan lainoja ehdollisesti anteeksi tiettyjen edellytysten täytyessä. Yhtiö on myös saanut lisärahoitusta osakkeenomistajiltaan, ja se aikoo rahoitusehtona järjestää osakeannin sekä divestoida osan Paper Technology-liiketoiminnoistaan. Kappale kertoo vielä, että aiemmin mainitut rahalaitoslainoihin liittyvät omavaraisuuden kovenanttiehdot ovat rikkoutuneet tilikauden aikana, mutta yhtiö on saanut rahoittajilta vahvistuksen siitä, että seuraamuksia yhtiölle ei asiasta ole.

Tilinpäätöksen liitetiedoista tilikaudelta 2013 (Vaahto Group Plc Oyj 2014) kohdasta 28, ”Rahoitusriskien hallinta”, ilmenee tavanomaisten tietojen lisäksi toiminnan jatkuvuuteen linkittyvät asiat. Jälleenrahoitus- ja likviditeettiriskin alla on todettu konsernin maksuvalmiustilanteen olevan kireä sekä edellyttävän samoja toimenpiteitä mitä toimintakertomuksessakin on lueteltu, lisättyä tässä tarkentaen vielä, että tarvitaan myös lyhytaikaisen rahoituksen maksusuunnitelmien uudelleenjärjestelyä tai lisärahoituksen hankkimista. Yhtiö on laatinut kassavirtaennusteen helmikuulle 2015 saakka, joka perustuu tulosenusteeseen ja arvioituihin toiminnan rahoitustarpeisiin. Sen mukaan konsernin käyttöpääoma riittää tilinpäätöshetkellä seuraavan 12 kuukauden tarpeisiin, edellyttäen että tulosenusteet saavutetaan ja lyhytaikaista rahoitusta voidaan uudelleenjärjestellä. Tulosenusteiden saavuttamiseen liittyy epävarmuutta, sillä tulosenusteessa käytetty taso ei kuvasta edellisten vuosien tasoa. Rahoitusaseman vahvistamiseksi suunnitellaan 2014 järjestettävää osakeantia sekä Paper Technology-liiketoiminnasta luopumista, ensisijaisena vaihtoehtona sen myyminen. Rahoituksen uudelleenneuvottelut tullaan järjestämään syksyllä 2014. Rahoitusjärjestelyiden alla on vielä kuvailtu lisäksi sitä, että rahalaitoslainoihin liittyi kovenanttiehtoja per 31.12.2013, ja niistä omavaraisuuteen liittyvät ehdot ovat rikkoutuneet tilinpäätöshetkeen mennessä. Rikkomuksesta ei aiheudu konsernille seuraamuksia rahoittajien vahvistuksen mukaan. Tässä on kuvailtu myös toimintakertomuksessa jo esitetyt asiat lainojen anteeksiannosta, tulevasta osakeannista ja osakkailta jo saadusta lisärahoituksesta, lyhennysvapaasta sekä Paper Technologyn divestoinneista. Toimet ovat osa yhtiön johdon uutta strategiaa ja sen mukaista liiketoimintasuuntaa.

Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2014 on taasen annettu vakiomuotoinen kertomus, ilman lisätietoa (Vaahto Group Plc Oyj 2015). Tilintarkastaja ei siis ollut mukauttanut kertomusta tai lisännyt tiettyjä seikkoja painottavia kappaleita tilintarkastuskertomukselle tilikauden 2014 (Vaahto Group Plc Oyj 2015) lukuja ja tietoja koskien. Yhtiön hallitus on toimintakertomuksellaan kuvaillut kuitenkin varsin kattavasti yhtiön tilannetta

liiketoiminnan kehityksen, rahoituksen, riskien ja toiminnan epävarmuustekijöiden ja oman pääoman kappaleissa. Tilannetta sekä suoritettuja merkittäviä järjestelyjä on vertaillen avattu. Markkinatilanne on ollut haastava ja tulos tappiollinen liikevaihdon laskun myötä. Tilikauden päättymisen jälkeen helmikuussa 2015 Vaahto Group on sopinut keskeisten rahoittajiensa kanssa järjestelyistä, joiden tarkoituksena on rahoitusaseman vahvistaminen ja toiminnan jatkuvuuden turvaaminen. Järjestelyihin kuuluu, että yhtiön rahoittajat antavat anteeksi lainoja ja muuntavat lainasaatavia pääomiksi, lainoille myönnetään lyhennysvapaata kesäkuuhun 2016 saakka, ja Vaahto toteuttaa suunnatun osakeannin. Lisäksi käynnistetään kustannustenvähentämishjelma.

Rahoitus-osiossa on kuvailtu ennen kaikkea kovenanttitilannetta, joka on rikkoutunut tilikauden päättyessä, mutta mistä on päästy sopimukseen osana edellä mainittuja rahoitusjärjestelyjä kauden jälkeen. Tilikauden aikana konserni sai lainoistansa lyhennysvapaata, sekä lainoja anteeksi. Vaahdon tytäryhtiö Vapate Oy asetettiin konkurssiin kauden aikana, ja emoyhtiö oli antanut sen konkurssissa erääntyneistä lainoista takauksia siten, että jouduttiin kirjaamaan pakollista varausta. Konsernin rahoitustilanne on pysynyt tiukkana, vaikkakin tehdyt järjestelyt helpottavat tilannetta. Riskeissä ja toiminnan epävarmuustekijöissä on käsitelty yleisesti erilaisia liiketoiminnan riskejä, joista olennaisimpia toiminnan jatkuvuuden kannalta on rahoitusriski, jota edellä jo käsiteltiin. Muita relevantteja riskejä tämän kannalta ovat suuret ja pitkät projektit, joiden tuottoihin ja kustannuksiin sekä kassavirtoihin liittyy epävarmuutta, joka korostuu nykyisessä rahoitustilanteessa. Oman pääoman osalta on vielä todettu, että se on ollut tilinpäätöshetkellä negatiivinen. (Vaahto Group Plc Oyj 2015).

Lisäksi tilinpäätöksen liitetiedoissa (Vaahto Group Plc Oyj 2015) on kommentoitu toiminnan jatkuvuuteen liittyviä asioita suhteellisen kattavasti. Kohdassa 2, eli ”Tilinpäätöksen laatimisperiaatteet”, on kommentoitu toiminnan jatkuvuutta; tilinpäätös on laadittu toiminnan jatkuvasolettamalla, mikä perustuu tilikauden päättymisen jälkeen toteutettuun rahoitusratkaisuun ja tehostusohjelmaan turvaten keskipitkällä aikavälillä toiminnan jatkuvuuden. Kohdassa 28 rahoitusriskien hallinnasta on kuvattu aiempaan tapaan maksuvalmiusriskejä ja rahoitusjärjestelyjä jälleenrahoitus- ja likviditeettiriskin alla: siellä on todettu konsernin maksuvalmiustilanteen olevan kireä ja rahoituksen riittävyyden edellyttävän johdon suunnitelmien toteutumista ja kannattavuuden paranemista. Yhtiö on laatinut kassavirtaennusteen helmikuulle 2016 saakka, joka perustuu tulosenusteeseen ja arvioituihin toiminnan rahoitustarpeisiin. Sen mukaan konsernin käyttöpääoma riittää tilinpäätöshetkellä seuraavan 12 kuukauden tarpeisiin,

edellyttäen että tulosenusteet saavutetaan. Tulosenusteiden saavuttamiseen liittyy epävarmuutta, sillä tulosenusteissa käytetty taso ei kuvasta edellisten vuosien tasoa.

Rahoitusaseman vahvistamiseksi on sovittu keskeisimpien rahoittajien kanssa järjestelyistä, joiden tarkoituksena on turvata yhtiön rahoitusasema ja toiminnan jatkuvuus. Rahoitusjärjestelyiden alla on vielä kuvailtu lisäksi sitä, että rahalaitoslainoihin liittyi kovenanttiehtoja per 31.12.2014, ja niistä omavaraisuuteen liittyvät ehdot ovat rikkoutuneet tilinpäätöshetkeen mennessä. Rikkomuksesta ei aiheudu konsernille seuraamuksia rahoittajien vahvistuksen mukaan. Rahoitusneuvottelujen päättymisestä on myös ilmoitettu, ja niiden tuloksena yhtiöllä on lainoista lyhennysvapaata 30.6.2016 saakka, osakeannin järjestäminen on toteutettu ja saatu uutta omaa pääomaa sekä rahalaitoslainoja on muunneltu osittain pääomalainoksi. Yhtiö on myös aloittanut kustannusten sopeuttamisohjelman. (Vaahto Group Plc Oyj 2015)

Vuoden 2014 tilintarkastuskertomus (Vaahto Group Plc Oyj 2015) ei ollut siis mukautettu, eikä lisätiedolla lisätty, mitä olivat vuosien 2012–2013 tilintarkastuskertomukset (Vaahto Group Plc Oyj 2013–2014). Lisätiedon antaminen perustuu tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan ja lisätiedon tarpeellisuuteen esimerkiksi tilintarkastuslain 3:5:n mukaan. Tässä tapauksessa oli vielä vaihtunut päävastuullinen tilintarkastaja, vaikka yhteisö olikin pysynyt samana, joten kyse voi omaan kokemukseeni mukaan olla näkemyserostakin. Edellä kuvailtuun tapaan yhtiön raportointi omasta tilanteestaan oli varsin kattavaa ja riittävää. Rahoitusta oli saatu järjesteltyä siten, että seuraavan 12 kuukauden aikana toiminnan jatkuvuuteen ei välttämättä ole liittynyt epävarmuutta muun muassa kovenanttien vapautuksen, lyhennysvapaiden sekä johdon suunnitelmien ja toteutetun osakeannin johdosta. Lisäksi yhtiö oli muutenkin järjestellyt toimintaansa ja omistajat olivat osoittaneet sitoutumista yhtiön rahoittamiseen. Tilintarkastaja on voinut odottaa yhtiön sidosryhmien olevan tietoinen aiempien lisätietojen perusteella yhtiön tilanteesta, yhtiön oman raportoinnin tuoman informaation lisäksi. Täten kun tilinpäätöksestä voitiin muuten antaa vakiovuotoinen lausunto, ei korostusta ilmeisestikään ole katsottu enää tarpeelliseksi. Jossakin määrin silti valintaa olla antamatta lisätietoa, ja täten luottaa vain 12 kuukauden periodiin, on pidettävä enemmän tai vähemmän yllättävänä valintana pitkällä tähtäimellä.

4.3 Case Trainers' House: Talousoikeudellinen caseanalyysi

Trainers' Housen liikevaihto on vuosina 2007–2014 laskenut jatkuvasti, kokonaisliikevaihto on jäänyt alle neljännekseen huippuvuosien 2007–2008 jälkeen.

Tulostaso on vaihdellut ollen välillä lievästi positiivinen ja välillä lievästi negatiivinen, kun katsotaan EBIT-lukua. Vuodet 2012–2014 ovat olleet kuitenkin selvästi negatiivisia tulokseltaan. Operatiivinen kassavirta on ollut pääosin lievästi positiivinen vuodesta 2007 lukuun ottamatta vuosia 2010 ja 2014. Gearing eli velkaantuneisuus on pysynyt vielä vuosina 2007–2012 suhteellisen hyvänä, mutta vuodet 2013–2014 ovat olleet raskaasti tappiollisia johtaen gearingin moninkertaistumiseen suhteessa 2012 tasoon. Vastaavasti oma pääoma pysyi hyvällä tasolla vuosina 2007–2012 huolimatta 2010–2011 olleesta merkittävästä alaskirjauksesta, mutta vuodet 2013–2014 ovat olleet raskaasti tappiollisia johtaen oman pääoman kutistumiseen noin kahdeksannekseen vuoden 2014 loppuun mennessä suhteessa 2012 lopun tasoon. (Trainer's House Oyj 2008–2015)

Tilikausilta 2007–2013 tilintarkastaja oli siis antanut Trainer's Houselle vakioimuotoisen tilintarkastuskertomuksen (Trainer's House Oyj 2008–2014). Vakioimuotoinen kertomus voidaan antaa suoraan tilintarkastuslain 3:5:n ja ISA705-706 (IFAC 2015e-f) estämättä, mikäli niiden ehdot täyttyvät. Tässä ne ovat täyttyneet tilintarkastajan harkinnan mukaan ja yhteisön tarkastustyöhön perustuen näinä vuosina. Jos asiaa katsotaan going concernin kannalta, yhtiön liikevaihto oli laskenut koko tarkastelujakson ja tulos ollut lievästi positiivinen tai negatiivinen kassavirran pysyessä lähinnä lievästi positiivisena (Trainer's House Oyj 2008–2014). Oma pääoma ja velkaantumisaste olivat pysyneet liiketoiminnan kehityksestä huolimatta hyvällä korkealla tasolla. Vuosi 2013 muutti kuitenkin tilanteen merkittävästi ollen raskaan tappiollinen ja johtaen merkittävään oman pääoman kutistumiseen liiketoiminnan kutistuessa ja kassavirtojen vähentyessä. Rahoitusrakenteesta oli muodostumassa jatkuvasti supistuneeseen kokoon myös suhteettoman raskas, jota on seuraavissa kappaleissa kuvailtu. Toiminnan jatkuvuusolettamaa voitiin soveltaa kuitenkin IAS1 (Deloitte IASPLUS 2015) ja KPL:n yleisperiaatteen mukaan. Johto on seurannut tilannetta OYL:n edellyttämällä tavalla. Yhtiön rahoitusasema on pysynyt liiketoiminnan sakkaamisesta huolimatta kohtalaisena, ja 12 kuukauden perusteella ei vielä ollut perustellusti aihetta muuhun kuin seurantaan.

Tilikaudella 1.1. - 31.12.2014 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakioimuotoista lausuntoa muuten mukauttamatta ”tietyn seikan painottamista koskeva lisätieto”-otsikoitu kappale. Siinä tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota toimintakertomukseen ja liitetietoihin, joiden mukaan yhtiö on hakeutunut yrityssaneeraukseen ja pyrkii selvittäjän kanssa löytämään konsernille rahoituksen ja vastuiden kohdalle ratkaisuja, jotka turvaisivat toiminnan jatkuvuuden. Kappaleessa on todettu seuraavaksi, että toimintakertomuksen mukaan hallitus, johto ja selvittäjä eivät harkitse yhtiön asettamista selvitystilaan, ja tämän johdosta heidän näkemyksenä mukaan on ollut asianmukaista

laatia tilinpäätös toiminnan jatkuvuuden periaatteella. Hallitus toteaa kappaleessa mainitusti toimintakertomuksessa, että tilinpäätöksen allekirjoitushetkellä ei ole mahdollista ennakoida yrityssaneerausta ja liiketoimintaa koskevien suunnitelmien onnistumista, sekä näiden tuoman parannuksen riittävyttä suhteessa yhtiön kykyyn jatkaa liiketoimintaa. Tilintarkastajan näkemys tästä on, että nämä asiat yhdessä liitetiedoissa ja toimintakertomuksessa mainittujen asioiden kanssa osoittavat olennaista epävarmuutta yhtiön toiminnan jatkuvuudesta. (Trainers' House Oyj 2015).

Negatiiviset tulovirran ja pääomarahoituksen trendit jatkuivat vuonna 2014 toista vuotta peräkkäin, ja koska negatiiviset muutokset olivat edelleen niin merkittäviä, tuli ajankohtaiseksi arvioida mukautuksen tai lisätiedon tarpeellisuutta tilintarkastuslain 3:5§:n ja ISA705-706 mukaan (IFAC 2015e-f). Tilanteen muuttua edelleen dramaattisesti, ja yrityssaneerausmenettelyn tullessa kyseeseen, on kuvaan tullut mukaan huomattavaa epävarmuutta toiminnan jatkuvuuden periaatteen soveltamisesta ISA570:n (IFAC 2015d) mukaisesti. Lopputulema sisältää huomattavaa epävarmuutta, ja vaikka toiminnan jatkuvuusolettamaa on ehdollisena tuleville tapahtumille sovellettukin, sillä ei voida sanoa että näin ei voisi absoluuttisesti toimia, on kuitenkin ollut tarpeen korostaa tätä merkittävää epävarmuutta tilintarkastajankin toimesta ISA706 (IFAC 2015f) mukaisesti lisätiedolla. Kyse on tässäkin tapauksessa epäilyksestä yhtiön kyvyssä hoitaa velvoitteitaan tiettyjen odotusten valossa, kuten tulo- ja tappioliiketoiminnan sekä tulevien rahoituserien hoitamisen suhteen.

Trainer's Housen tilikauden 2014 tilinpäätökseltä (Trainers' House Oyj 2015) löytyy tarpeelliset tiedot tilinpäätöksen käyttäjälle eli tilintarkastuskertomuksen lisäksi varsinaista yhtiön omaa ulkoista raportointia laajasti, sisältäen ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomukselta löytyvät kappaleet ”Yrityssaneerausmenettely” ja ”Toiminnan jatkuvuus” sekä ”Rahoitus, vakavaraisuus ja riskit”. Yrityssaneerausmenettely-kappaleessa kerrotaan, että tilikauden lopussa on jätetty hakemus yrityssaneerausmenettelyyn ja se on myös hyväksytty, ja ylimääräisen yhtiökokouksen päätöksellä on tätä päätetty jatkaa. Kappaleessa on lyhyesti viitattu yrityksen saneerauksesta annettuun lakiin (YSL 47/1993), jonka mukaan yrityssaneerausmenettelyssä voidaan organisoida ja järjestellä sekä yhtiön liiketoimintaa että sen velkoja, ja tällaisen saneerausmenettelyn tuloksena yhtiö voi joko jatkaa toimintaansa tai saneerauksen epäonnistuessa hakeutua konkurssiin. Tässä saneerausohjelmassa osana ovat erilaiset velkojen maksua koskevat järjestelyt, joita on lueteltu erilaisia kuten maksuaikataulujen muuttaminen ja velkojen leikkaaminen. Tarkka

saneerausohjelma ja katsaukset laaditaan erillisen selvittäjän toimesta myöhemmin, ja sitä ei vielä täten ollut tilinpäätöksen laatimisajankohtana. Yhtiö toteaa, että ennen saneerausohjelmaa ja sen perusteella käytettävissä olevia vaihtoehtoja, ei voida lausua mitään. Epävarmuus sisältää mahdollisuuden myös konkurssiin hakeutumiseen.

Toiminnan jatkuvuus-kappaleessa todetaan, että tilinpäätös on laadittu toiminnan jatkuvuusolettamaan perustuen, ja yhtiön johto sekä hallitus eivät harkitse yhtiön asettamista selvitystilaan, katsoen täten oletettaman käytön asianmukaiseksi. Se sisältää selostuksen mukaan kuitenkin olennaista epävarmuutta huomioiden myös yhtiön rahoitustilanne, vastuut ja viimeaikainen tuottokehitys, joiden seurauksena kyky jatkaa toimintaa on aiheellisesti epäilyksen alla. Toiminnan jatkuvuusolettaman käyttö edellyttää tulevaisuudessa saneerausmenettelyn onnistumista sekä liiketoiminnan kannattavuuskehityksestä. Kannattavuuskehitykseen liittyy epävarmuutta, ja se on osin yhtiöstä riippumaton asia johtuen muun muassa markkinoiden kehityksestä. Rahoitus, vakavaraisuus ja riskit-kappale toteaa toimintaympäristön olevan yhtiölle haasteellinen, ja täten aikanaan vuonna 2007 olleen Satama Interactive-järjestelyn rahoituskuviot ovat osoittautuneet liian raskaiksi ja epäonnistuneiksi suhteessa liiketoiminnan nykyiseen kokoon. Yhtiö on toteuttanut vuosina 2013–2014 erilaisia rahoitusjärjestelyjä keskeisten rahoittajiensa ja avainhenkilöidensä kanssa, tavoitteena rahoituskulujen alentaminen sekä rahoituksen joustavuus nykyiseen vaikeaan tilanteeseen. Omavaraisuusaste on pudonnut selvästi ja gearing on kasvanut merkittävästi. Rahavirrat ovat kääntyneet lievästi negatiivisiksi lievästi positiivisista luvuista. (Trainers' House Oyj 2015)

Tilinpäätöksen liitetiedoista vuodelta 2014 (Trainers' House Oyj 2015) löytyvät heti aluksi kappaleet ”Yrityssaneerausmenettely” ja ”Toiminnan jatkuvuus” osana tilinpäätöksen laadintaperiaatteita. Yrityssaneerausmenettelyä koskevassa kappaleessa on kerrottu toimintakertomuksen kanssa yhtenäiset ja samassa laajuudessa olevat tiedot aiemmin kerrotusta yrityssaneerauskuviosta. Toiminnan jatkuvuudesta yhtiö on todennut, että tilinpäätös 2014 on laadittu toiminnan jatkuvuusolettamaa käyttäen, ja yhtiön hallitus ja johto eivät harkitse yhtiön asettamista selvitystilaan. Yhtiön toiminnan jatkuvuuteen liittyy kuitenkin tilinpäätöshetkellä huomattavaa epävarmuutta, joka riippuu tulevasta saneeraussuunnitelmasta sekä yhtiön kannattavuuskehityksestä, huomioiden nykyinen rahoitustilanne, vastuut ja liiketoiminnan kehitys. Yhtiön johdon mukaan ei ole mahdollista arvioida vielä saneeraussuunnitelman toteutuskelpoisuutta, minkä vuoksi myös konkurssiin asettaminen voi olla mahdollinen sen epäonnistuessa. Kirjaukäytännöissä ei ole huomioitu toiminnan jatkuvuuteen liittyvää epävarmuutta ja tulevaa saneeraussuunnitelmaa, joka ei ole vielä ollut tiedossa.

Lisäksi liitetiedot 25–27 käsittelevät rahoitusvelkoja, muita velkoja ja rahoitusriskien hallintaa. Olennaisimmat asiat going concernin kannalta ovat liitetiedon 25 tekstiosio, joka käsittelee lainajärjestelyjä, sekä liitetiedon 27 yleinen rahoitusriskien kuvaus ja maksuvalmiusriskiä koskeva tekstiosio. Lainajärjestelyistä liitetiedoissa on kerrottu niiden taustaa ja viimeaikaista kehitystä, tehdyt pankkilainan ehtojen muutokset lyhennyksiin ja koronmaksuun, uuden pääomalainan antamisen merkittävälle omistajille ja avainhenkilöille, vanhan hybridilainan lunastuksen sekä klausuulin siitä että kaikki rahoitusvelat kuuluvat saneerausvelkoihin. Rahoitusriskien hallinnasta ovat going concernin kannalta olennaisia kuvailuja ennen kaikkea kommentaarit yrityssaneeraukseen liittyen. Tässäkin kohtaa on todettu, että kyseisestä tilanteesta johtuen liittyy huomattavaa epävarmuutta yrityssaneerauksen kelvolliseen toteutumiseen ja tätä kautta toiminnan jatkuvuuteen. Rahoitustilanne, vastuut ja liiketoiminnan kehitys huomioiden, tulee kannattavuuden parantua ja yrityssaneerauksen toteutua järkevänlaisena, jotta toiminnan jatkuvuusolettama on asianmukainen. Kirjaukset on tehty jatkuvuusolettamalla, ja niissä ei ole huomioitu saneerauksen lopputulosta. Yhtiöllä on lainakovenantteja, mutta ne eivät ole rikkoutuneet. (Trainers' House Oyj 2015)

4.4 Case Tiimari: Talousoikeudellinen caseanalyysi

Tiimarin liikevaihto oli vuosina 2007–2008 suhteellisen korkealla tasolla, josta sitten laskenut lievästi tämän jälkeen, kokonaisliikevaihto on jäänyt parikymmentä prosenttia jälkeen huippuvuosien 2007–2008 jälkeen. Tulostaso on vuotta 2007 lukuun ottamatta ollut negatiivinen, kun katsotaan EBIT-lukua. Operatiivinen kassavirta on ollut positiivinen vuosina 2007–2009, mutta on kääntynyt tämän jälkeen suhteellisen selkeästi negatiiviseksi. Gearing eli velkaantuneisuus on vaihdellut tarkastelujaksolla suhteellisen paljon matalan ja korkean välillä kuten myös vastaavasti oma pääomakin. (Talentum 2013: 152) Tarkasteluajanjaksolla vuodesta 2007 alkaen tilintarkastaja ei ole antanut Tiimarille vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta mitään siihen lisäämättä kertaakaan aina konkurssivuoteen 2013 saakka (Tiimari Oyj 2008–2013).

Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2007 Tiimari ei ole julkistanut tilintarkastuskertomusta (Tiimari Oyj 2008), joten tästä ei anneta raportointifokuksen vuoksi tarkempaa analyysia tai kommentaaria force majeure-syistä kun kertomusta ei ole saatavilla, luvut on yksinkertaisesti todettu tilintarkastamattomiksi, mikä voi johtua esimerkiksi perustavaa laatua olevasta erimielisyydestä yhtiön johdon ja tilintarkastajien välillä. Tilikaudella 1.1. – 31.12.2008 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakiomuotoisen lausunnon jälkeen

kappale, joka sisältää lisätietoluonteista tietoa, sitä ei kuitenkaan ole otsikoitu erikseen ja siinä ei ole mainittu, että lausuntoa ei olisi niiden seikkojen osalta mukautettu. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota toimintakertomuksen rahoitusasema- ja rahoitusriskit-tietoihin sekä liitetietoihin rahoitusriskien hallinnasta. Kappaleessa on todettu seuraavaksi, että yhtiön rahoitustilanne on tiukka ja tilanteen korjaantuminen edellyttää merkittävää tuloksen parantumista, lyhytaikaisten lainojen uudelleenjärjestelyä sekä oman pääoman ehtoista lisärahoitusta. Tilintarkastajan näkemys on, että nämä asiat aiheuttavat olennaista epävarmuutta yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa. Tilinpäätöksessä ei ole tehty lausunnon mukaan kirjauksia, jotka saattaisivat seurata mainitun epävarmuuden aiheutumisesta. (Tiimari Oyj 2009).

Lisätietokappaletta ei siis ollut otsikoitu, kuten ISA706 (IFAC 2015f) ehdottaa. Tilintarkastuskertomuksella se on kuitenkin sijoitettu oikeaan kohtaan, ja kun standardin tavoitteena on kiinnittää tiettyihin asioihin huomiota, käy tämä kuitenkin ilmi kappaleesta. Tilintarkastaja on korostanut kappaleessa tarpeelliseksi katsomiaan lisäseikkoja tilintarkastuslain 3:5:n mukaisesti, ja kuten ISA706:7c toteaa: liitetään tarkka viittaus yhtiön raportilla esitettyihin asioihin. Kohtaa 7d eli mainintaa lausunnon muilta osin mukauttamattomuudesta ei ole kuitenkaan liitetty standardin mukaisesti, kuten ei otsikkoakaan, mitä ei voitane nähdä kovin olennaisena virheenä sillä lukijalle käy ilmi kyseen olevan vakiomuotoisesta lausunnosta lisätiedolla lisättyä.

Tiimarin tilikauden 2008 tilinpäätökseltä ja toimintakertomukselta (Tiimari Oyj 2009) löytyy tilintarkastuskertomuksen lisäksi varsinaista yhtiön omaa ulkoista raportointia laajasti, sisältäen ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomuksella yhtiöltä löytyvät kappaleet ”tase, rahoitusasema ja rahavirta” sekä ”Rahoitusriskit” lähiaikojen riskien ja epävarmuustekijöiden yhteydessä. Rahoitusasemasta yhtiö on kuvaillut muun muassa seuraavaa, mikä on olennaista going concernia ajatellen: omaa pääomaa vahvistettiin kauden aikana suunnatulla annilla, omavaraisuusaste laski ja nettovelkaantumisaste nousi, liiketoiminnan rahavirta laski mutta pysyi positiivisena tuloksen ollessa kuitenkin tappiollinen ja rahoituskovenantit rikkoutuivat tilikauden aikana aiheuttaen tiettyjen lainojen luokittelun lyhytaikaisiin lainoihin. Yhtiö on myös saanut uudistettua ison rahoitussopimuksen mutta selvästi korkeammalla korolla ja uusilla kovenanteilla. Konsernin rahoitustilanne on tiukka ja täten edellyttää tuloksen merkittävää paranemista, lyhytaikaisten lainojen uudelleenrahoitusta ja oman pääoman ehtoista lisärahoitusta. Osakeantia ehdotetaan hallituksen valtuuttamiseksi. Rahoitusriskit-osiossa toiminnan jatkuvuuden kannalta olennaisimmat maininnat ovat kovenanttiehdot; konsernilla on

näihin liittyvä rahoitusriski, ja niiden täyttyminen jatkossa edellyttääkin edellä mainittuja asioita, ja täten toiminnan jatkuvuuteen liittyä epävarmuutta.

Tilinpäätöksen liitetiedoissa vuodelta 2008 (Tiimari Oyj 2009) on kohta 23 rahoitusriskien hallinnasta. Toiminnan jatkuvuuden kannalta olennaisimmat osa-alueet liittyvät likviditeetti- ja jälleenrahoitusriskiin sekä kovenantteihin. Likviditeetti- ja jälleenrahoitusriskin puolella on todettu, että konsernin rahoitustilanne on tiukka, ja se edellyttää jo edellä mainittuja parantamistoimia. Kovenantti-osiossa on todettu tiettyjen kovenanttien rikkoutuneen, ja uuden rahoitussopimuksen olevan solmittu korkeammalla korolla. Lisäksi on uusia kovenantteja, ja siinä on tiukennettu osingonmaksuun ja konsernin sisäisiin siirtoihin liittyviä maksuja.

Tilintarkastajan kertomuksella esittämät lisätiedot (Tiimari Oyj 2009) korostaen tiettyjä seikkoja yhtiön tilinpäätöksessä ja sen esittämisessä liittyvät ennen kaikkea rahoitukselliseen puoleen ja sitä kautta yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa jatkossa. Liikevaihto ja tulos ovat vaihdelleet historiallisesti melko paljon, ja rahoitusasema on ollut pääosin tiukka, vaikka omavaraisuus onkin ollut pääosin tyydyttävä. Rahoituksen turvaaminen on vaatinut tässäkin tapauksessa suunnatun annin. Lisäksi merkittävää epävarmuutta toiminnan jatkuvuudesta aiheuttavat rikkoutuneet kovenantit, tulevaisuuden rahoituserät kannattavuudellinen epävarmuus huomioiden, sekä tappioiden aiheuttama vakavaraisuuden huononeminen. Myös rahavirrat vaihtelevat kausittain merkittävästi, mikä aiheuttaa riskin tulorahoituksen ja rahoituksen rahavirtojen välille. Rahoituksellista epävarmuutta on kuvattu OYL 8:5§:n mukaisesti toimintakertomuksella, mihin liittyy myös hallituksen ja johdon yleinen huolellisuus- ja edistämisvelvoite (OYL 1:8§). Tilintarkastaja on pääosin rahoituksen jatkuvuuteen ja tätä kautta toiminnan jatkuvuuteen liittyvän epävarmuuden kautta ollut pakotettu harkitsemaan TilintL 3:5:n mukaisesti lisäämään lisätietokappaleen kertomukselle ISA706-standardin (IFAC 2015f) perusteella.

Tilikaudella 1.1. – 31.12.2009 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakiomuotoisen lausunnon jälkeen kappale, joka sisältää lisätietoluonteista tietoa, sitä ei kuitenkaan ole otsikoitu erikseen ja siinä ei ole mainittu, että lausuntoa ei olisi niiden seikkojen osalta mukautettu. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota toimintakertomuksen rahoitusasemakappaleeseen sekä liitetietoihin rahoitusriskien hallinnasta. Kappaleessa on todettu seuraavaksi, että yhtiön rahoitustilanne on tiukka ja tilanteen korjaantuminen edellyttää merkittävää tuloksen parantumista, lyhytaikaisten lainojen uudelleenrahoitusta tai lisärahoitusta. Oman pääoman ehtoiseen rahoitukseen

viittaava kommentti on jätetty pois. Tilintarkastajan näkemys on, että nämä asiat aiheuttavat olennaista epävarmuutta yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa. Lisäksi korostetaan vielä liitetietoa liikearvosta, että liikearvon arvonalentumistestauksen lopputulos on erittäin herkkä erilaisille muutoksille. (Tiimari Oyj 2010). Tilikauden 2009 tilanne on tilintarkastajan raportoinnin kannalta suhteellisen samanlainen harkintoineen, perusteluineen ja raportointimuotoineen. Uutena on tullut rahavirtojen ja tappiollisuuden vuoksi kyseenalaistettu liikearvo, mikä on osatekijänä omiaan ISA570:n (IFAC 2015d) pohjalta olemaan yksi sellainen olosuhde, joka voisi johtaa epäilykseen toiminnan jatkuvuudesta.

Tiimarin tilikauden 2009 tilinpäätökseltä ja toimintakertomukselta (Tiimari Oyj 2010) löytyy ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomuksella yhtiöltä löytyy kappale ”rahoitus”. Yhtiö on kuvaillut muun muassa seuraavaa, mikä on olennaista going concernia ajatellen: omaa pääomaa vahvistettiin kauden aikana suunnatulla annilla ja liikkeelle laskettiin vaihtokelpoinen pääomalaina, omavaraisuusaste pysyi stabiilina ja nettovelkaantumistaso parani, liiketoiminnan rahavirta pysyi positiivisena tuloksen ollessa kuitenkin tappiollinen ja rahoituskovenantista aiheutui käyttökatevaateen mukaiset uudelleenjärjestelyt tilikauden aikana. Konsernin rahoitustilanne on kireä ja täten edellyttää tuloksen merkittävää paranemista ja huomion kiinnittämistä käyttöpääoman kiertonopeuteen ja investointeihin.

Tilinpäätöksen liitetiedoissa vuodelta 2009 (Tiimari Oyj 2010) on kohta 25 rahoitusriskien hallinnasta. Toiminnan jatkuvuuden kannalta olennaisimmat osa-alueet liittyvät likviditeetti- ja jälleenrahoitusriskiin sekä kovenantteihin. Likviditeetti- ja jälleenrahoitusriskin puolella on todettu, että konsernin rahoitustilanne on tiukka, ja se edellyttää kannattavuuden parantumista, johdon suunnitelmien toteutumista sekä varautumista lyhytaikaisen rahoituksen uudelleenjärjestelyyn tai lisärahoitusta. Kovenantti-osiossa on täsmennetty toimintakertomuksessa jo esitettyjä tietoja kovenantteista: siinä todetaan käyttökateeseen liittyvien tiettyjen kovenanttien rikkoutuneen, mutta yhtiö on saanut toistaiseksi vapautuksen tästä. Edellistilikaudella määritettiin tiukkoja kovenantteja, joissa on tiukennettu osingonmaksuun ja konsernin sisäisiin siirtoihin liittyviä maksuja. Liikearvon alentumistestauksessa yhtiö on kuvaillut erilaisia parametreja, jotka vaikuttavat lopputulokseen, kuten liikevaihdon kehitys, kustannuskehitys ja korkotaso. Testaus perustuu arvioihin tulevasta kehityksestä, ja on täten herkkä muutoksille, mikäli tulevaisuuden odotukset eivät toteudu senlaisina.

Tilikaudella 1.1. – 31.12.2010 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakionuotoisen lausunnon jälkeen kappale, joka sisältää lisätietoluonteista tietoa, sitä ei kuitenkaan ole otsikoitu erikseen ja siinä ei ole mainittu, että lausuntoa ei olisi niiden seikkojen osalta mukautettu. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota toimintakertomuksessa mainittuihin riskeihin ja epävarmuustekijöihin sekä tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden going concern-osioon. Viittaus rahoitusasemakappaleeseen sekä liitetietoihin rahoitusriskien hallinnasta on jätetty pois erikseen sitä tällä kertaa mainitsematta. Kappaleessa on todettu seuraavaksi, että yhtiön rahoitustilanne on tiukka ja tilanteen korjaantuminen edellyttää merkittävää tuloksen parantumista, lyhytaikaisten lainojen uudelleenjärjestämistä ja lisärahoitusta. Tässä puhutaan nyt sekä uudelleenjärjestämisestä että lisärahoituksesta. Tilintarkastajan näkemys on, että nämä asiat aiheuttavat olennaista epävarmuutta yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa. Lisäksi korostetaan edelleen liitetietoa liikearvosta, että liikearvon arvonalentumistestauksen lopputulos on erittäin herkkä erilaisille muutoksille. (Tiimari Oyj 2011). Tilanne on pitkälti identtinen vuoden 2009 kanssa tilintarkastajan raportoinnin kannalta, mutta tilanne on huonontunut edelleen, minkä tilintarkastaja on huomionut lisätiedon laajuudessa.

Tiimarin tilikauden 2010 vuosikertomukselta (Tiimari Oyj 2011) löytyy ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomuksella yhtiöltä löytyy kappale ”liiketoiminnan riskit ja epävarmuustekijät”. Yhtiö on kuvaillut muun muassa seuraavaa, mikä on olennaista going concernia ajatellen: konsernin rahoitustilanne on tiukka aiheuttaen mahdollisia toiminnan jatkuvuuteen liittyviä riskejä, rahoituskulujen ennakointi, johdon onnistuminen kannattavuuden parantamisessa, myynnin ja rahavirtojen poikkeaminen ennusteista vaikuttaen rahoitusasemaan, lainojen ehtoihin ja tuloksen yleiseen ennustettavuuteen sekä liikearvojen ja tavaramerkkien arvostus.

Tilinpäätöksen liitetiedoissa vuodelta 2010 (Tiimari Oyj 2011) on ensimmäisessä kappaleessa tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden alla osio nimeltään ”going concern”. Siinä on käsitelty sitä, että tilinpäätös on laadittu toiminnan jatkuvuusperiaatteella. Johto toteaa kuitenkin tässä, että Tiimarin taloudellinen tilanne on haastava, ja täten jatkuvuusolettaman käyttö perustuukin hallituksen vahvistamaan liiketoimintasuunnitelmaan ja uuden rahoitussuunnitelman toteutumiseen. Lopuksi viitataan vuoden lopussa tiedotettuun stand still-sopimukseen, jota on käsitelty toimintakertomuksessakin: kyseessä on eräänlainen shekkililimiitin netotussopimus, jonka käsittely tilinpäätöksessä poikkeaa normaalista. Liikearvon alentumistestauksessa

puolestaan yhtiö on kuvaillut erilaisia parametreja, jotka vaikuttavat lopputulokseen, kuten liikevaihdon kehitys, kustannuskehitys ja korkotasot. Testaus perustuu arvioihin tulevasta kehityksestä, ja on täten herkkä muutoksille, mikäli tulevaisuuden odotukset eivät toteudu senlaisina. Liikearvosta onkin kirjattu merkittävä määrä pois tilinpäätöshetkelle.

Tilikaudella 1.1. – 31.12.2011 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakionuotoisen lausunnon jälkeen kappale, joka sisältää lisätietoluonteista tietoa, sitä ei kuitenkaan ole otsikoitu erikseen ja siinä ei ole mainittu, että lausuntoa ei olisi niiden seikkojen osalta mukautettu. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota tilinpäätöksen liitetiedoissa kohtaan 23, rahoitusriskien hallinta. Kappaleessa on todettu seuraavaksi, että yhtiön rahoitustilanne on tiukka ja tilanteen korjaantuminen edellyttää kannattavuuden parantumista, johdon suunnitelmien toteutumista tai varautumista lyhytaikaisten lainojen uudelleenjärjestämiseen ja lisärahoitukseen. Kommentti on lieventynyt kannattavuuden parantamiseen ja muihin vaihtoehtoisin keinoin. Tilintarkastaja on jättänyt pois kommentaarinsa, että nämä asiat aiheuttavat olennaista epävarmuutta yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa, kuten myös liikearvon arvonalentumisen herkkyysskommentin. Myöskään viittausta toimintakertomukseen ei tällä kertomuksella erikseen ole. (Tiimari Oyj 2012) Edelleen lisätieto on ollut relevanttia tilintarkastajan harkinnan perusteella, mutta laajuutta ja sanamuotoja on päästy lieventämään johtuen yhtiön tekemistä järjestelyistä, joita on kuvattu tämän jälkeen. Yhtiön omavaraisuusluvut ja velkaisuus ovat parantuneet tilaltaan huomattavasti, mutta liiketoiminnan ollessa tappiollista ja rahoitusjärjestelyjen ollessa osin riskipitoisia ja epästabilleja, on tilintarkastaja katsonut edelleen olevan epävarmuutta seuraavan 12 kuukauden toiminnan jatkuvuudesta standardeihin ISA570 ja ISA706 perustuen (IFAC 2015d-f).

Tilinpäätöksen liitetiedoissa vuodelta 2011 (Tiimari Oyj 2012) löytyy siis kappale 23 rahoitusriskien hallintaa koskien. Toiminnan jatkuvuuden kannalta relevantit osiot käsittelevät jälleen likviditeetti- ja jälleenrahoitusriskiä sekä kovenanteja. Ensimmäisessä kohdassa todetaan, että konsernin rahoitustilanne on tiukka, ja se edellyttää johdon suunnitelmien toteutumista, kannattavuuden parantumista tai varautumista lyhytaikaisen rahoituksen uudelleenjärjestelyyn tai lisärahoituksen hankkimiseen. Kovenanteista on mainittu, että ehdot täyttyneet per 31.12.2011, ja uusista kovenanttiehdoista on sovittu liittyen pankkirahoitussopimusten päivittämiseen. Ehdot liittyvät muun muassa käyttökatteeseen ja likvidien varojen minimimäärään sekä omavaraisuusasteeseen.

Tilikaudella 1.1. – 31.12.2012 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakiomuotoisen lausunnon jälkeen kappale, joka on tällä kertaa otsikoitu ”tiettyjen seikkojen painottamista koskevat lisätiedot”. Kommenttia vakiomuotoisen lausunnon mukauttamattomuudesta ei ole sisällytetty erikseen. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota toimintakertomuksessa mainittuihin lähiajan riskeihin ja epävarmuustekijöihin sekä liitetietojen tilinpäätöksen laatimisperiaatteisiin. Tilintarkastaja huomioi näissä kohdissa todettavan, että mikäli yhtiö ei saavuta taloudellisia tavoitteitaan tai täytä rahoitussopimuksen mukaisia kovenanttiehtoja, eikä yhtiö onnistu lyhyt- tai pitkäaikaisen rahoituksen uudelleenjärjestelyssä, tämä voi johtaa käyttöpääoman ehtymiseen, rahoitussopimusten irtisanomiseen ja vaikeuksiin yhtiön kyvyssä jatkaa liiketoimintaansa. Tilintarkastajan kommentit ovat muuttuneet ehdollisemmista suoraviivaisemmiksi. (Tiimari Oyj 2013) Vuoden 2013 aikana Tiimari asetettiin konkurssiin.

Tiimarin tilikauden 2012 vuosikertomukselta (Tiimari Oyj 2013) löytyy ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomuksella yhtiöltä löytyy kappale ”liiketoiminnan lähiajan riskit ja epävarmuustekijät”. Yhtiö on kuvaillut muun muassa seuraavaa, mikä on olennaista going concernia ajatellen: rahoituksen riittävyys vaatii asetettujen taloudellisten tavoitteiden toteutumisen, myyntisesonkien onnistuminen vaikuttaen rahavirtoihin, yhtiön kovenanttiehdot vaativat kannattavuus-, likviditeetti- ja omavaraisuusehtojen täyttymistä, tappioiden myötä merkittävä määrä korollista lyhytaikaista lainaa ja yhtiöllä on parametrimuutoksille herkkää liikearvoa taseella merkittävä määrä. Mikäli taloudelliset tavoitteet eivät toteudu odotusten mukaisesti, voi yhtiö joutua sopeuttamaan toimintaansa, lykkäämään investointeja tai neuvottelemaan lisärahoituksesta. Näiden lisäksi mahdollinen kovenanttiehtojen rikkoutuminen voisi johtaa käyttöpääoman ehtymiseen, rahoitussopimusten irtisanomiseen ja vaikeuksiin yhtiön liiketoiminnan jatkamisessa.

Tilinpäätöksen liitetiedoissa vuodelta 2012 (Tiimari Oyj 2013) on ensimmäisessä kappaleessa tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden alla osio nimeltään ”going concern”. Siinä on käsitelty sitä, että tilinpäätös on laadittu toiminnan jatkuvuusperiaatteella. Johto toteaa kuitenkin tässä, että yhtiön rahoituksen riittävyys on merkittävä haaste ja siihen vaikuttavat sesonkiluonteiset asiat. Kohdassa on viitattu myös jo toimintakertomuksella mainittuihin asioihin kovenanteista ja niihin liittyvistä riskeistä, taloudellisten

tavoitteiden toteutumattomuusriskistä sekä näissä tapahtuvista mahdollisista epäonnistumisista johtuvista toiminnan jatkuvuuteen kohdistuvista olennaisista riskeistä.

Yhtiö on tässä (Tiimari Oyj 2013) raportoinut sinällään kattavasti rahoituksellisesta ja toiminnallisesta epävarmuudesta, ja tilanteen heikosta tilasta. Tilintarkastaja on entistä selkeämmin korostanut kertomuksella lisätiedon avulla tilannetta, ja että mihin se johtaa. Tälle kaudelle kertomusta on muokattu kaikilta muotovaatimuksiltaan ISA706 mukaiseksi (IFAC 2015f). Kertomuksen antamishetken näkökulmasta, ja yhtiön johdon tilinpäätöksen laatimisajankohtana, ei kuitenkaan tuleva konkurssi ole ollut sinällään tullut annettuna, sillä kielteistä lausuntoa ei ole annettu ISA705:n mukaisesti (IFAC 2015e). Lisätietoa on pidetty riittävänä informaation ollessa riittävää, ja yhtiön johdon aikeiden perusteella olla viemättä yhtiötä konkurssiin sillä hetkellä, kts. IAS1-standardi (Deloitte IASPLUS 2015). Tilanne on kuitenkin katsantohetkeltä heikentynyt niin paljon, että muita vaihtoehtoja ei vuoden 2013 aikana enää ole ollut.

4.5 Case Tecnotree: Talousoikeudellinen caseanalyysi

Tecnotreen liikevaihto on tarkastelujaksolla vaihdellut suhteellisen merkittävästi; vuosien 2007–2008 vakaamman tason jälkeen vuonna 2009 tapahtuneen pudotuksen jälkeen nousten aina vuoteen 2012 asti, jonka jälkeen se on ollut stabiilina vertailukauden alun tasolla. Tulostaso on vuosia 2007–2008 lukuun ottamatta ollut suhteellisen selkeästi negatiivinen, kun katsotaan EBIT-lukua. Operatiivinen kassavirta on ollut positiivinen vuosina 2007–2009, mutta on kääntynyt tämän jälkeen suhteellisen selkeästi negatiiviseksi. Gearing eli velkaantuneisuus on vuoteen 2009 saakka pysynyt jopa alle nollan, nousten tarkastelujaksolla jatkuvasti. Vastaavasti oma pääoma on ollut hyvällä tasolla vuonna 2007, laskien siitä trendinomaisesti vuoteen 2014. (Tecnotree Oyj 2008–2015)

Esittelyssä mainittiin katsottuihin tilintarkastuskertomuksiin viitaten, että tilikausilta 2007–2011 tilintarkastaja on antanut Tecnotreelle vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen mitään siihen lisäämättä (Tecnotree Oyj 2008–2012). Vuosien 2007–2008 EBIT on ollut positiivinen ja kassavirta vielä vuonna 2009:kin, näiden ollessa vuosina 2010–2011 suhteellisen selkeästi miinuksella. Liikevaihto on edellä kuvailtuun tapaan vaihdellut vuodesta toiseen, mutta ei ole jäänyt pysyvästi alemmalle tasolle. Omavaraisuusaste on pysynyt vuoteen 2011 asti kohtuullisen hyvällä tasolla, ja velkaantuneisuus on noususta huolimatta ollut edelleen maltillista tähän saakka. Tilintarkastaja ei ole kertomuksella maininnut erityisistä virheistä, jotka

johtaisivat lausunnon mukauttamiseen, ja vakavia taloudellisia vaikeuksia johtaan epäilykseen seuraavan 12 kuukauden toiminnan jatkuvuudesta ei ole ollut vielä.

Tilikaudella 1.1. – 31.12.2012 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakioimuotoisen lausunnon jälkeen kappale, joka on otsikoitu ”emphasizing of certain matters” eli käytännössä ”tiettyjä seikkoja painottavat lisätiedot” ja siinä ei ole mainittu, että lausuntoa ei olisi niiden seikkojen osalta mukautettu. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota kolmeen eri asiaan: 1) tilinpäätöksen liitetietojen kohtaan 24 likviditeettiriskistä ja riskiarvioon toimintakertomuksella, sillä yhtiön rahoitustilanne on ollut tiukka ja sen on tarpeen seuraavalla tilikaudella uudelleenjärjestellä korolliset velkansa; 2) toimintakertomuksen riskiarvioon, jossa on mainittu liikearvon testaukseen ja sen kasvuolettamiin liittyvistä riskeistä arvonalentumistestaukseen liittyen; 3) Intian tytäryhtiön interim-katsauksessa esitetyt tiedot on peruutettu. Toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta ei ole kuitenkaan mainintaa tässä kohtaa. (Tecnotree Oyj 2013). ISA706-standardin (IFAC 2015f) vaatimusten mukaan muutoseikoissa tulee huomioida esimerkiksi otsikointi, kappaleen sijoitus, viittaus tarkkaan kohtaan yhtiön raportoinnissa sekä maininta lausunnon mukauttamattomuudesta kun kyse on lisätiedosta. Mainintaa lausunnon mukauttamattomuudesta lukuun ottamatta muutoseikat ovat menneet standardinmukaisesti. Lukijan kannalta kuitenkin tilintarkastuskertomuksen lausuntomuoto on TilintL:n 3:5:n mukainen lausunto, jonka jälkeen lisätieto on sijoitettu, joten voitaneen saavuttaa riittävä ja oikea kuva.

Tecnotreen tilikauden 2012 vuosikertomukselta (Tecnotree Oyj 2013) löytyy tilintarkastuskertomuksen lisäksi varsinaista yhtiön omaa ulkoista raportointia laajasti, sisältäen ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Intian tytäryhtiön interim-katsaukseen ei oteta tässä yhteydessä syvemmin kantaa, sillä fokus on ennen kaikkea toiminnan jatkuvuuden ytimessä, ei välttämättä niinkään konserniraportoinnin muussa oikeellisuudessa. Toimintakertomuksella löytyy kappale ”Risk and uncertainty factors”, jossa on kuvailtu muun ohella Lifetreen hankintaa, josta on syntynyt yhtiölle merkittävästi liikearvoa. Liikearvo perustuu kasvuodotuksiin, joiden toteutumisesta ei ole täyttä varmuutta. Lisäksi toimintakertomuksella on kerrottu projektiliiketoiminnan rahoitushaasteista; projektit syövät paljon käyttö pääomaa, mutta yhtiöllä on nykyiset luottolimiitit jo täydessä käytössä. Sen täytyy järjestellä rahoituksensa uudelleen vuoden 2013 aikana.

Tilinpäätöksen liitetiedoista vuodelta 2012 (Tecnotree Oyj 2013) on nähtävissä taasen kohta 24 eli ”Financial Risk Management”, rahoitusriskien hallinta, jossa relevantein kohta going concernin kannalta katsottuna on likviditeettiriski. Kyseisessä kappaleessa on kerrottu yhtiön toteuttaneen tilikauden aikana merkintäoikeusannin. Rahoitusjärjestelyistä ja rahoitustilanteesta yhtiö on todennut, että rahoitussopimukset päättyvät vuoden 2013 lopussa, ja kaikki limiitit ovat täydessä käytössä, ja täten konsernin täytyy järjestää uudelleenrahoituskierrös vuoden 2013 aikana. Rahoitustilanne on ollut tiukka jo vuoden 2012 aikana, ja joitakin lyhennyksiä on onnistuneesti saatu siirrettyä vuoden 2013 alkuun; mitään erääntyneitä lainoja ei kuitenkaan ole raportointihetkellä. Myös kovenanttiehto, joka liittyy korollisten velkojen ja EBITDAn suhteeseen, on rikkoutunut tilikaudella, mutta pankin kanssa on sovittu ettei luotto eräänny ennen vuoden 2013 loppua, tosin korkomarginaali nousi järjestelyn johdosta.

Tässäkin tapauksessa merkittävimmät riskit toiminnan jatkuvuudelle aiheutuvat rahoitusriskeistä ja rahoituksen jatkuvuuden varmuudesta. Yhtiön johto ilmoittaa osana IAS1:n (Deloitte IASPLUS 2015) mukaista velvoitettaan sekä OYL 8:5§:n mukaisen toimintakertomuksen osana rahoitusriskejä kuten likviditeettiriskiä, joka voi aiheuttaa epäilystä yhtiön kyvyllä jatkaa liiketoimintaansa. Samaan tapaan kuin IFRS-standardit, KPL 3:1§ listaus velvoittaa kirjanpitovelvollista arvioimaan toiminnan laajuuteen ja rakenteeseen nähden tasapuolisesti ja kattavasti merkittävimpiä riskejä ja epävarmuustekijöitä. Näitä voivat olla rahoitukseen liittyvät riskit muun ohella. Tosiasia Tecnotreen tapauksessa on, että yhtiön raportoinnin mukaan sen kaikki limiitit ovat olleet täydessä käytössä ja osa kovenanteista on rikkoutunut, joten rahoitusehtojen ja -mahdollisuuksien puolelta tulee merkittävää epävarmuutta toiminnan jatkuvuusolehtaman soveltamiseen.

Kun havainnoidaan rahoituksen riittävyttä ja kovenanttien rikkoutumisen aiheuttamia mahdollisia tulevia toimia tappiollisessa liiketoiminnassa, on tilintarkastajan ollut aiheellista liittää lisätieto kertomukselle ISA706 (IFAC 2015f) mukaisesti, sillä 12 kuukauden tähtämellä on epävarmuutta ja epäilystä yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa ISA570:n (IFAC 2015d), vaikka oletusta käytettäisiinkin asianmukaisesti. Omaa pääomaa on sinällään riittävästi, mutta merkittävän liikearvon herkkyyks heikentää sen roolia yhtiön going concernin puskurina, kuten tilintarkastaja on korostanut yhtiön raportoinnin perusteella, lisäksi toiminnan tappiollisuuden suunta ja vauhti aiheuttavat yhdessä rahoituksellisten ja liikearvotekijöiden kanssa epäilystä toiminnan jatkuvuudesta (Tecnotree Oyj 2013).

Tilikaudella 1.1. – 31.12.2013 on lisätty tilintarkastuskertomukselle vakiomuotoisen lausunnon jälkeen kappale, joka on otsikoitu ”emphasizing of certain matters” eli käytännössä ”tiettyjä seikkoja painottavat lisätiedot” ja siinä ei ole mainittu, että lausuntoa ei olisi niiden seikkojen osalta mukautettu. Kyseisessä kappaleessa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin: tilinpäätöksen liitetietojen kohtaan 24 likviditeettiriskistä ja riskiarvioon toimintakertomuksella yhtiön rahoitus- ja likviditeetti tilanteen oltua tiukka, tilinpäätöksen laatimisperiaatteisiin going concern-osion osalta, siihen asiaan, että yhtiön kaikki rahoituslimiitit ovat olleet tilinpäätöshetkellä käytössä ja osa kovenanteista lähes rikkoutuneet, toimintakertomuksen riskiarvioon, jossa on mainittu liikearvon testaukseen ja sen olettamiin liittyvistä riskeistä arvonalentumistestaukseen liittyen sekä toimintakertomuksen asiakasprojekteista kertovaan osioon, jossa tiettyihin myyntisaamisiin liittyy arvostuksellista kyseenalaisuutta huomioiden vielä korkea käyttöpääoman sitoutuminen. (Tecnotree Oyj 2014). Ensimmäiset kaksi kohtaa ovat pitkälti yhtenevät kuin edellistilikaudella, tilanne ei ole muuttunut tai parantunut niiden suhteen siten, että tilintarkastaja olisi voinut olla raportoimatta niistä, mikä on selostettu seuraavassa kappaleessa yhtiön raportoinnin kautta. Uutena lisäyksenä asiakasprojekteja tilintarkastaja haluaa korostaa, sillä niihin liittyy arvostuksellista kyseenalaisuutta ja ne sitovat runsaasti käyttöpääomaa sekä vaikeuttavat rahoituksen suunnittelua, mitä on käyty yhtiön raportoinnin kautta seuraavassa.

Tecnotreen tilikauden 2013 vuosikertomukselta (Tecnotree Oyj 2014) löytyy tilintarkastuskertomuksen lisäksi varsinaista yhtiön omaa ulkoista raportointia laajasti, sisältäen ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomuksella löytyy kappale ”Risk and uncertainty factors”, jossa on kuvailtu muun ohella Lifetreen hankintaa, josta on syntynyt yhtiölle merkittävästi liikearvoa. Liikearvo perustuu kasvuodotuksiin, joiden toteutumisesta ei ole täyttä varmuutta. Lisäksi toimintakertomuksella on kerrottu projektiliiketoiminnan rahoitushaasteista; projektit syövät paljon käyttöpääomaa, ja yhtiöllä on luottolimiitit täydessä käytössä 2013 lopussa. Se on sopinut uusista rahoitusjärjestelyistä 2013 aikana, jotka päättyvät vuonna 2018, ja joihin liittyy uusia ajan myötä tiukentuvia kovenanteja. Kovenanteja ei ole 2013 aikana rikottu, mutta se on ollut hyvin lähellä. Lisäksi yhtiö kertoo asiakasprojekteistaan, joista on tulevaisuudessa aiheutumassa mahdollisesti ennalta-arvaamattomia kustannuksia, joita tosin yhtiö yrittää rajoittaa sopimuksellisin keinoin. Näihin liittyy myös muita ennen kaikkea operatiivisia riskejä ja epävarmuutta, jotka aiheuttavat haasteita yhtiön toiminnalle.

Yhtiö oli itse jo aiemmin raportoinut projektiliiketoiminnasta ja tähän liittyvistä erityispiirteistä, kuuluuhan liiketoiminnan kehityksen kuvailu ja merkittävimpien riskien ja epävarmuustekijöiden luettelu toimintakertomukselle jo OYL 8:5§ ja KPL 3:1§ perusteella. Nyt tilintarkastaja oli siis halunnut kiinnittää tähän ISA706 (IFAC 2015f) lisätiedolla huomiota sen muuttuessa olennaiseksi seikaksi, joka voisi ainakin yhdessä muiden tekijöiden kanssa olla omiaan 12 kuukauden periodilla aiheuttamaan epäilystä toiminnan jatkuvuudesta ISA570 (IFAC 2015d) tarkoitetulla tavalla.

Tilinpäätöksen liitetiedoista vuodelta 2013 (Tecnotree Oyj 2014) on nähtävissä taasen kohta 24 eli ”Financial Risk Management”, rahoitusriskien hallinta, jossa relevantein kohta going concernin kannalta katsottuna on likviditeettiriski. Rahoitusjärjestelyistä ja rahoitustilanteesta yhtiö on todennut, että rahoitussopimukset uusittiin vuoden 2013 aikana, ja kaikki limiitit ovat jälleen täydessä käytössä. Kovenanttiehdot ovat ajan myötä tiukentuvat, tällä tilikaudella ei kovenanttiehtoja ole kuitenkaan rikottu, lähellä on kuitenkin ollut. Rahoitustilanne on tiukka, ja rahoituksen saanti perustuu muun muassa myyntisaamis pohjaiseen rahoitukseen. Yhtiö on myös kommentoinut tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden yhteydessä toiminnan jatkuvuutta. Tilinpäätös on laadittu toiminnan jatkuvuusolettamaa käyttäen. Viime aikojen tappiot ovat kuitenkin heikentäneet yhtiön taloudellista asemaa, mikä aiheuttaa haastetta olettamalle. Jo toteutetut rahoitusneuvottelut, tulosparannus sekä johdon tulevien suunnitelmien onnistunut toteuttaminen mahdollistavat olettaman käytön jatkossa.

Tilikaudelta 1.1. – 31.12.2014 on annettu mukautettu lausunto eli ”qualified opinion”, tiettyjä seikkoja painottavat lisätiedot eli ”emphasis of matter”, kuten myös huomautus eli ”remark”. Mukautettu lausunto on esitetty mukautetun lausunnon perustelujen kanssa tilinpäätöksestä. Perusteluissa viitataan liitetietoon 18 saamisista, joista yli puoleen ei ole saatu tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä asian ollessa olennainen. Mukautettu lausunto on mainittua asiaa lukuun ottamatta vakio muotoinen, eli ehdollinen. Huomautus on annettu oikea-aikaisen ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnistä oman pääoman menettämisestä alle puoleen osakepääomasta. Johto ei ollut tilikauden aikaisesta tilanteesta huolimatta tehnyt tilinpäätöspäivään mennessä ilmoitusta. Lisätietoa on annettu neljästä eri asiasta: taloudellisen aseman heikkoudesta, toiminnan uudelleenjärjestelyistä toiminnan jatkuvuuteen liittyen sekä liikearvon ja projektisaamisten alaskirjauriskistä. (Tecnotree Oyj 2015).

Mukautetun lausunnon antaminen perustuu ISA705-standardiin (IFAC 2015e), jonka mukaan mukautettu lausunto voidaan antaa kahdessa eri tilanteessa: tilinpäätös joko sisältää olennaisia virheitä tai sitten tilintarkastajan ei ole ollut mahdollista hankkia tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Tässä on kyse jälkimmäisestä, sillä on viitattu saamisiin, joista yli puoleen ei ole saatu oikeaa evidenssiä, ja asia on olennainen tilinpäätöksen kannalta. Asia on tärkeä myös toiminnan jatkuvuusharkinnassa yhdessä muiden tekijöiden kanssa ja määrän ollessa olennainen, sillä ISA570 (IFAC 2015d) mukaan tilintarkastajan tulee arvioida, onko sellaisia tekijöitä tai olosuhteita, jotka voisivat yksin tai yhdessä antaa epäilystä yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa. Annettu huomautus perustuu TilintL 3:5 pykälään huomauttamisvelvollisuudesta tilanteessa, jossa yhtiön hallinto tai johto on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan, tai mikäli on rikottu yhteisöä koskevaa lakia tai sen yhtiöjärjestystä. OYL 20:23§ käsittelee yhtiön varojen vähentymistä, ja sen mukaan yhtiön hallituksen on viipymättä tehtävä ilmoitus osakepääoman menettämisestä, mikä julkisen osakeyhtiön tapauksessa tarkoittaa jo oman pääoman alittaessa puolet osakepääomasta.

Lisätiedoissa taloudellisen aseman kappaleessa tilintarkastaja on viitannut liitetietoon 24 rahoitusriskien hallinnasta, tilinpäätösperiaatteisiin ja sen going concern-osioon sekä toimintakertomuksen riskit ja epävarmuustekijät-osaan. Yhtiön rahoitusasema on tiukka ja se huomioiden on merkittävää epävarmuutta toiminnan jatkuvuudesta, huomioiden myös se, että yhtiön kaikki rahoituslimiitit ovat täydessä käytössä ja osa kovenanteista on jo rikottu. Yhtiön rahoituksen maturiteetti on tilikaudella ollut hyvin lyhytaikainen ja sillä on ollut viivästyneenä merkittävä määrä ostovelkoja. Tilintarkastaja mainitsee vielä, että vuoden 2015 alussa yhtiö on aloittanut rahoituksen uudelleenjärjestelyt. Going concern ja velkojen uudelleenjärjestely-kohdassa tilintarkastaja kiinnittää huomiota toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen velkojen uudelleenjärjestelyä koskeviin kohtiin sekä täten tilinpäätösperiaatteiden toiminnan jatkuvuuteen. Velkojen uudelleenjärjestelyä on tässä kohtaa vielä täsmennetty; yhtiö on hakenut sitä Espoon käräjäoikeudelta ja saanut myöntävän vastauksen. Ohjelma sisältää riskejä erityisesti rahoituksen suhteen toimintakertomuksessa kuvaillulla tavalla, sekä mahdollisia ongelmia aiempien yhteistyökumppaneiden kanssa, joiden velkoja leikattaisiin, kuten myös mahdollisten asiakkaiden kanssa. Yhtiön toiminnan jatkuvuuteen liittyy näihin liittyen tilintarkastajan mukaan merkittävää epävarmuutta. (Tecnotree Oyj 2015)

Asiakassaamiset-osiossa tilintarkastaja haluaa kiinnittää huomiota toimintakertomuksen kaikkiin riskejä ja epävarmuustekijöitä käsitteleviin kohtiin sekä asiakasprojektit-

kohtaan, kuten myös liitetietoon 18 saamisista. Projektien vaatiessa merkittävästi käyttöpääomaa, on huomioitava että osa saamisista sisältää huomattavan arvostusriskin. Liikearvosta tilintarkastaja on todennut viitaten toimintakertomuksen riskit ja epävarmuustekijät-kohtaan, että johdon olettamiin ja odotuksiin liittyy huomattavasti epävarmuutta arvonalentumistestaustilanteessa. (Tecnotree Oyj 2015)

Monet asiat tilintarkastajan antamissa lisätiedoissa ovat samoja kuin kahtena aiempana vuonna, edelleen rahoitukseen liittyvien haasteiden korostaminen on ajankohtaista, ja ne ovat jopa kuvaillulla tavalla korostuneet, kuten yhtiö on itsekin raportoinut seuraavassa kappaleessa kuvaillulla tavalla. Tilintarkastaja on entistä suuremmin korostanut ei vain kerrottuja riskejä, vaan suoraan toiminnan jatkuvuusolettamaan liittyvää epävarmuutta (Tecnotree Oyj 2015), jota yhtiö on kuvaillut IAS1-standardin (Deloitte IASPLUS 2015) kautta tilinpäätösperiaatteissa. Tilintarkastaja on going concern-standardi ISA570:n (IFAC 2015d) perusteella halunnut tuoda korotukseen sekä yksittäiset asiat kuten tiettyjen suurien saamisten epävarmuus ja liikearvon arvostusriski, ja toisaalta laajat ongelmat kuten rahoituksen riittävyys ja sen maturiteetti sekä kovenanttien rikkoutuminen, ja jopa tilinpäätösperiaatetason going concern-kommentaari. Lisäksi kiinnitetään erikseen huomiota yksittäisenä laajavaikutteisena tapahtumana yrityssaneeraukseen, jolla voi olla olennaisia ja merkittäviä, mutta epävarmoja ja ennakoitavuudeltaan mahdottomia vaikutuksia, joiden varalta yhtiö ei ole kirjannut mitään. Tiedot yhtiö on esittänyt pian kuvaillulla tavalla OYL 8:5§ mukaisella toimintakertomuksellaan, perustuen KPL 3:1§:ään olennaisista tapahtumista tilikaudella ja sen jälkeen.

Tecnotreen tilikauden 2014 vuosikertomukselta (Tecnotree Oyj 2015) löytyy tilintarkastuskertomuksen lisäksi varsinaista yhtiön omaa ulkoista raportointia laajasti, sisältäen ne kohdat joihin tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksella viitannut: tilinpäätöksen liitetiedot ja toimintakertomus. Toimintakertomuksella yhtiö käsittelee muun ohella ja osittain niitä kohtia, joihin tilintarkastajakin on viitannut. Toimintakertomuksella on oma kappaleensa siitä, että emoyhtiön oma pääoma on alittanut puolet osakepääomasta, ”parent company’s equity less than half of share capital”-otsikoituna. Siinä on todettu oman pääoman olevan alle puolet osakepääomasta per 31.12.2014, ja on myös viitattu OYL:n mukaiseen ilmoitus- ja koollekutsumisvelvollisuuteen, mutta ei ole tilintarkastajan huomautuksen tapaan todettu asiainhoidon ja ilmoitusten olleen myöhässä. Taloudellisesta asemasta yhtiö on kappaleessa ”risks and uncertainties in the near future” kuvannut ensin yleisiä projekteihin ja niiden ajoitukseen sekä saataviin liittyviä riskejä. Tästä on siirrytty

Argentiinassa sijaitsevaan asiakkaaseen, johon liittyy Argentiinan aiempaan maksukyvyttömyyteen liittyviä saamisia, joiden saanti on epävarmaa. Myös muihin vastaaviin alueisiin liittyy saman tyyppisiä riskejä. Osiossa on myös erikseen vielä mainittu oman pääoman putoamisesta alle puoleen osakepääomasta.

Näiden lisäksi toimintakertomuksella on ”Financing”-osio, jossa on käsitelty yhtiön rahoitustilannetta. Projektirahoitus voi aiheuttaa pitkiä viivästyksiä saamisten maksujen saannissa, mikä aiheuttaa moninaisia rahoituksellisia haasteita, kuten myös kassavirtojen vaihtelu kvartaalien välillä. Yhtiöllä on sen kaikki limiitit käytössä täysimääräisesti vuoden 2014 lopussa, ja on olemassa riski siitä, että yhtiö joutuu viivästyttämään ja siirtämään lyhennyksiään sekä kulujensa maksamista, ja esimerkiksi näitä viivästyneitä ostovelkoja on jo ollut kauden lopussa. Yhtiön uusissa rahoitussopimuksissa on uudenlaiset ajan myötä tiukkenevat kovenantit, joista osaa yhtiö on jo joutunut rikkomaan, tosin vuoden 2014 osalta yhtiö on saanut vapautuskirjeen, jossa rahoituslaitos on luvannut olla vaatimatta tänä aikana lainan takaisinsaantioikeuksiaan. Myös tiettyjä lyhennyksiä on saatu siirrettyä vuoden 2015 puolelle. Kappaleessa todetaan vielä, että yhtiöllä ei ole vuosiin mahdollisuutta osingonjakoon johtuen rahoituksellisen tilanteen tiukkuudesta ja solmituista rahoitussopimuksista. Tässä on myös viitattu tilinpäätöksen laatimisperiaatteisiin ja going concern-osioon. (Tecnotree Oyj 2015)

Tilinpäätöksen liitetiedoissa vuodelta 2014 (Tecnotree Oyj 2015) on tilinpäätösperiaatteet, joihin kuuluu ”going concern basis”. Yhtiö on selostanut asiaa kolmen otsikon alla: epävarmuustekijät, uudelleenjärjestelyt ja toiminnan jatkuvuusolettaman soveltaminen. Epävarmuustekijöiden osalta yhtiö on selostanut, että yhtiön toimintojen jatkuvuuteen liittyy epävarmuutta, mikä johtuu rahoituksellisista syistä sekä oman pääoman riittävydestä. Uudelleenjärjestelyjen alla on kuvattu yhtiön hakeutumista kauden jälkeen yrityksen velkojen uudelleenjärjestelyohjelmaan Espoon käräjäoikeudessa. Tilinpäätöstä julkistettaessa ei vielä tarkka järjestelyehdotus saati lopputulema olleet tiedossa.

Menettelyyn hakeutumiseen liittyvät omat riskinsä sen lopputuloksen ja onnistumisen sekä esimerkiksi rahoituksen riittävyyden siihen asti suhteen. Jatkuvuusolettaman soveltamisesta on kerrottu, että tilinpäätös on valmisteltu toiminnan jatkuvuusolettamaa käyttäen. Taloudellinen tilanne on kuitenkin huono, ja tähän sisältyy epävarmuutta, joka toteutuessaan tarkoittaisi sitä, ettei tilinpäätöstä voisikaan valmistella jatkuvuusolettamalla. Toiminta on ollut tappiollista jo joitakin vuosia ja rahoitukselliset valmiudet ovat olleet tiukassa yhdessä viivästyneiden kassavirtojen kanssa. Yhtiön johto

kuitenkin uskoo going concern-olettaman käyttöön, sillä rahoituksen tiukkuus on johtunut paljolti yksittäisten isojen projektien saamisten viivästymisistä ja kurssimuutoksista. Lisäksi tavoitteena on parantaa tehokkuutta ja kannattavuutta, sekä varmistaa tulevaisuudessa se, että kassavirrat ja saamisten maturiteetti pysyvät hallinnassa, mikä tapahtuu muun muassa keskittymällä enemmän hallittavissa oleviin projekteihin. Going concern-kappaleessa viitataan myös usein lisäksi liitetietoon 24 rahoitusriskeistä.

Liitetieto 24 (Tecnotree Oyj 2015) käsittelee siis rahoitusriskejä ja niiden hallintaa, mihin yhtiö on toimintakertomuksellaan sekä tilinpäätösperiaatteissaan viitannut, kuten tilintarkastajakin kertomuksellaan. Ensin yhtiö on ottanut esiin pääoman hallinnan; oma pääoma on tilikaudella alittanut puolet osakepääomasta, mikä johtaa ilmoitusvelvollisuuteen sekä tervehdyttävien toimien käsittelyyn yhtiökokouksessa. Yhtiöllä on sen kaikki luottolimitit käytössä, tosin niiden maturiteettia saatiin neuvotteluissa pidennettyä. Ne pohjaavat myyntisaamisiin, joiden saamisen viivästyminen on vaikeuttanut rahoitusta. Yhtiö on antanut oman pääoman prosenttimäärästä olevan kovenantin, joka on tilikaudella rikottu. Pankin kanssa on saatu sovittua erääntymättömyydestä, mutta oma pääoma tulisi saada nostettua takaisin sovituille tasolle. Relevantti on myös likviditeettiriski; yhtiöllä on rahoituksellisia haasteita, ja se on joutunut sopimaan pankin kanssa joidenkin lyhennysten viivästyttämisestä.

Yhtiöllä (Tecnotree 2015) on kaikki limiitit käytössä, ja kassavirran kanssa on merkittäviä haasteita sen vaihdellessa kvartaalista toiseen, ja täten sillä on viivästyneitä ostovelkoja. Yhtiöllä on kuusi erilaista kovenanttia, jotka oli aiemmin sovittu uudelleenjärjestetylle rahoitukselle, ja näistä neljä on rikottu tilinpäätöspäivänä. Pankilta on saatu vahvistus siitä, että tälle hetkelle tämä tilanne ei aiheuta mitään toimenpiteitä, mutta uusi katselmuspäivä on puolen vuoden päähän. Liitetiedossa on käsitelty myös velkojen uudelleenjärjestelyä. Tässä on mainittu samat tiedot kuin toimintakertomuksessa, lisäksi on täsmennetty että nykyiset kassavirtaennusteet ja tilinpäätösperiaatteet on laadittu ilman järjestelyn mahdollisia vaikutuksia. Tuleviin vastuihin menettelyllä olisi positiiviset vaikutukset, tosin myös negatiivisia vaikutuksia tästä aiheutuvalla vahingolla rahoittajille ja asiakkaille sekä toimittajille voi jatkossa olla. Lisäksi toiminnan jatkuvuuteen ja lisätietoon linkittyy vielä liitetieto 18, joka käsittelee asiakasprojektien saamia. Siellä on selostettu, että asiakasprojektit sitovat merkittävästi käyttöpääomaa ja kerryttävät täten myös saamia. Kyse on pitkistä projekteista, joiden lopullinen tulonodotus voi sisältää epävarmuutta, ja näiden rahoitus on hoidettu erilaisilla rahoitusjärjestelyillä kuten limiiteillä, jotka ovat täydessä käytössä.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA TULKINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää jäsentäen ja systematisoiden vallitsevaa oikeustilaa yhteisöjen toiminnan jatkuvuuteen liittyen tilintarkastajan raportoinnin näkökulmasta. Jäsennellyn teoreettisen viitekehyksen ja tämän systematisoinnin lisäksi oikeustilaa valotti talousoikeudellinen, sääntelyajanjaksoa läpileikkaava neljän tapauksen case-analyysi tilintarkastajien going concern-raportoinneista suomalaisissa pörssiyhtiöissä, jossa vallitsevan oikeustilan sekä raportointiin johtaneiden tekijöiden toteutumista tarkasteltiin ja analysoitiin. Tutkimuksessa selostettiin tilintarkastuksen sisältö, tavoitteet ja päämäärä. Aiemmin oli selvitetty toiminnan jatkuvuuden merkitys taloudelliselle raportoinnille, mitä kautta tilintarkastajan tärkeä rooli kävi ilmeiseksi tähän liittyen. Tutkimuksessa systematisoitiin kronologis-loogisesti niitä sääntelykehyksiä ja asialinkkejä, jotka liittyvät tilintarkastukseen ja tilintarkastajan rooliin pörssiyhtiöiden toiminnan jatkuvuuden seuraajana; ensin käsiteltiin yleisesti kirjanpitosäännöksiä sekä kotimaassa että kansainvälisten tilinpäätösstandardien osalta, kotimaista yhteisölainsäädäntöä, arvopaperimarkkinalainsäädäntöä pörssiyhtiömaailmassa sekä kotimaista tilintarkastussääntelyä yhdessä kansainvälisten tilintarkastusstandardien kanssa.

Tästä systematisoinnista siirryttiin tilintarkastajan erilaisiin raportointimuotoihin, joka jäseni erilaisia merkityksiä sekä kohdensi toiminnan jatkuvuuteen liittyvää raportointia. Tähän liittyen selvitettiin ja käsiteltiin vielä erityisesti toiminnan jatkuvuuteen liittyvää tarkkaa ja erityistä sääntelykehystä sekä yhtiön raportoinnin puolelta, eli kirjanpito-, yhteisö- ja tilinpäätösstandarditasolla, että tilintarkastajan raportoinnin puolelta, eli tilintarkastussäännösten ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien kautta. Lisäksi selvitettiin tilintarkastajan rooli ja velvollisuudet toiminnan jatkuvuuden epävarmuuden vallitessa, sekä ne olosuhteet tai tekijät, jotka voisivat johtaa yhtiöissä toiminnan jatkuvuuden kyseenalaistamiseen ja tätä kautta tilintarkastajan erityiseen raportointivaatimukseen kuten lisätiedon antamiseen tai kielteiseen lausuntoon nykyisessä toimintaympäristössä.

Case-analyysissä selvitettiin systemaattisesti ja kvalitatiivisesti pohtien teoreettisen viitekehyksen ja standardien tuoman selvityksen tuella sekä oman tilintarkastajakokemuksen läpi peilaten lisää asioita toiminnan jatkuvuudesta ja siihen liittyvästä yhtiön omasta raportoinnista sekä tilintarkastajan raportoinnista. Yleisesti voidaan todeta, että tilintarkastajan kynnys mukauttaa kertomusta tai lisätä tiettyä seikkaa painottava lisätieto esimerkiksi toiminnan jatkuvuuden ollessa uhattuna on

korkea. Standardien ISA570 toiminnan jatkuvuudesta (IFAC 2015d) ja ISA706 lisätiedon antamisesta (IFAC 2015f) mukaan tilintarkastaja arvioi yhtiön johdon ohella toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä lähtökohtaisesti seuraavan 12 kuukauden ajalle, mikä on luultavasti nostanut kynnyistä raportoida tilintarkastuskertomuksella toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta. Ottaen huomioon tilintarkastuksen kohtuullisen varmuuden riittävyys vaatimuksena, on tämä ollut analyysin mukaan pääosin perusteltua. Yhtiön oman raportoinnin riittävyys, kattavuus ja laatu ovat avainasemassa vaikuttaen jopa siihen, katsooko tilintarkastaja harkintansa perusteella tarvetta lisätiedon antamiselle tai jopa kielteiselle lausunnolle tai sen muun laiselle mukauttamiselle. Asiaa tulee analyysin perusteella katsoa kokonaisuutena tilinpäätöksen käyttäjän näkökulmasta; saako lukija oikean ja riittävän kuvan annetusta raportoinnista, ja mahdollisista tulevista toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä uhista.

Case-analyysin perusteella voidaan myös todeta, että ensimmäiset merkit toiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen liittyvistä elementeistä eivät aiheuta raportointia tilintarkastuskertomuksella saakka, osin johtuen mainitusta 12 kuukauden arviointiperiodista. Tilintarkastajien tulee seurata tilanteen kehittymistä sekä tuloksen, taseen, rahoitusaseman että vastuiden ja mahdollisten muuttuvien faktoreiden kautta. Tappiollinen toiminta ei suoraan laukaise toiminnan jatkuvuuteen liittyvää epävarmuutta, vaan yleensä tarvitaan myös muita tekijöitä, kuten heikko oma pääoma, joka palaa tappiollisessa liiketoiminnassa ajan myötä, mutta antaa puskuria toiminnan jatkuvuudelle täten siirtäen tilintarkastajan antamaa lisätietoa jopa vuosiksi eteenpäin. Yhtiöillä voi myös analyysin perusteella olla joitakin erityisiä asioita, jotka yhdessä muiden asioiden kanssa voivat aiheuttaa epäilystä toiminnan jatkuvuudesta. Nämä eivät aina ole suoria yhtiön omia taloudellisia vaikeuksia, vaan kyse voi olla esimerkiksi merkittävistä saamisten arvostukseen tai liikearvon parametreihin liittyvistä epävarmuustekijöistä, jotka toteutuessaan aiheuttaisivat yleensä yhdessä muiden tekijöiden kanssa syyn epäillä toiminnan jatkuvuutta arviointiperiodilla. Nämä erityiset asiat ovat sellaisia, joihin tilintarkastajan on kiinnitettävä erityistä huomiota tarkastuksessakaan ja pohdittava vaikutuksia raportointiin. Olennaista on asian jatkuva seuranta ja arviointi sekä sen kynnyksen arviointi, milloin se tulee nostaa raportointiin asti.

Merkittävimpiä havaittuja syitä johtaen yhtiöiden toiminnan jatkuvuuteen liittyvään epävarmuuteen ja siitä johtaneeseen tilintarkastajan raportointiin, olivat erilaiset rahoitusasemaan ja tulevien vastuiden kattamiseen liittyvät haasteet sekä erilaiset poikkeukselliset yksittäiset menettelyt tai erityiset tapahtumat. Yhtiö, jonka rahoitus ei

ole varmistettu seuraavalle 12 kuukaudelle esimerkiksi kovenanttien rikkoutumisen, rahoituksen maturiteetin tai muiden merkittävien rahoitusriskien vuoksi, on hyvin todennäköinen riski jatkuvuuden kannalta. Nämä rahoitukselliset epävarmuudet voivat havaintojen perusteella yksinään johtaa tiettyä seikkaa painottavan lisätiedon lisäämiseen tilintarkastuskertomuksella, vaikka lausuntoa ei muuten mukautettaisikaan. Yleensä tähän yhdistyy liiketoiminnan tappiollisuus ja heikko vakavaraisuus pidemmän ajan kuluessa, vaikka niistä ei monesti yksinään vielä ole aiheuttamaan lisätietoa toiminnan jatkuvuusepäilyksestä. Havaintojen perusteella heikollakin tolalla oleva liiketoiminta ja negatiivinen oma pääoma eivät aina aiheuta lisätietoa tilintarkastuskertomuksella, mikäli rahoitusjärjestelyt ovat seuraavalle 12 kuukaudelle onnistuttu toteuttamaan sen hetkisen perustellun arvion mukaan. Tilintarkastaja arvioi rahoitusmahdollisuuksia, niiden todennäköisyyttä, omistajien ja lainoittajien sitoutumista sekä vahvistuksia. Poikkeukselliset menettelyt voivat olla esimerkiksi taasen yrityssaneerauksia, joiden lopputulemaan liittyy aina merkittävää epävarmuutta.

Toiminnan jatkuvuuteen liittyvän epävarmuuden korostaminen tilintarkastuskertomuksella asti on siis aina tilintarkastajan kokonaisharkinnan tulosta, ja yksittäinen asia harvoin johtaa tähän. Kyse on kumuloituvista asioista, kuten rahoituksellisista haasteista, tappiollisuudesta, heikosta vakavaraisuudesta, erityisistä tapahtumista tai menettelyistä ja virheistä tai kohdistetuista epävarmuuksista. Tilintarkastaja seuraa yhtiön going concern-olettaman käyttömahdollisuutta, kuten johdonkin kuuluu tehdä. Yhtiöiden oma raportointi ja niiden suorittamat toimet ovat avainasemassa tilintarkastajan raportoinnin ja sen muodon kannalta, ja ainakin hetkellisesti voidaan välttää vakiomuotoisesta poikkeavat tai kielteiset lausunnot tätä kautta. Yhtiön johdon esittämä johdonmukainen viestintälinja sekä going concern-olettaman käyttöön liittyvät perustelut, jotka välittyvät tilinpäätöksen käyttäjille, ovat avainasemassa juurikin toisaalta tilintarkastajan raportointitarpeen kannalta, toisaalta on otettava huomioon ne olosuhteet, joiden vuoksi going concern-olettama on tullut kyseenalaistetuksi.

Tilintarkastustoimialakokemukseen pohjautuen todettakoon, että tasaisesti going concern-olettaman ollessa uhan alla esimerkiksi jatkuvien tappioiden myötä, johdon oma viestintä on keskeistä, ja tasainen kehitys kohti mahdollista going concern-olettaman käyttämättä jättämistä voi vaatia vasta melko myöhäisessä vaiheessa raportointia tilintarkastuskertomuksella, erityisesti kun seuraavan 12 kuukauden rahoitus on saatu turvattua erilaisilla järjestelyillä. Yllättävissä, erityisissä tai tavanomaista epästabiilimmissa olosuhteissa, ja kun näkymä ei yllä 12 kuukauden

päähän, on raportointia harkittava uudelleen. Tilintarkastajan ei liene mahdollista useinkaan arvioida niitä asioita, mitä tapahtuu, mutta epävarmuuden aste on huomioitava, oli se rahoituksen vaikeutuminen, tappioiden syövä oma pääoma tai yrityssaneerauksen riski. Kyse on siitä, voidaanko jostain uskottavasti ja perustellusti varmistua ja kuinka suuri riski on; onko johdolla näkyvyyttä, onko tilintarkastajalla näkyvyyttä.

Toiminnan tappiollisuus ja vakavaraisuuden heikko tila voidaan nähdä rahoituksellisinakin ongelmina tulo- ja pääomarahoituksen kautta, mihin usein yhdistyy varsinaiset perinteisen rahoituksen ongelmat: kovenanttien rikkoutuminen, rahoituksen saatavuus ja täysikäyttöiset limiitit, rahoituksen maturiteetti ja hinta, oman pääoman ehtoisen rahoituksen riittämättömyys ja niin edelleen. Tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että johto on arvioinut riittävällä kattavuudella ja asianmukaisesti tilinpäätösraportoinnissa ja muutoin arvopaperimarkkinoille annettavissa viesteissä yhtiön toiminnan jatkuvuudesta, ja säännöllisesti seurata tilannetta. Seuraavan 12 kuukauden rahoituksen saatavuus sen kaikissa eri muodoissaan, ja selviäminen liiketoiminnan ja rahoituksen vastuista, on arvioitava, minkä lisäksi tulee huomioida tappiollisuudesta johtuvat muut tulevat toiminnan jatkuvuusolettaman käyttöä heikentävät ongelmat kuten liikearvon tai saamisten epäkuranttius, yrityssaneeraus tai muu.

LÄHTEET

Association of Chartered Certified Accountants 2015. Going concern. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/fundamentals-exams-study-resources/f8/technical-articles/going-concern.html>>.

Alakare, Sanna & Koskinen, Hannu & Reinikainen, Mikko & Sedig, Riitta & Simola, Anna-Maija (2008). Uusi tilintarkastuslaki – säännöksistä käytäntöön. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Asetus kirjanpitolaikunnasta 784/1973. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730784>>.

Auditing Practices Board (2008). Bulletin 2008/10. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/APB/Bulletin-2008-10-Going-Concern-Issues-During-the-C.aspx>>.

Balanssi 2015. Mukautetut tilintarkastuskertomukset. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.balanssionline.fi/lue/tilintarkastus/Tilintkert011>>.

BDO 15.01.2010. Tilintarkastuksen odotuskuilu. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.bdo.fi/story/tilintarkastuksen-odotuskuilu>>.

Deloitte IASPLUS (2015). IAS1 – Presentation of Financial Statements. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias1>>.

Diffen 2016. GAAP vs. IFRS. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.diffen.com/difference/GAAP_vs_IFRS>.

European Commission EC (2014). Statement. European Parliament backs Commission proposals on new rules to improve the quality of statutory audit. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-104_en.htm>

Ernst & Young EY (2008). Kirjanpitolaki tänään. Helsinki: Talentum.

Finanssivalvonta 26.11.2015. Listayhtiöille. Tiedonantovelvollisuus. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Listayhtiolle/Tiedonantovelvollisuus/Pages/Default.aspx>>.

Haaramo, Virpi (2012). Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö – IFRS-raportointi. Helsinki: SanomaPro Oy.

Hannula, Antti & Kari, Matti & Mäki, Tia (2014). Osakeyhtiön hallituksen ja johdon vastuu. Helsinki: Talentum Media Oy.

Harvard Business School Press (2007). The Case Study Handbook. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Horsmanheimo, Pasi & Kaisanlahti, Timo & Steiner, Maj-Lis (2007). Tilintarkastuslaki – kommentaari. Juva: WS Bookwell Oy.

Häyrynen, Janne & Kajala, Ville (2013). Uusi Arvopaperimarkkinalaki. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

IFRS Foundation (2015). Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.ifrs.org/About-us/Pages/What-are-IFRS.aspx>>

International Federation of Accountants IFAC (2008). Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://www.ifac.org/publications-resources/basis-conclusions-isa-570-redrafted-going-concern>>

Institute of Chartered Accountants in England and Wales ICAEW 2016. IAS1: Presentation of financial statements. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.icaew.com/en/library/subject-gateways/accounting-standards/ifrs/ias-01>>

International Federation of Accountants IFAC (2015a). About IFAC. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.ifac.org/about-ifac>>

International Federation of Accountants IFAC (2015b). About IAASB. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.iaasb.org/about-iaasb>>

International Federation of Accountants IFAC (2015c). Clarified standards. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.ifac.org/auditing-assurance/clarity-center/clarified-standards>>

International Federation of Accountants IFAC (2015d). ISA570. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.ifac.org/system/files/downloads/a031-2010-iaasb-handbook-isa-570.pdf>>

International Federation of Accountants IFAC (2015e). ISA705. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.ifac.org/system/files/downloads/a037-2010-iaasb-handbook-isa-705.pdf>>

International Federation of Accountants IFAC (2015f). ISA706. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.ifac.org/system/files/downloads/a038-2010-iaasb-handbook-isa-706.pdf>>

Keskuskaupakamari 30.11.2011. Arvopaperimarkkinalainsäädännön kokonaisuudistus. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://kauppakamari.fi/statement-archive/arvopaperimarkkinalainsaadannon-kokonaisuudistus/>>

Keskuskaupakamari 15.2.2012. Tilintarkastusdirektiivin muuttaminen ja asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://kauppakamari.fi/statement-archive/tilintarkastusdirektiivin-muuttaminen-ja-asetus-yleisen-edun-kannalta-merkitt%c3%a4vien-yhteis%c3%b6jen-tilintarkastusta-koskevista-erityisvaatimuksista/>>

KHT-Yhdistys Ry (2014). Lausunto. Hallituksen esitys HE 212/2014 VP eduskunnalle laiksi tilintarkastuslain muuttamisesta. Saatavana World Wide Webistä: <URL: [KHT-Yhdistys Ry \(2012\). Tilintarkastajan raportointi – kertomukset, lausunnot ja muut asiakirjat. Helsinki: KHT-Media Oy.](http://www.suomentilintarkastajat.fi/content/download/2108/29528/version/1/file/Tilintarkastuslain%2Bmuuttaminen%2B-%2Bkuuleminen%2B07%2B11%2B2014.pdf.>.</p></div><div data-bbox=)

KHT-Yhdistys Ry (2010). Tilintarkastajan rooli asiakasyrityksen taloudellisissa vaikeuksissa. Helsinki: KHT-Media Oy.

Leppiniemi, Jarmo & Leppiniemi, Raili (2007). Oikeat ja riittävät kirjaukset. Helsinki: WSOYPro.

Minilex 2016. Kirjanpitolain yleiset tilinpäätösperiaatteet. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.minilex.fi/a/kirjanpitolain-yleiset-tilinp%C3%A4%C3%A4t%C3%B6speriaatteet>>.

Mähönen, Jukka (2009). Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus. Helsinki: Edita.

PwC (2015). IFRS Pocket Guide. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.pwc.fi/fi/ifrs-julkaisut/tiedostot/IFRS-pocket-guide-2015.pdf>>.

Siltala, Raimo (2001). Johdatus oikeusteoriaan. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Small and Medium Practices Committee SMEPC (2011). International Federation of Accountants IFAC. Guide to Using ISAs in the Audits of Small- and Medium Sized Entities. KHT-Yhdistys ry:n ja HTM-Tilintarkastajat ry:n käännös (2012). Helsinki: KHT-Media Oy.

Suomen Tilintarkastajat Ry (2015). Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2>>

Talentum (2013). Listatut yhtiöt 2013 – Pörssiyritysten tunnusluvut. Helsinki: Talentum Media Oy.

Tecnotree Oyj (2008). Vuosikertomus 2007. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2009). Vuosikertomus 2008. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2010). Vuosikertomus 2009. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2011). Vuosikertomus 2010. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2012). Vuosikertomus 2011. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2013). Vuosikertomus 2012. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2014). Vuosikertomus 2013. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tecnotree Oyj (2015). Vuosikertomus 2014. Saatavana World Wide Webistä: <URL: http://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut>.

Tiimari Oyj (2008). Tilintarkastamaton tilinpäätös 2007. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://newsclient.omxgroup.com/cdsPublic/viewDisclosure.action?disclosureId=262499&lang=fi>>.

Tiimari Oyj (2009). Tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus 2008. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.kauppalehti.fi/5/i/porssi/tiedotteet/porssitiedote.jsp?id=200903200135>>.

Tiimari Oyj (2010). Korjattu tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus 2009. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://newsclient.omxgroup.com/cdsPublic/viewDisclosure.action?disclosureId=391449&lang=fi>>.

Tiimari Oyj (2011). Vuosikertomus 2010. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://newsclient.omxgroup.com/cdsPublic/viewDisclosure.action?disclosureId=448659&lang=fi>>.

Tiimari Oyj (2012). Vuosikertomus 2011. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://newsclient.omxgroup.com/cdsPublic/viewDisclosure.action?disclosureId=498752&lang=fi>>.

Tiimari Oyj (2013). Vuosikertomus 2012. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://newsclient.omxgroup.com/cdsPublic/viewDisclosure.action?disclosureId=548260&lang=fi>>.

Tilisanomat (2010). Kirjanpitolautakunnan rooli hyvän kirjanpitotavan edistäjänä. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://tilisanomat.fi/content/kirjanpitolautakunnan-rooli-hyv%C3%A4n-kirjanpitotavan-edist%C3%A4j%C3%A4n%C3%A4>>

Tilisanomat (2016). Hallinnon tarkastus: mitä tilintarkastaja voi jättää tarkastamatta. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://tilisanomat.fi/artikkeli/hallinnon-tarkastus-mita-tilintarkastaja-voi-jattaa-tarkastamatta>>.

Tomperi, Soile (2009). Tilintarkastus – normeista käytäntöön. Helsinki: Edita.

Trainers' House Oyj (2008). Vuosikertomus 2007. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2009). Vuosikertomus 2008. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2010). Vuosikertomus 2009. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2011). Vuosikertomus 2010. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2012). Vuosikertomus 2011. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2013). Vuosikertomus 2012. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2014). Vuosikertomus 2013. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Trainers' House Oyj (2015). Vuosikertomus 2014. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.trainershouse.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset/>>.

Troberg, Pontus (2007). IFRS and US GAAP – A Finnish Perspective. Helsinki: Talentum.

Vaahto Group Plc Oyj (2008). Vuosikertomus 2007–2008. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2007-2008.aspx>>.

Vaahto Group Plc Oyj (2009). Vuosikertomus 2008–2009. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2008-2009.aspx>>.

Vaahto Group Plc Oyj (2010). Vuosikertomus 2009–2010. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2009-2010.aspx>>.

Vaahto Group Plc Oyj (2011). Vuosikertomus 2010–2011. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2010-2011.aspx>>.

Vaahto Group Plc Oyj (2012). Vuosikertomus 2011–2012. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2011-2012.aspx>>.

Vaahto Group Plc Oyj (2014). Vuosikertomus 2013. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2013.aspx>>.

Vaahto Group Plc Oyj (2015). Vuosikertomus 2014. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.vaahto.fi/suomi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-osavuositarkastukset/tilikausi-2014.aspx>>.